

Katedra: Historie
Studijní program: Historická studia
Studijní obor: Historie

Kampanologické památky libereckého okresu Campanological Monuments in The Liberecký District

Diplomová práce: 13-FP-KHI-0244

Autor:
Jaroslav UHLÍŘ

Podpis:

Vedoucí práce: PhDr. Milan Svoboda, Ph.D.

Konzultant: Mgr. Radek Lunga

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
151	-	50	4	57	-

V Liberci dne: 28. 6. 2013

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra historie

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

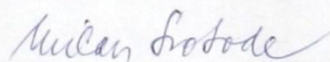
pro (diplomant): Jaroslava UHLÍŘE
adresa: Na Výšině 495, Neštěmice – Ústí nad Labem, 403 31
studijní obor (kombinace): Historie
Název DP: **Kampanologické památky libereckého okresu**
Název DP v angličtině: **Campanological Monuments in the Liberecký District**
Vedoucí práce: PhDr. Milan Svoboda, Ph.D.
Konzultant: Mgr. Radek Lunga
Termín odevzdání: 10. 4. 2012

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 30. 11. 2010

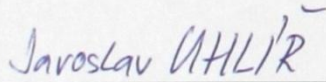

děkan

vedoucí katedry

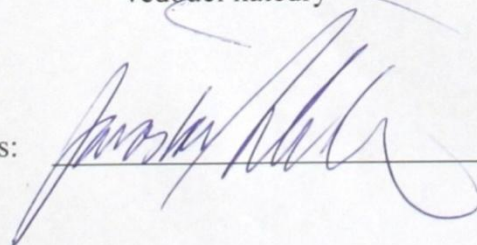
Převzal (diplomant):

Datum:

26.6.2013

Podpis:

- Název DP: **Kampanologické památky libereckého okresu**
- Vedoucí práce: PhDr. Milan Svoboda, Ph.D.
- Cíl: Diplomant vytvoří ucelený přehled (katalog) kampanologických památek v okolí Liberce. Východiskem je bakalářská práce (obhájená 2010), která sumarizuje zvony v Liberci a několika přilehlých obcích. Diplomní práce jednak doplní a zpřesní dosud zjištěné informace, jednak zmapuje další kampanologické památky v rámci někdejšího libereckého okresu (1968) ve zbývajících dvou desítkách obcí převážně na někdejší česko-německé jazykové hranici, a to jak na základě terénního, tak i archivního výzkumu.
- Požadavky: znalost němčiny, latiny, paleografie
- Metody: deskriptivní a komparativní, transliterace nápisů kampanologických památek
- Literatura: GÜRLICH-SCHMIDT, Grete: *Die Glocken des Jeschken-Isergaues*, Reichenberg 1927, KÜHN, Karl, *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in der Tschechoslowakischen Republik, Der Bezirk Reichenberg*, Brünn-Prag-Leipzig 1934, Zprávy památkové péče 69, 2009, č. 1, *Mapový lexikon obcí ČSSR (1:200 000)*, Praha 1968, *Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970*, Praha 1978, STURM, Heribert (hrsg.), *Ortslexikon der Böhmischen Länder 1910–1965*, (2. Aufl.), München 1995.
- Archivní fondy: SOKA Liberec, SOBA Litoměřice, pob. Děčín, NA Praha, ÚDU AV ČR Praha, GNM Nürnberg – Glockenarchiv, Österreichisches Staatsarchiv Wien

Pozn.: Téma bude ještě upřesňováno podle aktuálních výsledků bádání.

Seznam předpokládaných lokalit ke zpracování

Cetenov	Zetten	kaple
Český Dub	Böhmisch Aicha	kaple sv. Jana (1579)
Český Dub	Böhmisch Aicha	kostel Nejsvětější Trojice (70. léta 16. století)
Český Dub	Böhmisch Aicha	kostel sv. Ducha
Domaslavice	Domaslowitz	kaple bez zvonice
Družcov	Drausendorf	kaple sv. Josefa (1834)
Hlavice	Hlawitz	kostel sv. Linharta (1748–1759)
Kobyly	Kobil	kaple
Kotel	Kessel	kostel (?)
Letařovice	Letarschowitz	kostel sv. Jakuba Staršího (1363, 1695)
Minkovice	Münkendorf	kaple
Náhlov	Nahlau	kaple
Osečná	Oschitz	kostel sv. Víta
Příšovice	Prischowitz	kaple sv. Václava
Soběslavice	Sebeslawitz	Kaple
Světlá pod Ještědem	Swetla	kostel sv. Mikuláše (1643)
Sychrov	Sichrow	kaple sv. Panny Marie (1862)
Šimonovice-Rašovka	Schimsdorf-Raschen	kostel sv. Antonína Paduánského
Vlastibořice	Wlastiborschitz	kostel sv. Kateřiny (1344)
Vlčetín	Wlčetin	kaple
Všelibice	Schellwitz	kaple
Zábrdí	Sabert	kaple se zvonící

Čestné prohlášení

Název práce: Kampanologické památky libereckého okresu

Jméno a příjmení autora: Jaroslav Uhlíř

Osobní číslo: P10001012

Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má diplomová práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil elektronickou verzi mé diplomové práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 28. 06. 2013

Jaroslav Uhlíř

Poděkování

Poděkování za spolupráci, zpřístupnění jednotlivých církevních i světských objektů a pomoc při vytváření této práce patří v první řadě všem zaměstnancům Státního okresního archivu v Liberci, Biskupství litoměřického, Severočeského muzea v Liberci, Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci, Muzea hlavního města Prahy, Národního muzea v Praze, Germanisches Nationalmuseum v Norimberku, Obecního úřadu Bílý Kostel nad Nisou, Státního hradu a zámku Lemberk, Státního hradu a zámku Grabštejn, kynologické stanice Armády České republiky na Grabštejně, Městského úřadu Liberec, Mgr. Barusovi z Diecézního archivu v Litoměřicích a Ing. Kubečkovi (Metrostav).

Dále bych chtěl poděkovat členům Náboženské obce Církve československé husitské Hrádek nad Nisou, duchovním správcům Římskokatolické církve, soukromým majitelům kostelů a pracovníkům obecního úřadu Osečná, kteří mi laskavě umožnili vstup do objektů. Jmenovitě p. Zimmermannové, P. Genrtovi, p. Olekšákovi, P. Lukáši Bradnovi, p. Maňáskovi, p. Bielské, p. Romaňákové, P. Masňukovi, P. Opletalovi, p. Chlubné, p. Zajícovi, jáhnu V. Vaňkovi, p. Hesovi, p. Bláhové a p. Bušovi.

V neposlední řadě také děkuji Mgr. Lungovi, Mgr. Benešové, Mgr. Janě Motlíkové, Mgr. Heleně Brázdové a Haně Winklerové. Zvláštní dík patří vedoucímu práce PhDr. Milanovi Svobodovi, Ph.D a Ing. Aleně Uhlířové za duševní i finanční podporu, bez níž by tato práce nikdy nemohla vzniknout.

Anotace

Kampanologický výzkum předložené diplomové práce poskytuje zatím nejnovější informace o stavu dochovaných zvonových památek v rámci někdejšího Libereckého okresu do roku 2013. Zpřístupňuje staré a přináší nové informace o dosud opomíjeném kulturním dědictví. Nový terénní průzkum se konal mj. za účelem ověření a prohloubení informací obsažených v jediných dvou publikacích, týkajících se zmíněného regionu (Kühn, Gürlich-Schmidtová), jež vznikly před rokem 1939. Všechny zkoumané zvony byly nově změřeny a digitálně fotografovány. Zvláštní důraz byl kladen na přesnou transliteraci nápisů, včetně chyb, které nejsou nikterak výjimečné. Nedílnou součástí výzkumu bylo archivní bádání, dohledávání původů kampanologických památek, a osudů těch, které se v kraji z různých důvodů nezachovaly. Celkový soubor výzkumu zahrnuje mimo zvonů také cymbály, součásti mechanismů pro odbíjení hodin a pro ilustraci je opatřen vybranými příklady z oblasti kampanologických památek Liberecka.

Klíčová slova: Barevné kovy, bronz, cymbál, kampanologie, kostel, Liberecko, Liberecký okres, rekvizice, válka, zvon, zvonařství, zvonice, zvonovina.

Abstract

Campanological research in the submitted Master Degree Thesis provides the most recent informations about condition of preserved bell monuments in The Liberecký district until 2013. It equalizes old and brings new information about the cultural heritage which has been missed out so far. The new research was held i. a. to verificate and deepen the informations containted in the only two writings related to the said region (Kühn, Gürlich-Schmidt), both incured before 1939. All examined bells were newly measured and also photographed. One of the most important parts was the exact transliteration of inscriptions from bells with all common mistakes included. An integral part of the research was the investigation of archival documents, tracing the origin of the campanological monuments and the fate of those which have not survive in the region from various reasons. The file of research includes also cymbales – constituent part of clock chimming mechanism. The thesis is provided with illustrative examples of selected campanological monuments of The Liberecký Region.

Key words: Belfry, bell founding, bell, bronze, campanology, cymbal, church, non-ferrous metals, rekvizition, The Liberecký district, war.

Obsah

Seznam vyobrazení.....	5
Seznam použitých zkratk a symbolů	7
Úvod	8
Část teoretická	9
O literatuře, pramenech a terénním výzkumu	10
O zvonařích v regionu a jejich tvorbě	12
O výzdobě zvonů.....	14
O nápisech a jejich povaze.....	15
O válečných rekvizicích v letech 1915–1918 a 1940–1945	17
Rekvizice za 1. světové války	18
Rekvizice za 2. světové války	19
O transferech zvonů na Liberecku v 17.–20. století	20
Část deskriptivní.....	22
Andělská Hora (Engelsberg) – Kostel Panny Marie Sněžné.....	23
Bílý Kostel nad Nisou (Weißkirchen an der Neiße) – kostel sv. Mikuláše.....	25
Český Dub (Böhmisch Aicha).....	28
Kostel Seslání Ducha svatého	29
Hřbitovní kostel Nejsvětější Trojice	32
Letařovice (Letarschowitz) – kostel sv. Jakuba Většího.....	32
Dlouhý Most (Langenbruck) – kostel sv. Vavřince	34
Grabštejn (Grafenstein) – hrad a zámek	37
Bývalý dolní zámek Grabštejn (nyní ředitelství kynologické stanice).....	37
Hlavice (Hlawitz) – kostel sv. Linharta.....	39
Hodkovice nad Mohelkou (Liebenau) – kostel sv. Prokopa	40
Jílové u Hodkovic Nad Mohelkou (Jilowei) – Kaple Anděla Strážce	45
Hrádek nad Nisou (Grottau)	46
Kostel sv. Bartoloměje.....	47
Evangelický chrám Pokoje (Církev Československá husitská)	53
Václavice (Wetzwalde) – kostel sv. Jakuba Většího.....	55
Chrastava (Kratzau) – kostel sv. Vavřince	57
Jablonné v Podještědí – Lvová (Lämberg) – hrad a zámek Lemberk	64
Jeřmanice (Hermannstal) – kostel sv. Anny.....	65
Jítrava (Pankraz) – kostel sv. Pankráce	69
Kryštofovo Údolí (Christophsgrund) – kostel sv. Kryštofa	70

Novina (Neuland).....	74
Křižany (Kriesdorf) – kostel sv. Maxmiliána.....	75
Žibřidice (Seifersdorf) – kostel sv. Šimona a Judy.....	78
Liberec (Reichenberg)	80
Kostel sv. Antonína Velikého	80
Kostel Nalezení sv. Kříže.....	85
Jubilejní kostel Máří Magdaleny.....	88
Neorenesanční radnice	89
Severočeské muzeum	91
Zámecká kaple	91
Harcov (Alt-Harzdorf) – kostel Navštívení Panny Marie	92
Harcov (Neu-Harzdorf).....	94
Kateřinky (Katharinberg).....	94
Liberec – Kristiánov (Christianstadt) – evangelický kostel	95
Machnín (Machendorf) – kostel Božího Srdce Páně	95
Machnín-Bedřichovka (Friedrichshain) – kaple Panny Marie	96
Ostašov (Berzdorf) – kostel sv. Vojtěcha	96
Dolní Ostašov (Nieder-Berzdorf).....	98
Liberec – Rochlice (Röchlitz) – kostel sv. Jana Křtitele.....	98
Ruprechtice (Ruppersdorf).....	101
Poutní kostel Matky Boží U Obrázku	103
Kostel sv. Antonína Paduánského.....	104
Vratislavice nad Nisou (Maffersdorf) – kostel Nejsvětější Trojice	107
Nová Ves u Liberce (Neundorf) – kostel Nanebevzetí Panny Marie	113
Osečná (Oschitz) – kostel sv. Víta	116
Rynoltice (Ringelshain) – kostel sv. Barbory.....	119
Šimonovice (Schimsdorf) – kaple sv. Vavřince	120
Šimonovice-Rašovka (Ruschen) – kostel sv. Antonína Paduánského	121
Minkovice (Münkendorf) – kaple sv. Jana Nepomuckého	121
Stráž nad Nisou (Alt-Habendorf) – kostel sv. Kateřiny Alexandrijské.....	122
Krásná Studánka (Schönborn) – barokní kaple se sanktusníkem	125
Radčice u Krásné Studánky (Ratschendorf) – kaple sv. Václava	125
Světlá pod Ještědem (Swetla) – kostel sv. Mikuláše	127
Vlastibořice (Wlastiborschitz) – chrám sv. Kateřiny	129
Zdílava (Schönbach) – kostel sv. Jana Křtitele.....	131
Závěr.....	133
Seznam použitých zdrojů.....	134

Archivní prameny	134
Kroniky	134
Vydané prameny	135
Monografie.....	136
Články	137
Studentské práce	137
Internetové zdroje	138
Část statistická	139
Zvonaři	140
Poměr dochovaných a nedochovaných zvonů.....	141
Přehled dochovaných a nedochovaných kanpanologických památek	141

Seznam vyobrazení

Obr. 1: Kostel Panny Marie Sněžné v Andělské Hoře.	23
Obr. 2: Velký a malý cymbál v kostele sv. Mikuláše v Bílém Kostele nad Nisou.	25
Obr. 3: Věž farního kostela Seslání Ducha svatého v Českém Dubu.	28
Obr. 4: Reliéf sv. Jakuba v oválné kartuši a část nápisu na tzv. druhém zvonu v kostele Seslání Ducha svatého v Českém Dubu.	29
Obr. 5: Tzv. třetí a čtvrtý zvon během rekvizice za první světové války v roce 1916. V pozadí je vidět sanktusníkový obklopený troskami velkého zvonu. (SOkA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 244).	31
Obr. 6: Tři nové zvony od Rudolfa Pernera z Českých Budějovic, pořízené v roce 1934 (SOkA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 244).	31
Obr. 7: Dochovaný zvon v letařovickém kostele sv. Jakuba Většího.	32
Obr. 8: Zavěšování nového zvonového souboru do věže letařovického kostela sv. Jakuba 5. června 1933. (SOkA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 243).	33
Obr. 9: Reliéf Ježíše Krista a nápis na zvonu v kostele sv. Vavřince v Dlouhém Mostu.	34
Obr. 10: Jeden ze tří zvonů v regionu z přelomu 20. a 21. století pocházejících z dílny Marie Tomáškové-Dytrychové z Brodku u Přerova.	37
Obr. 11: Dochovaný malý zvon hlavického kostela sv. Linharta z první poloviny 20. století s reliéfem sv. Mikuláše.	40
Obr. 12: Dochovaný velký pozdně gotický zvon hlavického kostela sv. Linharta s reliéfem Ukřižování.	40
Obr. 13: Konrad a Mathilde Burdeovi (napravo od zvonu) hodkovický farář Jan Náhlovský (nalevo od zvonu) a místní farníci před kostelem, stojící kolem nového pozdvihovacího zvonu, ozdobeného květinami, během jeho posvěcení 8. července 1934 (SOkA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1877–1944, s. 338).	41
Obr. 14: Pozdně gotický mešní zvon z roku 1551 dochovaný ve zvonici kostela sv. Prokopa v Hodkovicích nad Mohelkou.	42
Obr. 15: Dělníci firmy Josefa Plischke spouštějí 18. května 1942 z věže velký nedělní zvon (SOkA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1877–1944, s. 355).	44

Obr. 16: Větší ze dvou moderních zvonů ve zvonici kostela sv. Bartoloměje v Hrádku nad Nisou z přelomu 20. a 21. století od zvonařky Marie Tomáškové-Dytrychové z Brodku u Přerova.....	48
Obr. 17: Detail erbu Jáchyma Ulricha z Rosenfeldu na renesančním zvonu od Brikciho z Cimperka z roku 1575.....	49
Obr. 18: Tzv. pátý, prasklý (vlevo) a šestý zvon (vpravo) na kovové konstrukci.	50
Obr. 19: Nejmenší ze tří zvonů pořízených pro evangelický kostel Pokoje v Hrádku nad Nisou po r. 1918..	53
Obr. 20: Reliéf ukřižovaného Krista a nápisu na zvonu jménem Zuzana od Donáta Schrötera z roku 1601..	59
Obr. 21: Cymbály zvonového typu z roku 1922, umístěné na vertikálně vztyčených kovových tyčích na trámu zvonové stolice od Richarda Herolda z Chomutova.	60
Obr. 22: Prostřední ze souboru tří zvonů vyrobených na počátku 17. století Donátem Schröterem pro chrastavský kostel sv. Vavřince, „Johanna“ (SOkA Liberec, FÚ Chrastava, FK 1891–1955, s. 162).	61
Obr. 23: Soubor tří nových zvonů pro kostel sv. Vavřince v Chrastavě od Oktava Wintera z Broumova v Čechách, posvěcený a zavěšený 3. prosince 1922 (SOkA Liberec, FÚ Chrastava, FK 1891–1955, s. 188).	63
Obr. 24: Cymbál zvonového typu v expozici pražského kovolitectví Prašná věž (foto UMPRUM Praha). ...	64
Obr. 25: Velký zvon, původem z kláštera montserratských benediktinů na hradě Bezděz z roku 1754.	66
Obr. 26: Detail reliéfu sv. Antonína Paduánského s Ježíškem na umíráčku v kostele sv. Anny v Jeřmanicích.	67
Obr. 27: Detail reliéfu sv. Pankráce na zvonu v jítravském kostele sv. Pankráce.	69
Obr. 28: Dřevěná zvonice při kostelu sv. Kryštofa v Kryštofově Údolí.....	70
Obr. 29: Detail odlomeného Kristova těla u reliéfu Ukřižování na velkém zvonu.....	71
Obr. 30: Detail části nápisu na velkém zvonu, pocházejícím z kostela sv. Kateřiny Alexandrijské ve Stráži nad Nisou s erbem Kateřiny z Redernu.	71
Obr. 31: Dva cymbály v galerii věže kostela sv. Maxmiliána v Křižanech.....	76
Obr. 32: Interiér odsvěceného kostela sv. Šimona a Judy v Žibřidicích, dnes sloužící jako skladiště.	78
Obr. 33: Pozdně gotický zvon, původem z celestýnského kláštera na Ojvině, který se dnes nachází v kostele sv. Antonína Velikého v Liberci.....	81
Obr. 34: Prostřední zvon kostela sv. Antonína Velikého v Liberci, pocházející z kostela sv. Maxmiliána v Křižanech.	82
Obr. 35: Srdce zvonu opatřené závažím ve zvonici jubilejního kostela Máří Magdaleny v Liberci.	88
Obr. 36: Malý zvon ze severního průčelí neorenesanční radnice, během radniční expozice v roce 2009.....	89
Obr. 37: Zvon pocházející z kaple Panny Marie v Machníně-Bedřichovce, dnes visící v kostele Božího Srdce Páně v Machníně.	95
Obr. 38: Ježíš Kristus – detail reliéfní výzdoby zvonu kostela sv. Vojtěcha v Ostašově.	97
Obr. 39: Umíráček v kostele sv. Jana Křtitele v Rochlici.....	98
Obr. 40: Poutní kostel Matky Boží U Obrázku v Liberci-Ruprechticích.	103
Obr. 41: Detail reliéfní výzdoby mírového zvonu v kostele sv. Antonína Paduánského od Richarda Herolda z Chomutova z roku 1922.....	103
Obr. 42: Detail reliéfu Zmrtvýchvstání Ježíše Krista na zvonu v kostele Nejsvětější Trojice ve Vratislavicích nad Nisou.....	108
Obr. 43: Nápis na umíráčku ve zvonici kostela Nanebevzetí Panny Marie v Nové Vsi u Liberce z roku 1923.	113

Obr. 44: Umíráček v kostele sv. Víta v Osečné z roku 1827, přelítý Richardem Heroldem z Chomutova v roce 1922.	117
Obr. 45: Nový zvon v kostele sv. Barbory v Rynolticích od Rudolfa Pernera z Českých Budějovic z roku 1922.	119
Obr. 46: Nápis umíráčku v kostele sv. Kateřiny Alexandrijské ve Stráži nad Nisou.	122
Obr. 47: Detail ověncového kříže na plášti zvonu vzkříšení v kostele sv. Mikuláše ve Světlé pod Ještědem.	128
Obr. 48: Detail uzlu reliéfu sv. Václava na tzv. prostředním zvonu v chrámu sv. Kateřiny ve Vlastibořicích.	130
Obr. 49: Malý, nepřístupný sanktusníkový zvon s reliéfem sv. Jiří na koni.	130
Obr. 50: Menší zvon pocházející ze hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice v Českém Dubu od Nicolause Löwa z Löwenburgu.	132

Seznam použitých zkratk a symbolů

* – narozen/a	Kř. – [sv. Jan] Křtitel
† – zemřel/a	L. P. – Léta Páně
apod. – a podobně	l. z. – litécká značka
a spol. – a společnost/ici	N. – [z Löwenburgu,] Nicolaus [Löw]
Abt. – Abteil (oddíl)	n. L. – nad Labem
Alex. – [sv. Kateřina] Alexandrijská	n. M. – nad Mohelkou
atd. – a tak dále	n. N. – nad Nisou
cca – circa	Nep. – [sv. Jan] Nepomucký
CČH – Církev československá husitská	orig. – originální znění
cm – centimetr	P. – Panna [Marie]
č. – číslo	p. J. – pod Ještědem
č. j. – číslo jednací	Pad. – [sv. Antonín] Paduánský
č. p. – číslo popisné	q – metrický cent
ČSSR – Československá socialistická republika	r. – rok
Dr. – doktor/ka	s. r. o. – společnost s ručením omezeným
inv. č. – inventární číslo	sanktus. – sanktusníkový [zvon]
Kan. – [sv. Šimon] Kananejský	Seraf. – [sv. František] Serafinský
Kč – Korun českých	SOkA – Státní okresní archiv
kg – kilogram	stol. – století
kr. – krejcarů	sv. – svatá/ý
Kr. S. – Krásná Studánka	zl. – zlatých

Úvod

Do ruky se Vám dostává výsledek dokončeného kampanologického výzkumu Liberecka, který s drobnými přestávkami vznikl mezi lety 2008–2013. Klade si za cíl dokumentovat a popsat stav dochovaných zvonových památek v rámci někdejšího libereckého okresu,¹ nově je změřit a pokud možno co nejpřesněji transliterovat a přeložit nápisy do českého jazyka. Text vychází z části výzkumu popsaného v bakalářské práci *Zvony na Liberecku do roku 2007*, obhájené roku 2009, a rozšiřuje ho v každém ohledu. Kromě rozšíření zkoumané oblasti o několik dalších lokalit v rámci terénního výzkumu bylo bádání také ve větší míře zaměřeno na zjištění původu zvonových památek studiem informací z obecních a farních kronik dostupných ve Státním okresním archivu (dále jen SOKA) v Liberci. V rámci archivního bádání na území ČR byly také nalezeny důležité prameny týkající se výroby zvonů (Archiv Národního muzea, Státní okresní archiv Liberec) nebo kampanologického výzkumu před rokem 1939. Díky vstřícnému přístupu Germanisches Nationalmuseum Nürnberg, Abt. Deutsches Glockenarchiv byly poskytnuty evidenční karty týkající se zvonů ze Sudet, odevzdaných za druhé světové války.

Práce se dělí do tří velkých oddílů. **Část teoretická** se věnuje literárnímu, archivnímu a terénnímu výzkumu, historii působení a tvorby vybraných zvonařských rodin v regionu, reliéfní výzdobě a nápisům na zvonech. Nastiňuje také stručně pozadí rekvizic dvou světových válek i období mezi nimi, kdy docházelo k doplňování kostelního zvonového inventáře zdecimovaného první světovou válkou. V neposlední řadě popisuje několik zaznamenaných zvonových transferů.

V druhé, **deskriptivní části** se nachází abecedně řazený soupis hlavních lokalit a jejich přiřazených obcí s podrobným popisem dochovaných a nedochovaných kampanologických památek. V případech, kdy se podařilo v pramenech dohledat potřebné informace, uvádím i jejich původ a pořizovací ceny, u přelitých zvonů jejich dřívější podoby. Nejdůležitější součástí jsou transliterace a komparace různých znění nápisů, pocházejících z různých zdrojů, a pokud to bylo možné, jejich překlad do českého jazyka. Součástí každé kapitoly je i několik vybraných fotografií vztahujících se k popisovaným objektům.

Třetí **část, statistická** obsahuje tabulky s abecedním seznamem zvonařů, vzhledem k období jejich působení ve zkoumaném regionu, dochovaných a nedochovaných kampanologických památek s ohledem na umístění, dobu vzniku, zasvěcení a tvůrce.

¹ Podle *Mapový lexikon obcí ČSSR: Podle správního rozdělení 1. února 1967*. 1. vyd. Praha: Kartografické nakl., 1968, mapový list č. 4 (dále jen *Mapový lexikon obcí ČSSR*).

Část teoretická

O literatuře, pramenech a terénním výzkumu

Celý kampanologický výzkum vychází primárně z informací ze dvou publikací zachycujících stav zvonového inventáře libereckých zvonů po první světové válce. V první řadě jde o pozůstalost Franze Töppera, zpracovanou badatelkou Dr. Gretou Gürlich-Schmidtovou a vydanou monograficky v Liberci roku 1927 pod názvem *Die Glocken des Jeschken-Isergaues*.¹ Na základě tohoto na první pohled útlého, ale informačně velmi obsáhlého titulu v kombinaci s mapami z *Mapového lexikonu obcí ČSSR (1:200 000)*, vydaného v Praze roku 1968,² byly vytipovány lokality, ve kterých posléze v letech 2008–2013 proběhl terénní výzkum. Díky uvedeným, přestože někdy velice stručným poznámkám týkajících se obnovování zvonových fondů po první světové válce, bylo možné ve fondech SOkA Liberec dohledat svědectví o nákupech nových zvonů.

Druhou publikací je co do obecných informací obsáhlejší dílo Dr. Karla Kühna *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale im Bezirke Reichenberg*, která vyšla rovněž v Liberci.³ K. Kühn do svého *místopisu* pojal prakticky vše, co z kulturněhistorického hlediska stojí za zmínku, ale i přesto, že vyšel sedm let po textu Fr. Töppera, resp. G. Gürlich-Schmidtové, zdaleka neposkytuje dostatečné množství informací o zvonech jako takových. Ještě méně pak o pořizování náhrad po první světové válce.

Vzhledem k tomu, že oba přehledy byly vydány před rokem 1939, nemohou poskytnout informace týkající se období po roce 1945. Kombinací poznatků z obou uvedených prací lze však vytvořit poměrně ucelený obraz stavu zvonů před rokem 1938. Obsahují ve většině případů míry, ladění, popis výzdoby a celkového ztvárnění zvonů a transliteraci nápisů. V obou německých regionálních pracích jsou zahrnuty jak zvony dochované po první světové válce, tak zvony nedochované, případně jejich náhrady.

Dalším užitečným zdrojem informací o stavu zvonového fondu některých obcí s převážně českým obyvatelstvem (Jílové u Hodkovic nad Mohelkou, Hlavičice, Vlastibořice) byl 32. ročník *Soupisu památek, Politický okres turnovský*, vydávaný během roku 1909. Ostatní regionální literatura se o zvonech nezmiňuje buď vůbec, nebo poskytuje pouze kusá sdělení.

¹ GÜRLICH-SCHMIDT, Grete. *Die Glocken des Jeschken-Isergaues*. Reichenberg: Im Selbstverlage des Vereines für Heimatkunde, 1927 (dále jen GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*).

² *Mapový lexikon obcí ČSSR*, mapový list č. 4.

³ KÜHN, Karl. *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale im Bezirke Reichenberg*. Prag: Rudolf M. Rohrer Verlag, 1934 (dále jen KÜHN. *Topographie...*).

Obecné informace ke kampanologii poskytují tematické monografie *Pražské zvony* z roku 2005 autorského kolektivu Kybalová – Lunga – Vácha⁴ a dílo jednoho z mála současných českých zvonařů České Republiky Petra Rudolfa Manouška *Zvonařství*, vydané v Praze roku 2006.⁵ O typologii a technologii výroby nejen zvonů pojednává 1. svazek edice Mathesis Bohemica, *Vavřince Kříčky z Bítýšky Návod k lití...* vydaný v Praze roku 1947.⁶ V neposlední řadě je mi také ctí zmínit diplomovou práci kol. Mgr. Kateřiny Benešové *Glockenarchiv Nürnberg*,⁷ podávající informace k rekvizicím druhé světové války v oblasti Říšské župy Sudety a některým jejích náhradám.

Pro ověření znalostí nabytých studiem výše zmíněných titulů a získání nových byly pročteny, vyfotografovány, transliterovány a v případě, že se jednalo o cizojazyčný text, také přeloženy všechny nalezené informace z více než čtyř desítek dostupných obecních a farních kronik, uložených v převážně nezpracovaných fondech SOkA Liberec.⁸

Nejdůležitějším a mnohdy také nejspolehlivějším pramenem byly samotné nápisové informace na zkoumaných zvonech. Při transliteraci nápisů na dochovaných zvonech jsem vycházel především z nálezové situace. Dosažené poznatky pak byly porovnány s informacemi v publikacích Gerty Gürlich-Schmidtové a Karla Kühna.⁹ Z těchto publikací jsou použity také znění nápisů a informace o některých odevzdaných zvonech během první rekvizice a náhradách po ní, pokud nebyly nalezeny v jiných zdrojích.

Samotný terénní výzkum je mnohdy značně problematický a vyžaduje důkladnou přípravu. S trochou nadsázky se dá říci, že minulý totalitní režim se všemožně snažil o potření jakéhokoli byt' nepatrného náznaku víry a pro údržbu církevních památek neučinil leckdy vůbec nic. Kvůli tomu je dnes bohužel značné množství kostelních věží Liberecka v doslova žalostném stavu, pokud nebyly zbořeny docela,¹⁰ a přístup ke zvonům nebývá zrovna bezpečný. Cymbály zpravidla nebývají umístěny ve zvonících, ale až v galeriích věží, pokud možno co nejvýše, aby odbíjení hodin bylo slyšet v širokém okolí. Proto se badatel neobejde bez horolezeckého vybavení. Z bezpečnostních důvodů je naprosto vyloučené, aby navštívil zvonici sám a prováděl terénní výzkum bez asistence.

⁴ KYBALOVÁ, Ludmila – LUNGA, Radek – VÁCHA, Petr. *Pražské zvony: [s úvodní studií o zvonařství, výrobě zvonů a dějinách jejich výtvarné výzdoby]*. Praha: Rybka Publishers, 2005. ISBN 80-86182-95-9.

⁵ MANOUŠEK, Petr Rudolf. *Zvonařství*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1294-6 (dále jen KYBALOVÁ – LUNGA – VÁCHA. *Pražské zvony*).

⁶ KŘÍČKA Z BÍTYŠKY, Vavřinec. *Vavřince Kříčky z Bítýšky Návod k lití a přípravě děl, kulí, hmoždířů, zvonů, konví ke zvedání vody, k vodotryskům a p. četnými kresbami opatřený: (Mathesis Bohemica)*. Vydání I. Praha: Technické knihkupectví a nakladatelství, 1947. 1 sv. Historická knihovna technická. Řada pramenů I; [Sv.] 1 (dále jen KŘÍČKA. *Návod k lití...*).

⁷ BENEŠOVÁ, Kateřina. *Glockenarchiv Nürnberg – Významný zdroj informací pro českou kampanologii (1941–1945)*. Diplomová práce, Liberec: Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, 2012.

⁸ Viz seznam archivních pramenů.

⁹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...* KÜHN. *Topographie...*

¹⁰ Viz kap. Václavice (Wetzwalde), Liberec – Kristiánov (Christianstadt).

Zřejmě největším problémem se paradoxně ukázala být příroda, potažmo ptactvo. Zvonice jsou totiž oblíbeným hnízdištěm holubů, kteří prostory, včetně samotných zvonů, znečišťují obrovským množstvím exkrementů. Při výzkumu jsme objevili i několik zvonů (klášterní kostel Božího Srdce Páně v Liberci, kostel Pokoje v Hrádku nad Nisou, kostel sv. Jana Křtitele ve Zdislavě),¹¹ kde zůstali ptáci doslova uvězněni, protože nebyli schopni najít cestu ven. Jedinečné kampanologické artefakty, nacházející se na témže místě, chátrají a pod nánosy ptačího trusu korodují.

Nejen tyto skutečnosti by se měly stát impulzem k přehodnocení přístupu k ochraně sakrálních památek jako takových.

O zvonařích v regionu a jejich tvorbě

V rámci Liberecka byly nalezeny zmínky o 41 zvonařích (celkem 29 zvonařských dílen), kteří po sobě v regionu zanechali stopy své tvorby, sahající zpětně takřka do poloviny 14. století. Zmíním zde jen několik dílen a odkážu na většinou dochované příklady jejich práce. Kompletní seznam liteckých hutí s počty zvonů, na jejichž výrobě se podílely, je uveden ve třetí části práce s tabulkami.¹²

Původ nejstaršího, dodnes bohužel nedochovaného zvonu v regionu, neznáme. Ještě před první světovou válkou visel v kostele sv. Jakuba Většího v Letařovicích a podle farní kroniky Českého Dubu měl pocházet z doby založení kostela, tedy kolem roku 1363.¹³ První zvonařskou dílnou, o které prameny přinášejí alespoň nějaké informace, byla huť Petra Ponhuta ze Žitavy. Zmínky o dvou zvonech, údajně odlitých touto dílnou mezi lety 1481–1500, se objevily v kronice křižanského kostela sv. Maxmiliána.¹⁴ Na základě podobností ve zpracování a povaze nápisů se stejnými dělicími znaky by se daly této dílně připsat ještě další dva zvony z Liberecka – ze zaniklého kostela sv. Jakuba Většího ve Václavících a jediný dochovaný, totiž z kostela sv. Antonína Paduánského v Liberci (Reichenberg).¹⁵

Na zvonech odlitých v 16. století převažovala dvě jména: mistr Bartoloměj z Prahy, působící mezi lety 1536–1537, a mladoboleslavský zvonařský mistr Petr, na zvonech z období 1551–1568. Třetím a neméně významným zvonařem byl Briek z Cimperka, jehož zvon z roku 1575 dodnes visí v kostele sv. Bartoloměje v Hrádku nad Nisou.

¹¹ Viz příslušná kapitola.

¹² Viz numerická část, tabulka Zvonaři.

¹³ Viz kap. Letařovice (Letarschowitz).

¹⁴ Viz kap. Křižany (Kriesdorf). SOkA Liberec, fond Farní úřad Křižany, Farní kronika 1845–1943, s. 127, 33.

¹⁵ Viz kap. Liberec (Reichenberg).

Na přelomu 16. a 17. století působil v regionu Georg Wildt ze Žitavy, jehož tvorbu si v letech 1601–1603 oblíbily především tehdejší místní šlechtické a panské rody.¹⁶ Podobné účtě se těšil i Wildtův současník Donát Schröter z Hostinného nad Labem¹⁷ se svým synem Martinem,¹⁸ od kterých bylo na Liberecku nalezeno několik zvonů odlitých mezi lety 1600–1642.

Ke konci 17. století se v regionu objevují tři jména. Zvony pražského mistra působícího i v Turnově, Nicolause Löwa z Löwenbergu, se na Liberecku objevují v letech 1687–1709.¹⁹ Martin Zorbe ze Žitavy v letech 1691 a 1692 vytvořil pro tehdejší libereckou radnici dva zvony, z nichž se mladší zachoval dodnes.²⁰ Mezi lety 1694–1701 se objevují zmínky o zvonech z dílny Jana Balthasara Cromela z Ústí nad Labem.²¹ V roce 1745 se ve zkoumané oblasti začínají objevovat práce rodiny Paulovy,²² která lila zvony po tři generace a poslední zmínka o její činnosti je z roku 1858. Druhou byla rodina Kühnerova,²³ působící na Liberecku mezi lety 1765–1807. Členkou této rodiny byla i prvně pramenně zmíněna zvonařka Anna, vdova po Janu Václavu Kühnerovi. Její jméno se objevuje na dílech pocházejících z posledních čtyř let působení rodinné firmy.

Tvorba zvonaře Carla Bellmanna a jeho dcery Anny se v regionu objevuje v rozmezí let 1820–1866. Bellmannovu práci také nějaký čas dokumentoval pater Georg Adalbert Wahner, který byl přítomen přelévání zvonů a zaznamenal původní znění nápisů a podobu reliéfní výzdoby.²⁴ Nezanedbatelné množství zvonů vyrobili pro Liberecko Ignác a Peter Hilzerovi z Vídeňského Nového Města. Během výzkumu bylo nalezeno celkem 17 příkladů jejich práce s datací mezi lety 1880–1896.²⁵

Nejproduktivnějšími zvonařskými dílnami 20. století se staly dvě zvonařské firmy. Richard Herold z Chomutova, odlil mezi lety 1906–1934 pro zkoumaný region nejméně 51 zvonů a od litce Oktava Wintera z Broumova v Čechách pocházelo 30 zvonů z období 1906–1923. Důvodem pro tak vysoký odběr se stalo období válečných rekvizic během první světové války. Zvony vyrobené mezi lety 1933–1936 brněnskou firmou Rudolf Manoušek & spol.²⁶ jsou až do konce 20. století zároveň posledními vytvořenými pro Liberecko.

¹⁶ Viz kap. Kryštofovo Údolí (Christophsgrund).

¹⁷ Viz kap. Chrastava (Kratzau).

¹⁸ Viz kap. Liberec – Rochlice (Röchlitz).

¹⁹ Viz kap. Zdislava (Schönbach).

²⁰ Viz kap. Liberec (Reichenberg).

²¹ Viz kap. Český Dub (Böhmisch Aicha).

²² Viz kap. Hrádek nad Nisou (Grottau). Žádný zvon z této dílny se dodnes na Liberecku nedochoval.

²³ Viz kap. Vratislavice nad Nisou (Maffersdorf).

²⁴ Viz kap. Hrádek nad Nisou (Grottau). Žádný zvon z této dílny se dodnes na Liberecku nedochoval.

²⁵ Viz kap. Václavice (Wetzwalde). Žádný zvon z této dílny se dodnes na Liberecku nedochoval.

²⁶ Viz kap. Hodkovice nad Mohleku (Liebenau).

Nejmladší a také jediné, které se v regionu objevily po druhé světové válce, jsou tři zvony pocházející z let 2000–2001 od firmy Tomášková-Dytrychová s. r. o. z Brodku u Přerova.²⁷

O výzdobě zvonů

Kvalita řemeslného zpracování jednotlivých zvonů se liší a úzce souvisí s materiálními prostředky zadavatele i se zručností zvonaře. Poměrně zásadní roli hrají také okolnosti, za kterých se zvon pořizoval, a období, kdy vznikal. Jinak je zpracován reprezentativní zvon, objednaný panským rodem z počátku 17. století²⁸ a jinak zvon zakoupený jako náhrada ne příliš majetnou farností v posledním roce první světové války, během níž o své kostelní zvony přišla.²⁹

Výzdoba zvonu a jeho pláště se zpravidla skládá z několika prvků. Beru v potaz nejčastěji se objevující schéma výzdoby zvonů na Liberecku, v našem případě zhruba v rozsahu od počátku 16. století do poloviny 20. století. Moderní zvony, pocházející například z dílny Tomášková-Dytrychová s. r. o. z Brodku u Přerova,³⁰ se tradičnímu způsobu výzdoby vcelku vymykají.

Koruna zvonu, zpravidla tvořená několika uchy, může být hladká nebo zdobená rozličnými reliéfy a ornamenty. Objevují se například o tzv. maskarony,³¹ andílčí hlavičky s křídélky,³² lví hlavy nebo různé florální motivy.³³ Zvony pozdějšího data (19. a 20. století) bývají vybaveny nezdobenými, tzv. diskovými korunami. Čepec, ze kterého koruna vyrůstá, může nést různé geometrické tvary nebo rostlinné reliéfy, častěji se ale objevuje jen dělení soustřednými kruhy. Ve výjimečných případech na čepci končí část nápisu.³⁴

Kolem krku pod čepcem může obíhat různě široký ornamentální pás, na který navazuje nápisová páska o jednom či více řádcích. Ta bývá ohraničená jednoduchými nebo i několikanásobnými hladkými, perlovými či jinak povrchově upravenými šňůrami. V nápisu se objevují reliéfy a medailonky ze života svatých oddělující jednotlivá slova.³⁵ Žádnou výjimkou nejsou erby objednavatelů a zvonařů. Krk může od pláště oddělovat

²⁷ Viz kap. Hrádek nad Nisou (Grottau).

²⁸ Viz kap. Kryštofovo Údolí (Christophsgrund).

²⁹ Viz kap. Hodkovice nad Mohelkou (Liebenau).

³⁰ Viz kap. Grabštejn (Grafenstein) a Hrádek nad Nisou (Grottau).

³¹ Viz kap. Chrástava (Kratzau).

³² Viz kap. Jeřmanice (Hermannstal).

³³ Viz kap. Hrádek nad Nisou (Grottau).

³⁴ Viz kap. Letařovice (Letarschowitz).

³⁵ Viz kap. Liberec (Reichenberg).

ornamentální pás s florálním,³⁶ geometrickým³⁷ motivem nebo stylizovanými architektonickými prvky, který zpravidla začíná těsně pod nápisovou páskou.

Boky pláště zdobí různé reliéfní výjevy. Mezi nejčastěji zastoupené patří bezpochyby vyobrazení světců a světic, kterým jsou zvony zasvěcovány. Nejčastěji se objevují motivy Panny Marie a Ježíše Krista v různých variantách i spojeních (Immaculata,³⁸ Marie jako královna Nebes,³⁹ Ukřižování,⁴⁰ Zmrtvýchvstání⁴¹ atp.). Nezřídka se pak na témže zvonu nachází některý z dalších svatých, typický pro české a částečně německé prostředí. Může se jednat o patrony kostelů (např. sv. Antonín Paduánský,⁴² sv. Jakub Větší,⁴³ sv. Kateřina Alexandrijská,⁴⁴ sv. Bartoloměj⁴⁵ apod.), ale totožný se zasvěcením kostela nutně být nemusí. Mimo reliéfů světců se na plášti objevují erby objednavatelů z řad panských rodů.⁴⁶ Z toho vyplývá, že zvon nebyl jen církevním předmětem k počtě svatých, nositelem tónu a zvukovým svolávacím a sdělovacím prostředkem (narození, smrt, požár atd.). Byl vnímán i jako předmět vhodný k reprezentaci rodové prestiže (např. svobodný pán Ferdinand Hoffmann z Grünbühlu s chotí Alžbětou, rozenou hraběnkou z Donína,⁴⁷ svobodní páni z Redernu)⁴⁸ nebo jako upomínka významné rodinné události (např. sňatku Sofie Clam-Gallasové a hraběte Eduarda z Auerspergu).⁴⁹ To vše i přesto, že erb na zvonu po zavěšení spatřilo už jen velmi malé množství lidí.

Úderový věnec, nejspodnější část zvonu, bývá u honosnějších často zdoben stejným motivem jako na krku. U střidměji pojatých se výzdoba omezuje pouze na různý počet linek či šňůr nebo jednoduchý lem hrany. Součástí výzdoby věnce bývá nápisové pole se jménem zvonaře, liteckou značkou nebo rokem výroby.

O nápisech a jejich povaze

Zvláštní pozornost byla věnována přesné transliteraci nápisů na jednotlivých dochovaných zvonech, a to včetně chyb, kterých se dopustili buď už zadavatelé, kteří si mnohdy nápisy vymýšleli sami,⁵⁰ nebo zvonaři, či umělci během vytváření výzdoby

³⁶ Viz kap. Jeřmanice (Hermannstal).

³⁷ Viz kap. Ruprechtice (Ruppersdorf).

³⁸ Viz kap. Liberec – Harcov (Alt-Harzdorf).

³⁹ Viz kap. Jeřmanice (Hermannstal).

⁴⁰ Viz kap. Chrastava (Kratzau).

⁴¹ Viz kap. Liberec – Vratislavice nad Nisou (Maffersdorf).

⁴² Viz kap. Liberec (Reichenberg).

⁴³ Viz kap. Václavice (Wetzwalde).

⁴⁴ Viz kap. Stráž nad Nisou (Alt-Habendorf).

⁴⁵ Viz kap. Hrádek nad Nisou (Grottau).

⁴⁶ Viz kap. Hrádek nad Nisou (Grottau).

⁴⁷ Viz kap. Chrastava (Kratzau).

⁴⁸ Viz kap. Kryštofovo Údolí (Christophsgrund).

⁴⁹ Viz kap. Grabštejn (Grafenstein).

⁵⁰ Např. nápisy na nových zvonech v Osečné podle farní kroniky složil farář Peter Bichler. Viz kap. Osečná (Oschitz).

zvonového pláště. U nápisů na zvonech nedochovaných, jejichž znění je zaznamenáno pouze na stránkách kronik a vydané regionální literatury, vyvstává otázka, nakolik je chybné znění nápisu vinou zadavatelovou či zvonařovou. Může se také jednat o „zesprávnění“ nápisu normovanou němčinou 19.–20. století. Nebo je na vině zbrkllost a nepozornost kronikáře či historika?

Povaha a podoba samotných nápisů je velmi různorodá. Pravidlo, které by určovalo, jaký nápis má jak vypadat a kde by měl být umístěný, v podstatě neexistuje a většinou se u zvonů, pocházejících od různých litců, liší. Mnohdy si navzájem nejsou podobné ani zvony od stejného tvůrce. Přesto se však v různých dobách objevují podobná schémata nakládání s prostorem na plášti. Volba užitého jazyka je pak spíše výsadou zadavatele, než že by přímo vypovídala o době, ve které zvon vznikl. Jazyk autorských signatur může svědčit o národní příslušnosti zvonaře.

U nejstarších zvonů v regionu z přelomu 15. a 16. století, nalezených například v Křižanech, Václavicích nebo Vlastibořicích,⁵¹ je nápisová páska umístěná na krku a jednotlivá slova oddělují drobné reliéfy. U prvního a druhého jmenovaného jsou to reliéfy s výjevy ze života svatých a u třetího pak různé značky jako zvon, kříž, heraldická lilie nebo květina. Všechny čtyři nápisy jsou církevní povahy a jedná se o modlitbu, liší se ale v užitém jazyce. Zatím co liberecký, křižanský a václavický zvon nesou německou prosbu k Panně Marii, modlitba k Ježíši Kristu na zvonu ve Vlastibořicích je česká.⁵² Zde hrálo důležitou roli prostředí, ze kterého zadavatel pocházel. Skladba obyvatel v pohraničí (Křižany, Václavice) byla převážně německy mluvící, zatímco Vlastibořice se již nacházely za jazykovou hranicí, kde převažovaly nápisy české. Tento princip se dá aplikovat i na období novější, přestože se občas objeví nápisy latinské, které jsou dle mého názoru spíše záležitostí módní, případně účelovou (liturgie). U žádného z těchto starých zvonů nebyla nalezena žádná zmínka o zvonaři nebo datace, takže prakticky jedinými vodítky k určení stáří byla různá svědectví zaznamenaná na stránkách kronik a historická kritika předmětu, např. tvar, typ užitého písma, reliéfní výzdoba apod.

Od přelomu 16. a 17. století se na studovaných zvonech již objevují litécké značky s letopočty a víceádková nápisová pole. Jako příklad poslouží několik zvonů, které nechala odlít u Georga Wildta kolem roku 1600 pro svá sídla Frýdlant⁵³ a Liberec Kateřina

⁵¹ Zvon nalezený v kostele sv. Antonína Velikého v Liberci byl vyroben ve stejné době, ale na tomto místě ho neuvádím, protože původně pochází z hornolužického Ojvína (Oybin). Jako příklad tedy není v tuto chvíli zcela ideální.

⁵² Viz kap. Vlastibořice (Wlastiborschitz).

⁵³ Blíže viz kap. Frýdlant v Čechách – Friedland in Böhmen. In: BENEŠOVÁ, Kateřina. *Zvony na Frýdlantsku do r. 2007*. Bakalářská práce, Liberec: Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, 2009, s. 110–112 (dále jen BENEŠOVÁ, *Zvony...*).

z Redernu.⁵⁴ Jejich pláště, mimo míst pro různé reliéfy svatých a erbů, nápisy pokrývaly prakticky kompletně od krku až po věnec. Na zvonech v Chrastavě, které pocházejí ze stejné doby od Donáta Schrötera bylo s místem na plášti zacházeno šetrněji. Od zvonů objednaných Rederny se ale liší povahou textů. Kromě nápisové pásky kolem krku, která většinou nesla libovolnou modlitbu, obsahovalo několikařádkové pole na plášti jména donátorů, kteří se zasloužili o nabytí potřebných prostředků na nákup zvonů.

Mimo nápisů církevní povahy, kterých je většina, a výčtu jmen dárců se na zvonech může objevovat nacionální tematika s portrétem např. německého kancléře. Dobrým příkladem jsou zvony vyrobené roku 1901 drážďanským litcem Albertem Bierlingem pro evangelický kostel Pokoje v Hrádku nad Nisou, který dnes využívá místní obec Církve československé husitské. Do češtiny přeložený nápis: „*My Němci se bojíme Boha, jinak ničeho na tomto světě.*“⁵⁵ pod reliéfem prvního německého kancléře Otto von Bismarcka, vévody z Lauenburgu, svědčí nepochybně o vzrůstajícím německém nacionalismu v pohraničí před první světovou válkou.

V nápisech na zvonech odlitých v období mezi světovými válkami se objevují informace o zvonech ztracených během rekvizic první světové války.⁵⁶ Zvon se tak stává sám o sobě pramenem a uchovává historickou paměť o svých předchůdcích.

Přestože se ve většině případů někde na zvonu nachází alespoň lитеcká značka, nápis o zvonaři nebo letopočet, menší zvony (odhadem do průměru 30 cm) často nápis nemívají a některé z nich nejsou ani nijak zdobené.

O válečných rekvizicích v letech 1915–1918 a 1940–1945

Rekvizice za první i druhé světové války znatelně ovlivnily stav zvonového inventáře celé Evropy, území dnešní České republiky nevyjímaje. Materiál, který byl z roztavených zvonů získáván elektrolýzou – měď a cín – sloužil převážně k produkci strojírenských výrobků pro válečný průmysl, nikoli k vytváření složitých a zátěžových předmětů. Odevzdávané zvony se v co největší míře snažili dokumentovat odborní kulturní pracovníci. Za tímto účelem byla v roce 1916 sestavena speciální archeologická komise České akademie věd a umění, jíž předsedal Josef Mauder. Rozhodování o cennosti zvonů po roce 1940 bylo plně v kompetenci Hermanna Göringa († 1946) a Říšského úřadu pro kovy (Reichsstelle für Metalle).

⁵⁴ Viz kap. Liberec (Reichenberg).

⁵⁵ Orig. „*Wir Deutsche fürchten Gott, sonst nichts auf dieser Welt.*“

⁵⁶ Viz kapitola Rynoltice (Ringelshain).

Rekvizice za 1. světové války⁵⁷

Na začátku roku 1915 vydalo ministerstvo zeměbrany výnos o rekvizici zvonů. Postihnout měla všechny farnosti v monarchii a jejich správci byli povinni vyhotovením výkazů existujících zvonů. V nich měla být uvedena hmotnost a popis zvonů a na jejich základě se rozhodovalo, které budou odebrány a které díky možné historické a umělecké hodnotě zůstanou zachovány. Farním kostelům byly ponechány pro liturgické účely dva zvony, menším filiálním kostelům pouze jeden. Celková hmotnost odevzdávaných zvonů měla v rámci vikariátu činit dvě třetiny celkové váhy tam uložených zvonů. První vlna rekvizice byla spuštěna v srpnu 1916, ale množství získaných zvonů nebylo pro válečné účely dostačující. Proto byla 22. května 1917 vyhlášena druhá vlna rekvizice, která v sobě zahrnovala všechny zvony z měďnatých slitin od spodního průměru 25 cm mimo zvonů lodních, vlakových, hradních a zámeckých nebo obzvláště cenných. Každému kostelu byl pro vykonávání církevních úkonů ponechán jeden nejmenší zvon. Pro účely druhé vlny rekvizice měly být vytvořeny podrobnější seznamy zvonů s údaji o velikosti, hmotnosti, stáří, znění nápisu, jménu zvonaře, umělecké výzdobě a ladění. Kvůli neochotě farníků spolupracovat v takovém rozsahu byly požadavky zmírněny. Třetí vlna rekvizice se měla uskutečnit na konci roku 1917. Původním plánem bylo odebrat všechny zvony a ponechat pouze několik vzorků od různých zvonařů. Celkově byly pro válečné účely zpracovány zhruba tři pětiny původního počtu zvonů. Před sejmutím byly zvony označeny na plášti bílým nápisem s názvem obce a rekvizičním číslem.⁵⁸ O historické hodnotě zvonů rozhodoval c. k. konzervátorský úřad pro Království české a prakticky jediným rozhodujícím měřítkem bylo stáří zvonu. Sejmutím zvonů byly pověřeny speciální armádní jednotky – tzv. Glockenkommanda. Jejich úkolem bylo odebrat zvony, sepsat protokol,⁵⁹ na jehož základě byla kostelům vyplácena peněžní náhrada (4 Kč za 1 kilogram zvonoviny). Odevzdané zvony se shromažďovaly a ukládaly v tzv. rekvizičních sběrnách. V praxi se jednalo o nádraží, kde se zvony ukládaly bez jakéhokoli pořádku. U snímání větších zvonů, které by za normálních okolností neprošly okny zvonice, se běžně stávalo, že je ještě na věži k tomuto účelu pověřené síly roztloukly kladivy na menší části a ty shodily z věže. Takovýto osud stihl i některé z nejstarších a nejcennějších zvonů v regionu.⁶⁰

⁵⁷ BENEŠOVÁ, *Zvony...*

⁵⁸ Malé písmeno za lomítkem řadilo zvon do příslušné kategorie: a – nejméně cenné zvony; b – středně cenné zvony; c – památky nepostradatelné; d – zvony nejhodnotnější, zhotovené před rokem 1600.

⁵⁹ Diecézní archiv Litoměřice (dále jen DAL). Složka Glockenliste des Ordinariates Leitmeritz. N. 2480 von 1917 (*Glockenliste...* 1917).

⁶⁰ Viz kap. Křižany (Kriesdorf). Kostel sv. Maxmiliána takto přišel o zvon vyrobený mezi lety 1484–1500 Petrem Ponhutem ze Žitavy.

Náhrady pořizované po 1. světové válce

V období mezi dvěma světovými válkami, na Liberecku mezi lety 1918–1936, se oblasti stížené rekvizicemi barevných kovů snažily znovu obnovit svůj zvonový inventář. Buď postupným doplněním na původní počet, nebo pořízením celého souboru. V druhém případě kvůli uvolnění místa na stolici byl zachovaný zvon buď prodán jiné farnosti,⁶¹ nebo za určitou částku přenechán litci, od kterého se soubor pořizoval. Ten ho roztavil a následně použil pro výrobu nových zvonů.⁶² Zvonařů, u kterých farnosti nové zvony pořizovaly, bylo hned několik. Richard Herold z Chomutova odlil mezi lety 1918–1934 pro zkoumaný region 44 zvonů. Od litce Oktava Wintera z Broumova bylo zaznamenáno 22 zvonů z rozmezí let 1918–1923. Důkazy o působení obou zvonařských dílen se však objevily už před první světovou válkou.⁶³ Mezi méně časté zvonaře, působící na Liberecku výhradně v meziválečném období, patří Rudolf Perner z Českých Budějovic, jehož práce je na Liberecku zastoupena jedenácti exempláři z let 1922–1930. V nejmenším, ale ne zanedbatelném zastoupení pak firma Manoušek z Brna, která vytvořila celkem sedm nových zvonů v rozmezí 1918–1936. Zvony pořizovaly farnosti, obce i soukromníci, v drtivé většině s pomocí veřejných sbírek. V obcích byl po válce svolán tzv. zvonový výbor (Glockenkommité), který rozhodl o nákupu, podobě a způsobu financování nových zvonů. V jeho čele zpravidla stanul místní farář nebo starosta. Výjimkou byla např. tehdejší obec Harcov (dnes část města Liberec), kde vznikl za účelem opravy kostela a nákupu nových zvonů Německý katolický spolek (Der deutsche Katholische Volksbund).

Rekvizice za 2. světové války⁶⁴

Realizace zákona o čtyřletém hospodářském plánu na shromáždění neželezných kovů, vydaného v Německu 15. března 1940, připadla Hermannu Göringovi. Pro potřeby zbrojního průmyslu měly být odevzdány bronzové zvony a měděné části budov z celé Říše a Sudet. Za odběr a soupis zvonů ze Sudet odpovídal říšský místodržitel Konrad Henlein († 1945). Majitelé zvonů museli povinně vyplnit Ohlašovací listy (Meldebogen), které obsahovaly údaje o hmotnosti a průměru zvonu, obec, jméno církevní budovy a jméno vlastníka zvonu. Území protektorátu bylo do rekvizic zahrnuto 26. listopadu 1941.

⁶¹ Viz kap. Kryštofovo Údolí – kostel sv. Kryštofa a Stráž nad Nisou – kostel sv. Kateřiny Alexandrijské.

⁶² Viz kap. Liberec – Vratislavice nad Nisou (Maffersdorf) – kostel Nejsvětější Trojice.

⁶³ Nejstarším zaznamenaným zvonem od Herolda z Chomutova byl školní zvon v Liberci – Machníně (Machendorf) z roku 1906. Tři nejstarší Winterovy zvony visely před první světovou válkou v kostele sv. Antonína Paduánského v Ruprechticích (Ruppersdorf) a pocházely ze stejného roku. Viz kap. Liberec (Reichenberg).

⁶⁴ LUNGA, Radek. Průběh a charakter rekvizice českých zvonů za druhé světové války. In: *Nepřichází-li práce k Tobě... Různé podoby nucené práce ve studiích a dokumentech*. Praha 2003, s. 124–130 (dále jen LUNGA, *Průběh rekvizice...*).

Informace o rekvizici v rámci Říšské župy Sudety jsou dostupné v lístkové kartotéce zvonů uložené v Germanisches Nationalmuseum Nürnberg, Deutsches Glockenarchiv. Jejím obsahem se, mimo jiné, podrobně zabývala kolegyně Mgr. Kateřina Benešová ve své diplomové práci.⁶⁵

Odebíráním zvonů, sestavováním jejich seznamů a následným odesíláním říšskému místodržícímu byly pověřeny Krajské svazy řemeslníků (Kreishandwerkerschaft). Stejně jako při rekvizici první světové války byly před odevzdáním zvony označeny. Na prvním místě se nacházelo číslo označující jednu říšskou župu. Druhé značilo sídlo Řemeslného svazu, třetí náleželo konkrétnímu zvonu. Na čtvrtém místě stálo písmeno, které značilo jednu ze čtyř kategorií.⁶⁶ Do kategorií řadily zvony nadřízené církevní úřady s pomocí pracovníků památkové péče. Vedly se podrobné záznamy o vzhledu zvonů určených k roztavení a na přelomu let 1940/41 byla rekvírována nejpočetnější kategorie A. Obsahovala z velké části zvony, které farnosti pořizovaly jako náhrady za ztráty během první světové války. Seznamy zvonů kategorie D byly dokončeny závěrem roku 1941. Majitelé museli odevzdat všechny zvony od hmotnosti 10 kilogramů mimo historicky cenných památek uložených v muzeích a kromě jednoho zvonu pro každou církevní obec. Druhá vlna rekvizic, která postihla zvony kategorie B a C, probíhala v letech 1942–1943. Před odesláním na místo určení se zvony ukládaly v okresních shromaždištích k tomuto účelu zřízených v pohraničí.⁶⁷

Zvony z oblasti Liberecka a Frýdlantska končily zpravidla v podniku Kaiserwerke Lünen-Westfalia v Německu. Přednostně se tavily nejmenší zvony kategorie A. Po roce 1945 zde bylo nalezeno 435 zvonů pocházejících z území Československa, které unikly rozliti.⁶⁸

O transferech zvonů na Liberecku v 17.–20. století

Rekvizice obou světových válek nebyly jediným důvodem pro manipulaci se zvony. V průběhu let docházelo i k přesunům zvonového inventáře mezi kostely. Přestože dva

⁶⁵ BENEŠOVÁ, Kateřina. *Glockenarchiv Nürnberg – Významný zdroj informací pro českou campanologii (1941–1945)*. Diplomová práce, Liberec: Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, 2012 (dále jen BENEŠOVÁ, *Glockenarchiv...*).

⁶⁶ A – nejméně cenné zvony, označeny zeleným pruhem; B – první rezerva v případě vyčerpání kategorie A; C – zvony umělecky cenné, ale jejich zařazení neznamenalo nutně zachování; D – zvony s historickou a uměleckou hodnotou. Příklad označení zvonu z Kryštofova Údolí: 20/15/61C. Germanisches Nationalmuseum Nürnberg, Deutsches Glockenarchiv, lístková kartotéka zvonů C, B.

⁶⁷ Česká Lípa, Sokolov, Frývaldov, Cheb, Karlovy Vary, Moravská Třebová, Nový Jičín, Liberec, Šternberk, Teplice, Děčín, Trutnov, Opava a další.

⁶⁸ LUNGA, *Průběh rekvizice...*, s. 126. Blíže k rekvizicím druhé světové války viz BENEŠOVÁ, *Glockenarchiv...*

z následujících případů se týkají jednoho kostela, sv. Antonína Paduánského v Liberci, pokusím se události vyložit v chronologické posloupnosti.

Zřejmě nejstarším doloženým je transfer gotického zvonu, odlitého pravděpodobně dílnou Petra Ponhuta ze Žitavy kolem roku 1500. Z nezjištěných důvodů byl v roce 1656 převezen z kláštera na Ojvíně (Oybin, dnes SRN) do Hrádku nad Nisou (Grottau), kde setrval do druhé světové války. Důvodem pro jeden z nejkratších uskutečněných přesunů byl požár hlavní věže děkanského kostela sv. Antonína Paduánského v Liberci roku 1787. Původní zvony se roztavily a tři jiné sem byly přesunuty z nedalekého kostela Nalezení svatého Kříže.⁶⁹ Dalším ze zajímavých doložených transferů na Liberecku je případ z roku 1788, v období rušení některých řádových klášterních domů císařem Josefem II. Zemská správa tehdy přidělila kostelu sv. Anny v Jeřmanicích (Hermannstal) dva největší ze tří zvonů z kláštera montserratských benediktinů na hradě Bezděz (Bösig) i se zvonovou stolicí.⁷⁰

Ne ke všem postřehnutým transferům ovšem byly nalezeny použitelné informace, mnohdy vůbec žádné. Jedná se hlavně o případy pohybu zvonů po roce 1945, kdy je v několika případech známo původní umístění a byl nalezen i záznam o odevzdání. K velkému překvapení se některé zvony objevily na zcela nečekaných místech. Konkrétněji se jedná například o již zmíněný, historicky velmi cenný gotický zvon, odvezený během rekvizic za druhé světové války z kostela sv. Bartoloměje v Hrádku nad Nisou a zvon z křižanského kostela sv. Maxmiliána, taktéž rekvírovaný. Oba zvony jsou dnes zavěšeny v arciděkanském kostele sv. Antonína Velikého v Liberci.⁷¹ Podobným případem je kostel sv. Jana Křtitele ve Zdislavě (Schönbach), ve kterém byl nalezen zvon z roku 1709 od Nicolause Löwa z Löwenbergu, odvezený během druhé světové války ze hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice v Českém Dubu. Poslední zvon z kaple v Machníně – Bedřichovce (Friedrichschein) od Oktava Wintera z Broumova z roku 1924, který se dnes nachází v kostele Božího Srdce Páně v centru Machnína (Machendorf), byl pravděpodobně přesunut kvůli postupnému chátrání kaple po druhé světové válce.⁷²

⁶⁹ Viz kap. Liberec (Reichenberg).

⁷⁰ Viz kap. Jeřmanice (Hermannstal). SOkA Liberec, fond Farní úřad (dále jen FÚ) Jeřmanice, Farní kronika (dále jen FK) II. 1900–1945, s. 86, volný list 2. SOkA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK I. 1747–1899, s. 9.

⁷¹ Viz kap. Liberec (Reichenberg).

⁷² Viz kap. Liberec – Machnín (Machendorf).

Část deskriptivní

Andělská Hora (Engelsberg) – Kostel Panny Marie Sněžné

Ve zvonici kostela Panny Marie Sněžné v Andělské Hoře (Obr. 1) se zřejmě dochoval jediný zvon, **umíráček** (průměr 32,5 cm, laděn: d).¹ Kolem krku obíhá pás věncového vinutí. Plášť zdobí reliéf sv. Jana Nepomuckého držícího kříž a palmovou ratolest. Na protější straně je umístěn reliéf sv. Antonína Paduánského s Ježíškem a liliemi. K. Kühn druhého světce identifikoval jako sv. Aloise Gonzagu. Vzhledem k tomu, že zatím nebylo možné ověřit, zda zvon unikl rekvizicím druhé světové války a stále existuje, nejsem s to určit, které určení světcovy identity je pravdivé.

Obr. 1: Kostel Panny Marie Sněžné v Andělské Hoře.

Rekvizicím první světové války² padly za obět velký zvon a cymbál. Umíráček zůstal ponechán na svém místě k dispozici farnosti. Na pořízení tří nových zvonů se finančně podílely firmy a obyvatelé obce a zakoupeny byly od firmy Richard Herold v Chomutově. Jejich slavnostní vysvěcení a zavěšení se událo 23. dubna 1923. Z kroniky farnosti Chrastava je patrné, že **velký** (průměr 46 cm) stál 5 168 Kč, **prostřední** (průměr 53 cm) 3 094 Kč a **malý zvon** (průměr 40 cm) přišel obec na 1 428 Kč.³ Informace o dalším osudu těchto zvonů nejsou bohužel známy a zatím nebylo možné určit, kolik z nich uniklo roztavení za druhé světové války. Dostupné prameny mlčí, ale je možné předpokládat, že jediný zvon, který se zachoval, je výše popsáný umíráček.

*Zvony sejmuté za první rekvizice:*⁴

A) Velký zvon (průměr 67,4 cm, laděn: d) v roce 1857 přelil zvonař Eduard Paul z Liberce. Podoba starého zvonu není známá. Krk pod čepcem obíhala prázdná nápisová páska orámovaná florálním ornamentem. Zakřivení pláště zdobil reliéf Panny Marie jako Královny nebes s Ježíškem v náručí a žezlem v pravé ruce. V obloukovém nápisu pod vyobrazením se nacházel nápis s informacemi o zvonaři a s letopočtem: „*Ave Maria gratia plena*“.⁵ Na protější straně pláště se nacházel šestiřádkový nápis s letopočtem a výčtem

¹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 15.

² GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 15. KÜHN. *Topographie...*, s. 40.

³ SOKA Liberec, FÚ Chrastava, FK 1891–1955, s. 181.

⁴ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 15–16.

⁵ **Překlad:** „*Zdravas Maria, milosti plná*“.

donátorů: „*Übergossen im J. 1857 unter seiner E[xellenz]. Grafen von Clam / G[allas]. k. k. Landesk. in B. Ez. F. J. Petters R. des / k. k. Franz J. Ordens E. Domherr in Leitmeritz. Ez. V. / Dechant u. Pfarrer in Kratzau. Ez. / D. F. Tietze k. k. Bezirksvorster i. Liebenau. G. / Vorstaer in Engelsberg von E. P. in Reichenberg*“.

B) Cymbál (průměr 46,5 cm, laděn: b) vyrobil pražský zvonařský mistrem Anton Schoenfeld roku 1707. Místo nápisové pásky zdobil plášť listový ornament s asi 9 cm vysokým a 7 cm širokým erbem. Z přiložené dokumentace bylo možné zjistit pouze začátky čtyřřádkového nápisu: „*Vet...[ero], | Pra...[gae], | An...[ton], | Scho...[enfeld]*“.⁶ Nápis pod erbem: „*Engelsberg*“, pod tím: „*Anno 1707*“.⁷ Podle publikace Dr. Gürlich-Schmidtové byl čepec cymbálu téměř kulovitého tvaru a měl velmi pěkný zvuk. Cymbál pocházel ze stejného roku a byl vyzdoben podobným způsobem jako další Schoenfeldův cymbál, který dodnes visí v druhé galerii hradní věže státního hradu a zámku Frýdlant.⁸

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:

A) Nový velký zvon „Maria“ (průměr 64 cm, hmotnost 152 kg, laděn: dis). Na plášti se nacházel německý nápis: „*1918 dem Kriege geopfert, ließ uns 1923 heimatstreuer Opfersinn neu erstehen. Den Grundstock für uns legte Adalbert Seidel in Nr. 25, Liebe zur Heimat vollendete das Werk.*“⁹

B) Nový prostřední zvon „Hedwig“ (průměr 53 cm, hmotnost 91 kg, laděn: fis). Plášť nesl německý nápis se jmény žen, které pomáhaly při veřejné sbírce: „*Den edlen Frauen, die da gingen - dereinst für uns von Haus zu Haus - soll unser Mund in Tönen singen - den Dank ins stille Tal hinaus.*“¹⁰ *Karoline Scholze Nr. 9, Marie Richter Nr. 5, Auguste Finke Nr. 21, Anna Ansorge Nr. 81, Hedwig Prade Nr. 107.*“

C) Nový malý zvon „Frieden“, (průměr 40 cm, hmotnost 42 kg, laděn: gis). Nápis na plášti obsahoval výčet donátorů z řad tzv. zvonového výboru: „*1923 schuf uns der Glockenausschuß: Josef Anforge Nr. 81, Wenzel Schwarzbach Nr. 11, Franz Wörfel Nr. 45, Wilhelm Herkner Nr. 39, Wenzel Breuer Nr. 6, Stephan Amtsbüchler Nr. 8, Josef Queiser Nr. 3, Anton Sandleiter Nr. 63, Josef Scholze Nr. 59 und Josef Zimmer Nr. 59.*“

⁶ KÜHN. *Topographie...*, s. 40. GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 16, uvádí nápis: „*Vet..., Fpa..., Abm..., Scho...*“.

⁷ KÜHN. *Topographie...*, s. 40.

⁸ Blíže BENEŠOVÁ. *Zvony...*, s. 111.

⁹ **Překlad:** „*1918 obětovány válce, roku 1923 nám dala nově vzniknout obětavost pro vlast. Základ pro nás složil Adalbert Seidel v č. p. 25, láska k vlasti dokončila dílo.*“

¹⁰ **Překlad:** „*Ušlechtilým ženám, které sem chodily - jednou pro nás od domu k domu - mají naše [zvony] ústa v tónech zpívat - díky do tichého údolí.*“

Bílý Kostel nad Nisou (Weißkirchen an der Neiße) – kostel sv. Mikuláše

Před rekvizicí první světové války¹ se v kostele nacházely čtyři zvony. **Velký zvon** (průměr 98 cm), vážící 535 kg, naposledy zazvonil 27. září 1916 v 11 hodin dopoledne, poté byl rozbit na kusy.² Církevní správa dostala jako kompenzaci 4 koruny za každý kilogram zvonoviny.³ **Prostřední zvon** (průměr 78 cm) o hmotnosti 256 kg a **umíráček** (průměr 33 cm) vážící 14 kg byly z kostelní věže sňaty 17. prosince 1916. Odevzdán byl také hřbitovní zvon o váze 65 kg. V kostelní věži byl ponechán pouze malý zvon.⁴ V roce 1926 byly pořízeny od litecké firmy Oktav Winter z Broumova tři nové zvony o hmotnosti 600, 275 a 175 kg.⁵ O všechny tři přišla farnost během rekvizic za druhé světové války.⁶

Dnes je zvonová stolice ve věži kostela prázdná. V první galerii věže kostela se nacházejí dva cymbály (Obr. 2) zavěšené tak, že menší, spodní cymbál, je téměř polovinou své výšky vsazen do většího. V regionu je toto spojení unikátní. Soustava je

Obr. 2: Velký a malý cymbál v kostele sv. Mikuláše v Bílém Kostele nad Nisou.

pravděpodobně dílem firmy Josef Kohlert a spol. z Kraslic.⁷ Oba cymbály jsou natřeny červenou základovou barvou.

A) Velký cymbál, (průměr 53 cm, výška 38 cm, závěs 7 cm). Kromě silně zkorodovaného sériového čísla 2238 je plášť holý bez jakéhokoli zdobení.

B) Malý cymbál, (průměr 47 cm, hloubka 18 cm).

*Zvony sejmuté za první rekvizice:*⁸

A) Velký zvon (průměr 98 cm, hmotnost 535 kg, laděn: h) pochází podle nápisu na plášti z roku 1603. Reliéfni výzdobou se podobal velkému zvonu v Chrastavě.⁹ Nápisová páska orámovaná hladkými šňůrami na krku byla téměř doslova shodná s velkým zvonem ze Stráže pod Ralskem (Wartenberg) ze stejného roku. Oba zmíněné zvony vyrobila dílna Donáta Schrötera, tudíž lze předpokládat, že velký zvon z Bílého Kostela pocházel od téže firmy. V nápisové pásce stálo: „Kompt liben Leit mit Danck vyr Gotes Angesicht und mit

¹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 39. KÜHN. *Topographie...*, s. 310.

² SOKA Liberec, FÚ Bílý Kostel n. N., FK 1925–1944, s. 83.

³ SOKA Liberec, FÚ Bílý Kostel n. N., FK 1925–1944, s. 83.

⁴ SOKA Liberec, FÚ Bílý Kostel n. N., FK 1925–1944, s. 110.

⁵ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 39.

⁶ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 127–128.

⁷ SOKA Liberec, fond Archiv obce (dále jen AO) Stráž n. N., karton 13 1933/40, sk. III-b inv. č. 102.

⁸ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 39.

⁹ Viz kapitola Chrastava, Velký zvon „Zuzana“.

*Psalmen lobsinget unserm Got 1603.*¹⁰ Nad reliéfem Ukřižování na plášti se nacházel pětiřádkový nápis gotickými písmeny: „*Also hat Got Di Welt geliebet | Das Er ir Gab seinen Eing Born | Son Auff Das Ale so an In | Glauben Nicht Ver Loren wer | den Sondern Das ewige leben haben.*“¹¹ Nápisové pole na protější straně obsahovalo jména donátorů: „*Elias Berndt pfarher Matheus | Friedrich schulmeister Peter Thil | Richter Di scheppen | erg. Michel Christof sitav Peter bernd | Greger fricz Georg scholz | Michel sitav Nickl tomas Christof | ficz Christof schwert | Nickel fricz G. M. E. Andres fricz | Peter wagenknecht K. V. Cristof | Blasig Tomas Fricz Peter fricz.*“ Většina počátečních písmen byla odlita jako kapitály. Věncem vyzdobily andělčí hlavičky s křídélky a další motivy.¹²

B) Prostřední zvon (průměr 78 cm, laděn: b). Původní zvon odlil neznámý zvonař roku 1642. Kolem krku obíhala nápisová páska s německým textem: „*Zu Lob und Ehre Gottes ist das Glocke gegossen worden*“.¹³ Nápisové pole na plášti obsahuje výčet donátorů a dataci: „*Diese Zeit Pfarrer Balthasar Georgius Nirigl. Caspar Menzel Burggraf. Friedrich V. Nostitz Dent shreibar. Georg Thomas, Cristoph Thomas, Hanns Greschel Kirchväter. Peter Thiel alte Richter, Christoph Thiel Richter, Jacob Hermann, Christoph Sitte, Matin Sitte, Geschvorne. Gegossen anno 1642 den 29ten August*“.¹⁴ V srpnu roku 1855 zvon přelil Josef Paul z České Lípy. Krk zvonu pod prázdnou nápisovou páskou byl zdoben věncovým vinutím. Na plášti se nacházel reliéf Ukřižování s nápisem: „*Gelobt sei Jesus Christus Ewigkeit Amen.*“¹⁵ Pod ním byla umístěna identifikace litecké dílny: „*Gegosen von Josef Paul in Boehmisch Leipa den 25. August 1855.*“, svrchu ozdobená

¹⁰ **Překlad:** „Přijďte, milí lidé, s díkem před Boží tvář a zpěvem žalmů chvalte našeho Boha.“

¹¹ **Překlad:** „Neboť tak Bůh miloval svět, že dal svého jednorozenného Syna, aby žádný, kdo v něho věří, nezahynul, ale měl život věčný.“ (Jan 3, 16) Bible: *Písmo svaté starého a nového zákona*. 9. vyd., 7. přeprac. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1994. ISBN 80-85810-05-0, s. 93 (dále jen Bible).

¹² Nápis uvedené v KÜHN. *Topographie...*, s. 310 se liší pouze nepatrně: „*Kompt liben Leit mit Danck vyr Gotes Angesicht und mit Psalmen lobsinget unserm Got 1603.*“ Pětiřádkové nápisové pole na plášti, nad reliéfem Ukřižování: „*Also hat Got Di Welt geliebet | Das Er ir Gab seinen Eing Borns | Son Auff Das Ale so an In | Glauben Nicht Ver Loren wer | den Sondern Das ewige Leben haben.*“ Nápisové pole z protější strany: „*Elias Berndt pfarher Mateus | Friderich schulmeister Peter Thil | Richter Di scheppen | Gerg. Michel, Christof sitav, Peter Bernd, | Greger fricz, Gerg scholtz | Michel sitav, Nickl tomas, Christof | ficz, Christof Hesch, Christof schwert, | Nickel fricz. G. M. E. Andres fricz, | Peter wagenknecht K. V. Christof | Blasig, Tomas Fricz, peter fricz.*“ Přepis nápisu, jenž je zachycen na stránkách farní kroniky, ignoruje litecké chyby, formát textu jako takového i rozmístění jednotlivých nápisových polí na plášti zvonu. Přikláním se tedy k verzi uvedené v publikaci G. Gürlich-Schmidtové, ale pro srovnání uvádím i kronikářovu verzi: „*Kompt Lieben Leut mit Danke vor Gottes Angesicht nur mit Pfalmen Lobsinget 1603. Also hat Gott die Welt geliebet, daß er ir Gab sein Ein geborn Sohn, Auff daß Alle an in Glauben, Nicht Verloren werden. Sondern daß ewige Leben haben. Elias Berndt Pharrer, Mathaeus Friederich Schulmeister, Peter Thiel Richter. Die Scheppen: Gerg Michel, Christoph Sittau Peter Berndt, Greger Fricz, Gerg Scholz, Michel Sittau, Nickel Thomas, Christoph Friez, Christoph Hesch, Christoph Schwert, Michel Friez. G. m. e. Anderes Fricz, Peter Wagenknecht. Kirchväter. Christoph Blasig, Thomas Fricz, Peter Fricz.*“ SOKA Liberec, AO Bílý Kostel n. N., Obecní kronika (dále jen OK) 1836–1936, s. 128.

¹³ **Překlad:** „Tento zvon byl ulit ke chvále a cti Boží.“

¹⁴ SOKA Liberec, AO Bílý Kostel n. N., OK 1836–1936, s. 128.

¹⁵ **Překlad:** „Pochválen buď Ježíš Kristus navěky amen.“

listovým motivem. Věncem obíhaly dubové ratolesti, stejné, jakými byl opatřen původní zvon hradní věže na Grabštejně.¹⁶

C) Umíráček (průměr 33 cm¹⁷, laděn: h). Krk zvonu obíhal dekorativní pás. Plášť zdobil reliéf Máří Magdaleny s nápisem po obou stranách: „*F. J. K. [Franz Josef Kühner] (reliéf) 1804*“. Zvon zakoupil v září roku 1804 v Praze sedlák David Wagenknecht, č. p. 33, za 107 zl. a poté ho zdarma věnoval místnímu kostelu. Při velké slavnosti, uspořádané k tomu účelu, byl za pomoci Christopa Krolopa - věžního pokrývače z Panenské Hůrky - umístěn do zvonice kostela.¹⁸

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:

A) Malý zvon (průměr 58 cm, laděn: e) odlil v roce 1782 pražský zvonař Johann Christian Schunke. Čepec zvonu lemovala ozdobná šňůra, krk pod ní obíhal věncem z květín a listů. Reliéf na plášti znázorňoval Ukřižovaného Krista. Marie se svatozáří kolem hlavy stojí před ním. Na druhé straně pláště byl umístěn reliéf sv. Floriána¹⁹ a nápis: „*Johann Christian Schunke goss mich in | Prag 1782*“.²⁰

Všechny tři nové zvony vyrobila v roce 1926 litecká firma Oktav Winter z Broumova v Čechách.

B) Nový velký zvon (hmotnost 600 kg, laděn: g).

C) Nový prostřední zvon (hmotnost 275 kg, laděn: h).

D) Nový malý zvon (hmotnost 175 kg, laděn: d).

¹⁶ Viz kap. **Grabštejn (Grafenstein)**. Nápis uvedené v KÜHN. *Topographie...*, 1934, s. 310: „*Gelobt sei Jesus Christus in Ewigkeit Amen.*“ Na druhé straně: „*Gegossen von Josef Paul in Boehmisch Leipa am [den] 15. [25.] August 1855.*“

¹⁷ KÜHN. *Topographie...*, s. 310, uvádí průměr 35 cm.

¹⁸ SOKA Liberec, FÚ Bílý Kostel n. N., FK 1925–1944, s. 129.

¹⁹ KÜHN. *Topographie...*, s. 310, uvádí sv. Václava.

²⁰ **Překlad:** „*Johann Christian Schunke mne ulil v Praze 1782*“. Záznam transliterace nápisu uvedené v kronice: „*Johan Christian Schunke Dass mich in.*“ Zbytek nápisu uvádí kronikář jako nečitelný. SOKA Liberec, FÚ Bílý Kostel n. N., FK 1925–1944, s. 129.

Český Dub (Böhmisch Aicha)

Před první světovou válkou viselo v českodubském kostele Seslání Ducha svatého (Obr. 3) šest zvonů. Farnost přišla o pět z nich během dvou rekvizičních vln, 1. prosince 1916 a 12. října 1917. Jako první darovala v dobré víře, že ostatní budou ušetřeny, zdarma 33 kilogramový,¹ tzv. **čtvrtý zvon** (průměr 50 cm), zasvěcený sv. Janu. Jako druhý byl pak na věži rozbit i **největší** z místních zvonů vážící 695 kg, jehož první kousek se podle svědectví, zapsaném v kronice, podařilo odlomit až na šedesátou ránu velikým kladivem. Kostel přišel také o tzv. **třetí zvon** (průměr 80 cm) o hmotnosti 382 kg a **umíráček** (průměr 45) vážící 30 kg. Ušetřen nebyl ani 20 kilogramový **sanktusníkový zvon** (průměr 25 cm). Celkem měla farnost obdržet 4 436 Kč, při kurzu 4 Kč za každý odevzdaný kilogram zvonoviny, které byly po válce použity pro nákup nových zvonů.² **Hřbitovní zvon** z kostela Nesvětější Trojice (průměr 47 cm) údajně tehdejší děkan zatajil a zachránil ho.³

Obr. 3: Věž farního kostela Seslání Ducha svatého v Českém Dubu.

V letech 1928 a 1929 uspořádal tehdejší českodubský děkan Josef Bárta dobročinnou sbírku za účelem nákupu nových kostelních zvonů. Za vybrané peníze pak v prosinci 1933 objednal s pomocí lidovce Václava Koška z Mělníka-Pšovky tři nové zvony od firmy Rudolf Perner z Českých Budějovic (**velký** 826,5 kg; **prostřední** 349,5 kg; **umíráček** 70 kg). Za asistence šestnácti duchovních je 21. května 1934 posvětil sám děkan Josef Bárta.⁴

Jako první byl pro účely druhé světové války sňat na Velký pátek, 3. dubna 1942, hřbitovní zvon z kostela Nejsvětější Trojice, a odevzdán společně s dalšími i přesto, že se jed-

¹ DAL. *Glockenliste*... 1917.

² Hmotnostní údaje zaznamenané v soupisu rekvírovaných zvonů (DAL. *Glockenliste*... 1917.) a ve farní kronice Českého Dubu (SOKA Liberec, fond Archiv města (dále jen AM) Český Dub, OK 1014–1916, fol. 235) se značně liší. V textu uvádím údaje z prvního jmenovaného zdroje. Výsledná kompenzace je vypočítána na základě soupisu rekvírovaných zvonů, neboť částka 3 642 Kč, uvedená ve farní kronice za odevzdání velkého a sanktusníkového zvonu, vychází chybně na základě běžného kurzu (1 kg zvonoviny = 4 Kč) a při hmotnosti zaznamenané kronikářem (velký zvon, 840,5 kg; třetí zvon, 305 kg; čtvrtý zvon, 60 kg; umíráček, 30 kg).

³ SOKA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 235.

⁴ SOKA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 244, 245.

nalo o historicky významnější památku, zařazenou do kategorie C. Všechny tři nové zvony z kostela Soslání Ducha svatého musela českodubská farnost odevzdat 9. dubna 1942.

Kostel sv. Jakuba Většího v Letařovicích přišel během první vlny rekvizice za první světové války, 2. prosince 1916, o dva zvony celkové hmotnosti 435 kg, za které farnost obdržela jako kompenzaci 1 252 Kč.⁵ Podruhé, 12. října 1917, bylo kostelu vyplaceno 168 Kč za odebraný 42kilogramový **umíráček**.⁶

Za účelem nákupu nových kostelních zvonů byla svolána tzv. zvonová rada (Glockenkommité) v čele s Josefem Soukupem, domkářem z Dehtárů (Dechtar), a Václavem Bláhou, sedlákem z Hradčan (Ratschen). Díky dobrovolným příspěvkům místních obyvatel pořídila farnost pro letařovický kostel roku 1933 u firmy Rudolf Manoušek z Brna soubor tří nových zvonů (**velký** 341 kg, **prostřední** 221 kg, **umíráček** 38 kg) za cenu 12 975 Kč 10 h. Celkové náklady, včetně oslav a otočení starého zvonu, aby se úderový věnec neotloukal na stejném místě, činily 21 534 Kč. Posvěcen turnovským děkanem, paterem Eduardem Richterem, byl nový soubor zavěšen do věže 5. června 1933

Obr. 4: Reliéf sv. Jakuba v oválné kartuši a část nápisu na tzv. druhém zvonu v kostele Soslání Ducha svatého v Českém Dubu.

(Obr. 8) a v šest hodin večer poprvé zazvonil.⁷ Žádný z nich nepřečkal rekvizice barevných kovů za druhé světové války.

Kostel Soslání Ducha svatého

Jediný dochovaný, tzv. **druhý zvon** z původního souboru (Obr. 4, průměr 95,5 cm, výška 73 cm, hloubka 68 cm, koruna 13,5 cm, závěs 36,5 cm, hmotnost 450 kg, ladění: e¹),⁸ nechal vyrobít českodubský děkan František Tischler v roce 1694 u zvonaře Hanse Balthasara Cromela.⁹ Kolem krku pod čepcem obíhá latinská nápisová páska majuskulou, orámovaná z každé strany třemi ten-

⁵ Podobný případ, jako u kostela v Českém Dubu. Ve farní kronice (SOkA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 235) je uvedeno, že kostel přišel o dva zvony celkové hmotnosti 313 kg, za které obdržela jako kompenzaci celkem 1 252 Kč. V seznamech rekvírovaných zvonů (DAL. *Glockenliste*... 1917.) se však tentokrát objevuje poznámka „*falsche Maße*“ a hmotnosti těchto odevzdaných zvonů jsou přepsány a navýšeny ve prospěch farnosti. Ve výsledku dosahují hodnoty, které uvádím v textu. Částku jsem ponechal nezměněnou, jelikož nápravu této chyby žádný ze jmenovaných pramenů nezniňuje.

⁶ SOkA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 235.

⁷ SOkA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 242.

⁸ SOkA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 245.

⁹ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv*..., s. 128.

kými hladkými šňůrami: „*NOS TRES IN TRIADIS SEMPER SONAMVS HONOREM • CONTRA VVLCANVM NVNC ET ADESTO PIA*“¹⁰ Z obou stran ji lemuje opakující se listovým ornament, který je zúžen pouze v místě nad reliéfem ukřižovaného Spasitele. Pod vyobrazením se nachází obdélníkové pětiřádkové nápisové pole s latinským textem a letopočtem, orámované vavřínovými listy: „*ZELANTE TVNC PER : 20 : | IAM ANNOS ADM : RDº. Do / DECANO DVBENSI IOAE / FRANCISCO TISCHLER Aº. | 1694*“ Protější stranu zdobí oválná kartuše s reliéfem sv. Jakuba Většího na nízkém soklu v klobouku, s pláštěm přes ramena a holí v levé ruce. Rám tvoří vavřínový věnec, uvnitř kterého obíhá kolem světce špatně čitelná nápisová páska s letopočtem: „*S. MONA LANU SANCT | IACOBI VIENNA 1694*“. Pod tím je umístěno obdélníkové latinské třířádkové nápisové pole, orámované stejným způsobem, jako pole pod Krucifixem: „*EXISTENTE PLENIPOTENTIARIO | HVIVS DOMINI CLARISSIMO | DOMINO LVCA KEIL*“.

Zvony sejmuté za první rekvizice:

A) Velký zvon (Obr. 5, průměr 120 cm, hmotnost 695 kg). Podoba neznámá.

B) Třetí zvon (průměr 80 cm, 383 kg). Kolem šestiúhelné koruny obíhaly dvě tenké linky. Kolem krku pod čepcem obíhala nápisová páska orámovaná nahoře jednou a dole dvěma hladkými šňůrami. Pod ní krk zdobí pás rostlinného ornamentu. Na plášti se nacházel reliéf postavy neidentifikovatelného světce.¹¹ Věnec se dvěma hladkými šňůrami oddělovalo opticky od pláště pět tenkých linek.

C) Čtvrtý zvon, (Obr. 5, průměr 50 cm, hmotnost 33 kg). Ucha šestiramenné koruny byla zdobena maskarony a hranu čepce na krku lemoval široký pás ornamentu z květín a listů. Pod ním obíhala krk nápisová páska, orámovaná z každé strany dvěma hladkými šňůrami. Plášť zdobil reliéf sv. Václava s knížecí čapkou na hlavě, se štítem v levé ruce a praporcem v pravé ruce. Vrchní část praporu zasahovala do nápisové pásky. Věnec se dvěma vodorovnými linkami oddělovaly od pláště tři hladké tenké šňůry.

D) Umíráček, (průměr 45 cm, hmotnost 30 kg). Podoba neznámá.

E) Sanktusníkový zvon, (Obr. 5, průměr 25 cm, hmotnost 20 kg). Podle litoměřického seznamu rekvírovaných zvonů¹² by měly umíráček se sanktusníkovým zvonem pocházet z roku 1735.

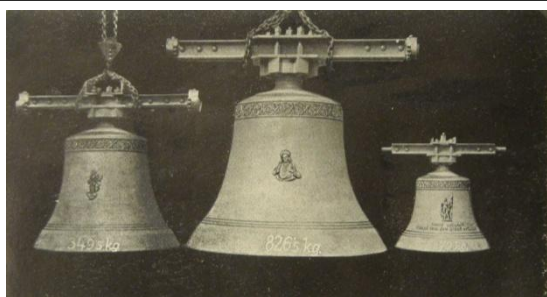
¹⁰ **Překlad:** „*My tři [zvony] ve trojici vždy hlaholíme ctí. Nyní proti ohni a přicházíme ke zbožným.*“

¹¹ Podoba zvonu byla nalezena pouze na jediné fotografii v SOKA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 244.

¹² DAL. *Glockenliste*... 1917.

Obr. 5: Tzv. třetí a čtvrtý zvon během rekvizice za první světové války v roce 1916. V pozadí je vidět sanktusníkový obklopený troskami velkého zvonu. (SOKA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 244).

Obr. 6: Tři nové zvony od Rudolfa Perner z Českých Budějovic, pořízené v roce 1934 (SOKA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 244).

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:¹³

Všechny tři nové zvony nechala farnost vyrobit zvonařskou firmou Rudolf Perner z Českých Budějovic v roce 1934.

A) Nový velký zvon (Obr. 6, průměr 115 cm, hmotnost 826,5 kg, laděn: fis¹). Kolem krku pod čepcem obíhal pás rostlinného ornamentu a plášť zdobí reliéf poprsí žehnajícího Ježíše Krista se svatozáří. Na protější straně se nacházel třířádkový latinský nápis: „*Cor Jesu – cor mundi – dona pacem. / Sedebit Dominus Rex in aeternum: Benedicet / Dominus populo suo in pacem.*“¹⁴ Pod tím byl dvouřádkový nápis se jménem zvonaře a letopočtem: „*Anno Domini MCMXXIV [1924] / Fudit me Rudolphus Perner, Budvicensis.*“¹⁵ Věнец od pláště opticky oddělovaly tři hladké šňůry.

B) Nový prostřední zvon (Obr. 6, průměr 86 cm, hmotnost 349,5 kg, laděn: a¹). Krk pod čepcem lemoval pás s rostlinným ornamentem a plášť zdobí reliéf neposkvrněné Panny Marie stojící na Zeměkouli obtáčené hadem. Na protější straně se nacházel latinský nápis: „*Auxilium christianorum esto (tutriz: Nečitelné.) Bohemo Dubensis | Venite, filii, audite me: timeorem Domini docebo vos.*“ Pod tím byl stejný dvouřádkový nápis se jménem zvonaře a letopočtem, jako na velkém zvonu: „*Anno Domini MCMXXIV | Fudit me Rudolphus Perner, Budvicensis.*“

C) Nový umíráček (Obr. 6, průměr 52 cm, hmotnost 40 kg, laděn: fis²). Kolem krku pod čepcem obíhal pás rostlinného ornamentu a plášť zdobí reliéf sv. Václava s praporem a českým nápisem: „*Sv. Václave | chraň svou zem, střež svůj lid.*“ Na protější straně se nacházel rovněž český nápis: „*Věnoval | poslanec Václav Košek | ministr, kde působil | pro blaho církve i národa.*“ Pod tím byl umístěn nápis se jménem zvonaře: „*Rudolf Perner Č. Budějovice. L. P. 1934.*“

¹³ SOKA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 244–245. Informace o průměru zvonů viz BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 128.

¹⁴ **Překlad:** „*Srdce Ježíšovo – srdce světa – dej mír. Trůnící Pán, král na věky. Blahořeč, pane lidu svému v míru.*“

¹⁵ **Překlad:** „*Léta Páně 1924. Ulil mne Rudolf Perner Budějovický.*“

Hřbitovní kostel Nejsvětější Trojice¹⁶

Podrobnosti o reliéfní výzdobě zde nedochovaného **hřbitovního zvonu** (průměr 47 cm, výška 35 cm,¹⁷ hmotnost 45 kg) a podobě nápisů je možné nalézt v kapitole Zdislava (Schönbach), popisující inventář zvonů kostela sv. Jana Křtitele, kde se zvon dnes fyzicky nachází.

Letařovice (Letarschowitz) – kostel sv. Jakuba Většího

Jediný dochovaný **velký zvon** (Obr. 7, průměr 106 cm, výška 78,5 cm, hloubka 73,5 cm, koruna 17 cm, závěs 78 cm, hmotnost 700 kg) nechali v roce 1567 vyrobít u zvonařského mistra Petra z Mladé Boleslavi tehdejší místní farář Vít Knotek, hradčanský rychtář Jan Jánský, Jan Klečal z Letařovic a Matěj Kalkus z Chvalčovic. Hranu čepce lemuje úzký pás rostlinného ornamentu. Pod ním kolem krku obíhá česká nápisová páska ohraničená dvěma hladkými šňůrami: „**LETHA MDLXVII [1567] SLIT GEST KETCZI A CHALE PANV BOHV WSSEMOHV CZIMV OD PETRA W BO | LESLAWY**“ Konec nápisu je umístěn na čepci. Pod nápisem zdobí krk ještě jeden širší dekorativní pruh z akantů a květin. Na plášti se nachází orámované šestiřádkové pole s českým textem obsahujícím jména donátorů: „**MEZI WITEM KNOTKEM ZWON / KLERICZ YANEM KLECZALEM / Z LETARZOWYCZ YANEM YAN / SKEYM RYCHTARZEM ZHRAD / SZAN A MATEGEM KALKVSEM / Z SHWALLOWIC**“.

Obr. 7: Dochovaný zvon v letařovickém kostele sv. Jakuba Většího.

Vpravo od nápisu je vyobrazen sv. Václav v brnění a plášti s knížecí čapkou na hlavě. V pravé ruce drží prapor a v levé štít. Protější stranu zdobí reliéf ukřižovaného Ježíše Krista a pravděpodobně sv. Jakuba Většího s holí v ruce. Věncem od pláště oddělují tři hladké linky.

Zvony sejmuté za první rekvizice:

A) Nejstarší zvon (průměr 91 cm, hmotnost 400 kg). Podle českodubské farní kroniky¹⁸ měl tento *starobylý a památný* zvon pocházet ze 14. století. To by znamenalo, že se zřejmě jednalo o zvon vyrobený pro původní kostel vybudovaný v roce 1363 a zároveň

¹⁶ SOKA Liberec, fond AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 260.

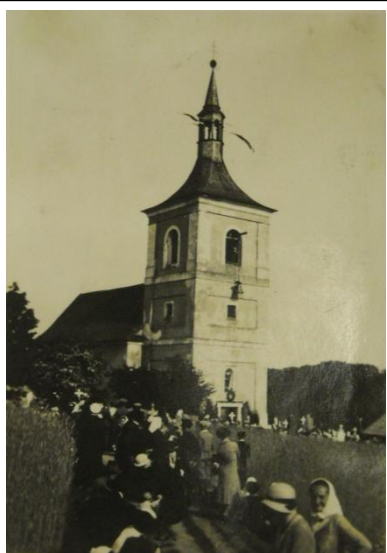
¹⁷ Rozměry zvonu z: BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 128.

¹⁸ SOKA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 235.

také o nejstarší zaznamenaný zvon v regionu. Pravděpodobně pod čepcem kolem krku obíhala česká nápisová páska: „*Pomoc i obrana jest pro ty v Christa pana*“.

B) Prostřední zvon (míry neznámé). Pořízen za 163 zl. 56 kr a zavěšen 15. července 1844. Zvon posvětil ve jménu Ježíše Krista biskup p. Tippmann.¹⁹

C) Umíráček (hmotnost 42 kg). Podoba neznámá.

Obr. 8: Zavěšování nového zvonového souboru do věže letařovického kostela sv. Jakuba, 5. června 1933. (SOkA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 243).

*Zvony sejmuté za druhé rekvizice:*²⁰

Všechny tři nové zvony vyrobila litecká dílna Rudolfa Manouška v Brně roku 1933.

A) Nový velký zvon (hmotnost 341 kg). Kolem krku pod čepcem obíhala nápisová páska se jménem zvonaře: „*Ulil R. Manoušek v Brně.*“ Plášť zdobí reliéf Panny Marie, matky Boží, s českým nápisem: „*Sv. Maria, pomocnice křesťanů, oroduj za nás.*“ Na věnci se nacházel rovněž český nápis: „*Co válka vzala, láska k Letařovicům přifařených katolíků L. P. 1933 opět dala.*“

B) Nový prostřední zvon (hmotnost 221 kg). Kolem krku obíhala stejná nápisová páska se jménem zvonaře jako na velkém zvonu. Na plášti se nacházel reliéf sv.

Václava a český nápis: „*Sv. Václave, kníže České země, nedej zahynout nám ni budoucím.*“ Pod tím stálo na věnci: „*Věnováno Letařovicům přifařenými katolickými občany L. P. 1933.*“

C) Nový umíráček, (hmotnost 38 kg). Pod čepcem na krku se nacházela tatáž nápisová páska jako na dvou větších zvonech. Na zakřivení pláště byl vyobrazen sv. Jan Nepomucký a pod ním stálo v českém jazyce: „*Sv. Jane Nepomucký, oroduj za nás.*“ Na věnci se nacházel český nápis: „*Na památku důst. P. faráře Jana Koška v Letařovic L. P. 1933.*“

¹⁹ SOkA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 67.

²⁰ SOkA Liberec, AM Český Dub, OK 1014–1916, fol. 242.

Dlouhý Most (Langenbruck) – kostel sv. Vavřince

Kromě **sanktusníkového zvonu** (průměr 35 cm) byly všechny tři původní zvony (velký, průměr 82 cm; **prostřední**, průměr 66 cm; **malý**, průměr 54,5 cm) odevzdány pro válečné účely.¹ Nejprve, v roce 1921, byly od firmy Oktav Winter z Broumova pořízeny náhradní **prostřední** (průměr 70 cm) a **malý zvon** (průměr 58 cm). O rok později farnost zakoupila ještě jeden, **velký zvon** (průměr 180 cm) odlitý Richardem Heroldem z Chomutova. V průběhu rekvizice druhé světové války byly odevzdány tři ze čtyř zvonů kostela sv. Vavřince. Jediný malý zvon zůstal ponechán na svém místě.²

A) Nový malý zvon (Obr. 9, průměr 58 cm, výška 41 cm, hloubka 38,5 cm, koruna 8 cm, závěs 21 cm, hmotnost 102 kg,³ laděn: fis) vyrobila dílna Oktava Wintera z Broumova v roce 1921, pravděpodobně jako náhradu rekvizice první světové války. Na věnci zvonu je žlutou barvou napsaná číslice 90, což znamená, že byl rekvírován při rekvizici za druhé světové války. Kolem krku pod

Obr. 9: Reliéf Ježíše Krista a nápis na zvonu v kostele sv. Vavřince v Dlouhém Mostu.

čepcem obíhá široký pruh rostlinného ornamentu, vespod orámovaný perlovou šňůrou. Bok pláště zdobí reliéf žehnajícího Ježíše Krista se srdcem na dlani a nápisem po obou stranách reliéfu: „**HEILIGSTES** (reliéf) **HERZ JESU** / **BITTE** (reliéf) **FÜR UNS!**“⁴ Na protější straně pláště je umístěn renesanční štít s identifikací zvonaře, rokem odlití a sériovým číslem zvonu: „**OKTAV WINTER** | **BRAUNAU** ^L/_B / **GOSS MICH** | **1921.** | **NR. 926.**“

V galerii věže se nacházejí dva cymbály, které jsou součástí mechanismu pro odbíjení hodin. Oba bez jakékoli ozdoby nebo litécké značky.

B) Větší cymbál (průměr 38 cm, výška 15 cm, hloubka 13 cm).

C) Menší cymbál (průměr 31 cm, výška 14 cm, hloubka 12 cm).

*Zvony sejmuté za první rekvizice:*⁵

A) Velký zvon (průměr 82 cm, laděn: a) Krk zvonu zdobilo sedm linií. Mezi první a druhou linkou obíhal blíže neidentifikovaný ozdobný pás, stejně tak v prostoru mezi

¹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken*, s. 25–26. KÜHN. *Topographie...*, s. 9–10.

² BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 129.

³ Hmotnost z: BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 129.

⁴ **Překlad:** „*Nejsvětější srdce Ježíšovo, pros za nás!*“ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 26, nápis ve znění: „*Hl. Herz Jesu, erbarme dich unser!*“ **Překlad:** „*Nejsvětější Srdce Ježíšovo, smiluj se nad námi!*“

⁵ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 25–26.

pátou a šestou linkou. Třetí a čtvrtá linka ohraničovala zdobenou prázdnou nápisovou pásku. Sedmá linka oddělovala krk od zbývajících částí zvonu. Na boku pláště se nacházel reliéf Neposkvřněného početí Panny Marie v obvyklém zastoupení. Protější stranu pláště zdobil reliéf sv. Floriána s praporcem a hasičským vědrem. Mezi výjevy bylo umístěno čtvercové ověšené nápisové pole: „*Sub admodum reverendo D. Jacobo Weis | parcho Libenawiensis nec non | praenobili D. capitaneo Dubensi Ignatio | Francisco Ferdinando Schwartz*“. Na protější straně, v poli orámovaném stejným způsobem, stálo: „*Sub regimine reverendissimae ac illustrissimae D. D. Augustinae Pucheimin | natae comitissae de Puchheim abbatis | sae ad sanctum Jacobum Wiennae*“. Na věnci zvonu byl majuskulními, rozložitými literami kruhový nápis: „*NOS CUM PROLE PIA BENEDICAT VIRGO MARIA AN[N]O DOMINI 1721*“.⁶

B) Prostřední zvon (průměr 66 cm,⁷ výška 50 cm, laděn: cis) zakoupil u litce Jana Václava Kühnera v Praze za 175 zl. světicí biskup Václav Leopold Chlumčanský. Poprvé se rozezněl 19. března 1798.⁸ Kolem krku pod čepcem obíhal výrazný ražený ornamentální věnec, typický pro Kühnerovu tvorbu. Na zakřivení pláště, uvedeno reliéfem ukazující ruky, stálo ve formě chronogramu: „*TRIVNI DEO VIRGINI MATRI ET ECCLESIAE PATRONO VOVENT TERRITORIANI OFFERTA SONITVS AERIS HVIVS. [1798]*“⁹ Na protější straně se nacházel reliéf sv. Jana Nepomuckého a na věnci přímo pod ním litécká značka s letopočtem: „*J. W. K. [Johan Wenzel Kühner] 1798*“.

C) Malý zvon (průměr 54,5 cm, laděn: f) nechal tehdejší farář Ignaz Heinz v roce 1863 odlít hutí Eduarda Paula v Liberci. Horní i dolní hranu zvonu obíhal úzký ornament. Plášť zdobily reliéfy sv. Barbory s kalichem a palmovou ratolestí a sv. Vavřince s roštěm v levé a s palmovou ratolestí v pravé ruce. Nápis pod nimi pravil: „*Zu Ehren der hl. Barbara u. des hl. Laurenti*“.¹⁰ Na druhé straně pláště se nacházelo čtyřřádkové orámované nápisové pole s letopočtem a informacemi o zadavateli a zvonaři: „*Gegossen im Jahre 1863 von den einpfarten Gemeinden | unter Leitung des H. Pfarrer Ignatz Heinz | und des Gemeindevorstehers H. Anton Brosche | von Eduard u. Josef Paul in Reichenberg*“.¹¹

⁶ **Překlad:** „*Nás s potomky zbožně dobrořečí Panna Marie. Léta Páně 1721.*“ Nápis uvedené v KÜHN. *Topographie...*, s. 160, se liší pouze nepatrně: „*Sub admodum reverendo D. Jakobo Weis | porcho Libenawiensis nec non | praenobili D. capitaneo Dubensi Ignatio | Francisco Ferdinando Schwartz.*“ Druhá strana: „*Sub regimine reverendissimae ac illustrissimae D. D. | Augustinae Pucheimin | natae comitissae de Puchheim abbatis | sae ad sanctum Jacobum Wiennae.*“ Nápis na lemu: „*Nos cum prole pia benedicat virgo Maria anno domini 1721.*“

⁷ KÜHN. *Topographie...*, s. 160, uveden průměr 60cm.

⁸ KÜHN. *Topographie...*, s. 160.

⁹ **Překlad:** „*Trojedinému Bohu, Panně Matce a patronu kostela dar hlasu.*“

¹⁰ **Překlad:** „*K počtě sv. Barbory a sv. Vavřince.*“

¹¹ **Překlad:** „*Slit v roce 1863 od přifařených obcí pod vedením p[ana] faráře Ignáce Heinze a obecního představeného p[ana] Antona Brosche od Eduarda Paula v Liberci.*“ Znění nápisu pod reliéfy uvedené

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:¹²

A) Nový velký zvon¹³ (průměr 180 cm, hmotnost 447 kg). Podoba neznámá.

B) Nový prostřední zvon (průměr 70 cm, laděn: cis, hmotnost 222 kg) zdobil reliéf Panny Marie a německý nápis: „*Verkünde stets allen Frieden! Angeschafft durch die Opferwilligkeit der Spender und den Erlös der alten drei Glocken*“.¹⁴

C) Sanktusníkový zvon (průměr 35 cm, laděn: d) odlil v Praze roku 1801 Jan Václav Kühner. Pod výzdobou krku, tvořenou raženým ornamentem, se nacházel reliéf sv. Václava jako jediná výzdoba pláště. Světec stál na zdobeném soklu, na němž bylo uvedeno jeho jméno. Pod výjevem byla umístěna lитеcká značka s letopočtem uvedena reliéfem ukazující ruky: „*J. W. K. [Johan Wenzel Kühner] 1801*“.

v KÜHN. *Topographie...*, s. 160: „Zu Ehren der hl. Barbara u. des hl. Laurenti.“ Na protější straně: „Gegossen im Jahre 1863 von den eingepfarrten Gemeinden | unter Leitung des H. Pfarrer Ignatz Heinz / und des Gemeindevorstehers H. Anton Brosche | von Eduard u. Josef Paul in Reichenberg.“

¹² GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 26.

¹³ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 129.

¹⁴ **Překlad:** „Zvěstuji mír všem! Pořízen obětavostí dárců a výnosu ze tří starých zvonů.“

Grabštejn (Grafenstein) – hrad a zámek

Obr. 10: Jeden ze tří zvonů v regionu z přelomu 20. a 21. století pocházejících z dílny Marie Tomáškové-Dytrychové z Brodku u Přerova.

Během první rekvizice¹ byly odevzdány dva měděné cymbály o celkové váze 20 kg,² umíráček a **zvon ze zámecké věže** (průměr 64 cm). Ten nahradil roku 1921 **nový zvon** (průměr 46 cm) od firmy Richard Herold z Chomutova. Z věže byl sňat během rekvizice za druhé světové války. **Moderní nový zvon** (průměr 44cm), vyrobený v roce 2001 je jednou z mála náhrad pořízených po druhé světové válce v regionu.

A) Moderní nový zvon, (Obr. 10, průměr 44 cm, výška 39 cm, hloubka 34 cm, koruna 7 cm, závěs 22 cm) pochází z roku 2001, byl odlit hutí Tomáškově-Dytrychová s. r. o. z Brodku u Přerova a výzdoba je velmi moderně pojata, podobně jako u zvonů v kostele

sv. Bartoloměje v Hrádku nad Nisou. Zvon má korunu diskového typu. Pod hranou čepce, kolem krku obíhají dvě hladké šňůry. Pod nimi se v jednom řádku nachází česko-polsko-německý nápis: „**SMÍŘENÍ ♦ POJEDNANIE ♦ VERSÖHNUNG ♦**“. Na plášti, přesně pod českou částí nápisu, je umístěn stylizovaný reliéf střechy hradu Grabštejn s klaviaturou v popředí. Součástí reliéfu je i dvouřádkový nápis:

(reliéf střechy Grabštejna)
GRABŠTEJN
(klaviatura)
BENEFIČNÍ KONCERTY

Na věnci se nachází v jedné třetině letopočet, ve druhé třetině zasvěcení zvonu a ve třetí je umístěna lитеcká značka rodiny Dytrychovy (l. z.) a ratolest túje severské: „**LP • 2001 ZVON SV. BARBORA** (l. z.) (ratolest)“.

Bývalý dolní zámek Grabštejn (nyní ředitelství kynologické stanice)

Ve věžičce na střeše dolního zámku se nacházejí dva cymbály, které jsou součástí mechanismu pro odbíjení hodin.

A) Větší cymbál, průměr 44,5 cm, výška 16 cm, hloubka 14 cm, závěs 2 cm.

B) Menší cymbál, průměr 36,5 cm, výška 15 cm, hloubka 13,5 cm, závěs 1,5 cm.

¹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 17. KÜHN. *Topographie...*, s. 73.

² SOKA Liberec, AO Hrádek nad Nisou, OK II. 1914–1918, s. 16.

***Zvony sejmuté za první rekvizice:*³**

A) Zvon ze zámecké věže (průměr 64 cm, laděn: es). Původní zvon od neznámého zvonaře byl roztaven při požáru hlavní věže roku 1843 a přelit v roce 1863 Josefem Paulem z České Lípy.⁴ Krk a věnec zvonu obíhal věnec z dubového listí. Plášť zdobil reliéf sv. Barbory stojící na bohatě zdobeném podstavci. Světice měla na hlavě korunu, v pravé ruce držela palmovou ratolest a meč, v levé kalich s hostií. Na protější straně pláště se nacházel hraběcí znak a pod ním byla na věnci umístěna zvonařská značka: „*Gegossen von Josef Paul in Boh. Leipa 1863.*“

B) Umíráček (průměr 38 cm, laděn: h) visel mezi dvěma lipami u rybníka. Zvon nebylo možné blíže popsat kvůli jeho nepřístupnosti. Odevzdán během rekvizic první světové války.⁵

***Zvony sejmuté za druhé rekvizice:*⁶**

A) Nový zvon (průměr 46 cm, hmotnost 56 kg) komemoriální funkce, vyrobený firmou Richard Herold v Chomutově, měl upomínat na sňatek Sofie Clam-Gallasové a hraběte Eduarda z Auerspergu, který se konal 4. srpna 1921 v místní hradní kapli.⁷ Bližší informace o reliéfní výzdobě nejsou známy. Na plášti nesl latinský nápis: „*In tempore gravi. Ad majorem Dei gloriam. In memoriam nuptiarum Sophiae Clam Gallas et Eduardi Auersperg, die 4. 8. 1921.*“⁸

³ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 17.

⁴ KÜHN. *Topographie...*, s. 73.

⁵ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 17.

⁶ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 17.

⁷ SOKA Liberec, AO Hrádek nad Nisou, OK III. 1918–1938, s. 25.

⁸ **Překlad:** „*V těžkých časech. K větší slávě Boží. V upomínku sňatku Sophie Clam-Gallasové a Eduarda z Auerspergu. 4. 8. 1921.*“

Hlavice (Hlawitz) – kostel sv. Linharta

Ve zvonici věže farního kostela sv. Linharta visely před první světovou válkou tři zvony. Během rekvizice za první světové války¹ přišel kostel sv. Linharta buď o oba menší zvony, nebo pouze o prostřední, vyrobený v roce 1807. Během období mezi světovými válkami zřejmě farnost pořídila jako náhradu dodnes dochovaný menší zvon.

A) Velký zvon² (Obr. 12, průměr 91 cm, výška 65,5 cm, hloubka 63 cm, koruna 17 cm, závěs 70 cm), zavěšený na dřevěném závěsu z roku 1753,³ odlil v roce 1568 zvonařský mistr Petr z Mladé Boleslavi. Kolem krku pod čepcem obíhá dvouřádková nápisová páska s českým textem minuskulou, orámovaná hladkými šňůrami: „*Letha panie tysicyho pietysteho ssedesatyho wosmyho slit gest tento zvon kecty a chvale panu / bohv vssemohovczymv a k zadussy hlawiczkemv a od petra v mladem bolesla wy nad gyzerav*“ Na plášti, přesně pod slovem *bohv* v nápisu, se nachází krucifix a protější zdobí reliéf Panny Marie, stojící na obláčku s Ježíškem v náručí. Holý věnec od pláště opticky oddělují tři hladké linky.

B) Malý zvon (Obr. 11, průměr 39,5 cm, výška 28 cm, hloubka 27 cm, koruna 7 cm, závěs 21 cm). Kolem krku obíhá relativně tenký pás rostlinného ornamentu z květů a listů obtočených stužkou. Plášť zdobí reliéf sv. Mikuláše v dlouhém splývavém rouchu, s mitrou na hlavě obklopenou svatozáří. Světec stojí na nízkém soklu, pravou rukou žehná a v levé drží berlu. Věnec, ovinutý podobným dekorativním pásem jako krk, dělí od pláště dvě hladké šňůry. Zvon není opatřen žádným nápisem, ale je pravděpodobné, že se jedná o náhradu za jeden z nedochovaných zvonů, vyrobenou mezi lety 1918–1939.

*Nedochované zvony:*⁴

A) Prostřední zvon, (průměr 61 cm, výška 48 cm) odlila Kühnerova huť v roce 1807. Kolem krku obíhala nápisová páska s letopočtem ohraničená hladkými šňůrami: „*ANNA KÜHNER 1807*“.

B) Malý zvon, (průměr 60 cm, výška 45 cm). Kolem krku obíhala nápisová páska nečitelnou minuskulou.⁵ Vzhledem k podobě nápisu lze předpokládat, že pochází ze stejné doby a od téhož zvonařského mistra, jako zachovaný velký zvon.

¹ ŠIMÁK, Josef V. *Soupis památek, Politický okres turnovský*, ročník 32. Praha, 1909, s. 30 (dále jen ŠIMÁK. *Soupis památek...*).

² SOKA Liberec, osobní fond (dále jen OF) Josef Kvaček, dějiny obce Hlavice do r. 1910, s. 115 a 119.

³ Letopočet vyryt na závěsu.

⁴ ŠIMÁK. *Soupis památek...*, s. 31.

⁵ ŠIMÁK. *Soupis památek...*, s. 31.

Obr. 12: Dochovaný velký pozdně gotický zvon hlavického kostela sv. Linharta s reliéfem Ukřižování.

Obr. 11: Dochovaný malý zvon hlavického kostela sv. Linharta z první poloviny 20. století s reliéfem sv. Mikuláše.

Hodkovice nad Mohelkou (Liebenau) – kostel sv. Prokopa

Původní kaple měla dřevěnou věžičku. Po požáru v r. 1864 byla obnovena roku 1867 a nahrazena dnešní novogotickou stavbou.

První vlna rekvizic zvonů pro válečné účely se dotkla hodkovického farního kostela 17. listopadu 1916.¹ Jako první byl ze zvonice ve věži sňat **třetí největší „Ave“ zvon** (průměr 71,5 cm) vyrobený v roce 1879. Následoval **zvon k uctění památky mrtvých** (průměr 42 cm) z roku 1709 z nejvyšší galerie věže a **sanktusníkový zvon** (průměr 41 cm). Mimo kostelní věže se rekvizice týkaly také **umíráčku** (průměr 43,5 cm) ze zvoničky na márnici a **zvonu z Kalvárie** (průměr 47 cm). Ze všech hodkovických zvonů z kostela a kapliček byly ušetřeny pouze **velký, nedělní** (průměr 100 cm) a **prostřední, mešní zvon** (průměr 86 cm). Z kaple Anděla Strážce v Jílovém u Hodkovic nad Mohelkou byly odevzdány všechny tři zvony (**Velký**, průměr neznámý; **druhý**, průměr 50 cm; **třetí**, průměr 40 cm; **čtvrtý**, průměr 34 cm) a dva cymbály.

Za každý odevzdaný kilogram zvonoviny během první rekvizice byly farnosti vyplaceny 4 Kč. Za zvony z farního kostela sv. Prokopa o celkové hmotnosti 349,5 kg tato částka činila 1 398 Kč. Za tři zvony z kaple Anděla Strážce v Jílovém u Hodkovic nad Mohelkou o celkové váze 146 kg farnost obdržela 584 Kč a za 57,5 kilogramový **zvon z Kalvárie** 230 Kč. Celkem za všechny sejmuté zvony obdržela farnost jako kompenzaci 2 212 Kč. Z několika okolních obcí, Bezděčín (Bösching), Bohdánkov (Bohdankow), Kohoutovice (Kohoutowitz), Petrašovice (Petrosowitz), Radostín (Radostin), Sychrov

¹ SOKA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1877–1944, s. 316.

(Wetterstein), Sedlejšovice (Sedlovitz) a Vrchovina (Wrchowina) bylo rekvírováno zhruba 240 kg kovového materiálu.²

Jako první byl ještě během první světové války, v roce 1918, nahrazen **zvon „Ave“** (průměr 44 cm). Železný zvon nechal u brněnské kovolitecké firmy Manoušek a spol. vyrobit farář, později děkan, Jan Náhlovský. O **umíráčku** (průměr 40 cm) z roku 1920 a **zvonu z Kalvárie** (průměr 43 cm) pořízeném v roce 1929 bohužel nebyly nalezeny žádné bližší informace. V sobotu 8. července 1934 byla dokončena rekonstrukce sanktusníku v kostele sv. Prokopa. Při této příležitosti byl do nového sanktusníku zavěšen i **nový zvon** (Obr. 13, průměr 44,5 cm) jako náhrada za rekvírovaný v průběhu první světové války. Zvon, vyrobený v témže roce liteckou firmou Richard Herold v Chomutově za 2 200 Kč, věnovali Konrad a Mathilde Burdeovi. Opravu sanktusníkové věžičky inicioval Spolek pro zachování kostela v Hodkovicích

Obr. 13: Konrad a Mathilde Burdeovi (napravo od zvonu) hodkovický farář Jan Náhlovský (nalevo od zvonu) a místní farníci před kostelem, stojící kolem nového pozdvihovacího zvonu, ozdobeného květinami, během jeho posvěcení 8. července 1934 (SOkA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1877–1944, s. 338).

nad Mohelkou (Kirchenerhaltungsverein für Liebenau), založený kaplanem Friedrichem Leitelm. Na rekonstrukci se podílelo truhlářství vedené mistrem Konrádem Nigrinem a měděný kryt zhotovila firma Josefa Krause. Oprava sanktusníku přišla obec přibližně na 10 000 Kč.³

Podruhé musela farnost postoupit zvony pro válečné účely 18. května 1942. Celkem bylo odevzdáno pět zvonů (**velký, nedělní**, průměr 100 cm; **prostřední, mešní**, průměr 86 cm; **sanktusníkový**, průměr 44,5 cm; **zvon z Kalvárie**, průměr 43 cm; **umíráček**, průměr 40 cm). O sejmutí zvonů se jménem Krajského svazu řemeslníků (Kreishandwerkerschaft) postarala firma Josefa Plischke, architekta a stavitele ve Stráži nad Nisou u Liberce. Přestože zpravidla nedocházelo k tavení zvonů ze skupiny C, velký, nedělní, se na své místo již nevrátil. Naopak oproti standardní praxi byl navrácen sanktusníkový zvon spadající do skupiny A.⁴

Ve zvonici se nachází zvonová stolice konstruovaná pro zavěšení tří zvonů a na ní dva zvony, z nichž pouze jeden přečkal rekvizice obou světových válek.

² SOkA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1877–1944, s. 318.

³ SOkA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1877–1944, s. 337.

⁴ SOkA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1877–1944, s. 355.

A) Prostřední, mešní zvon⁵ (průměr 86 cm, výška 66 cm, hloubka 63,5 cm, koruna 14 cm, závěs 68 cm, hmotnost 310 kg, laděn: h) odlil v roce 1551 zvonařský mistr Petr z Mladé Boleslavi. Jediným zdobením zvonu jsou tři tenké hladké linky, dělicí plášť zvonu a jeho věnec. Pod čepcem zvonu obíhá dvouřádková nápisová páska orámovaná hladkými šňůrami s českým textem: „**LEHTA PAHEI M CCCCC LI TENTO ZWON SLIT GEST KECZTI A HCWALE PANV | BOHV WSSEMOHV CZY MV A ZALOZIEHI SWATY MV PROKOPV SKRZE PETRA BOLESLA / WII** [1551]”⁶. Poslední tři litery nápisu se nacházejí těsně pod poslední šňůrou na plášti.

Obr. 14: Pozdně gotický mešní zvon z roku 1551 dochovaný ve zvonici kostela sv. Prokopa v Hodkovicích nad Mohelkou.

B) Nový malý zvon (průměr 44 cm, výška 36 cm, hloubka 32,5 cm, disková koruna 8 cm, závěs 27,5 cm) je vyroben ze železa a dnes nese známky silné koroze, místy je dokonce děravý. Plášť je zcela bez zdobení. Na krku pod čepcem se nachází nápisová páska: „**MANOUŠEK A SPOL. BRNO**“ Na plášti je umístěn dvouřádkový český nápis majuskulním bezpatkovým písmem: „**V 5. ROCE VELKÉ VÁLKY SVĚTOVÉ DAL ULÍTI | 1918 JAN NÁHLOVSKÝ FARÁŘ**“.

C) Nový sanktusníkový zvon (průměr 44,5 cm, výška 34,5 cm, hloubka 31,5 cm, závěs 14,5 cm), též pozdvihovací zvon (Wandlungsglocke) vyrobila v roce 1934 litecká firma Richard Herold v Chomutově. Jediné zdobení zvonu jsou dvě hladké šňůry nad věncem. Na plášti zvon nese dvouřádkový latinsko-německý nápis: „**HOC FACITE IN MEAM COMMEMORATIONEM 1934 | GEWIDMET VON KONRAD VND MATHILDE BURDE.**“⁷

⁵ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 26.

⁶ SOKA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1877–1944, s. 317, výška 67 cm a znění nápisu: „**LEHTA PAHEI MCCCCCLI TENTO ZWON SLIT GEST KE. CZTI A HCWALE PANV | BOHV WSSEMOHUCZY MV A ZALOZIENI SWATY MV PROKOPV SKRZE PETRA BOLESRAWII**“. GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 26, nápis ve znění: „*Letha panei MCCCCCLI tento zwon slit gest ke icti a hcwale panu | bohu wssemohuczumu a zalozieni swatymu Prokopu skrze Petra Boleslawii*“. KÜHN. *Topographie...*, s. 168, nápis ve znění: „**LEHTA PAHEI MCCCCCLI TENTO ZWON SLIT GEST KE CZTI A HCWALE PANV | BOHV WSSEMOHUCZY MU A ZALOZIENI SWATY MV PROKOPV SKRZE PETRA BOLESLA WII** [1551]“.

⁷ **Překlad:** „*To číňte na mou památku. Věnován Konradem a Mathildou Burdeovými.*“

***Zvony sejmuté za první rekvizice:*⁸**

A) Zvon „Ave“ (průměr 71,5 cm, výška 50 cm, hmotnost 206 kg, laděn: d) odlila zvonařská dílna Josefa Diepolda z Prahy roku 1879. Plášť zdobil krucifix, pod kterým byla umístěna lитеcká značka: „*Goß mich Jos. Diepold in Prag 1879.*“ Na protější straně se nacházel reliéf svatých Jana a Pavla znázorněných ve stylu mistra Jana Georga Kühnera. Podle G. Gürlich-Schmidtové se jednalo o jakési blíže neidentifikované staré vyobrazení. Dvouřádkový latinský nápis pod tím obsahoval text: „*Sct. Johannes et Paulus a fulgure et tempes | tate libera nos domine Jesu Christe*“.⁹

B) Dušičkový zvon (průměr 42 cm, výška 30 cm, hmotnost 42 kg, laděn: g) původně visel v nejvyšší galerii kostelní věže. Široký listový ornament na krku zvonu obklopoval nápisovou pásku s německým nápisem o zvonaři a letopočtem: „*Anno 1709: goß mich Nicolaus Löw V. L. B. [von Löwenberg] in Turnau*“.¹⁰

C) Sanktusníkový zvon (průměr 41 cm, výška 27 cm, hmotnost 40 kg, laděn: d) nebo také pozdvihovací zvon (Wandlungsglocke). V nápisové pásce na krku nezdobeného zvonu stálo gotickou minuskulou: „*o rex glo[ria] xpe[christe] veni c[u]m pace amen*“.¹¹ Slova oddělovala běžná rozdělovací znaménka jako na zvonech v kostele sv. Antonína Velikého v Liberci nebo kostele sv. Jakuba Většího ve Václavcích,¹² je tedy pravděpodobné, že se jednalo o historicky velmi cenný zvon z přelomu 15 a 16. století.

D) Zvon z Kalvárie (průměr 47 cm, výška 35, hmotnost 57,5 kg, laděn: a) vyrobila lитеcká huť Carla Belmanna a jeho dcery Anny v Praze roku 1866. Kolem krku obíhal ornamentální věnec. Plášť zdobil reliéf Ukřižování s Máří Magdalenou, objímající kříž. Na protější straně se nacházel nápis: „*Calvarienberg Kapelle | Liebenau 1866*“. Věnec zvonu s lитеckou značkou: „*Gegossen in der Glockengießerei von Carl Bellmann | Tochter Anna Bellmann in Prag*“ byl zdoben podobným ornamentem jako krk.¹³

⁸ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 26. KÜHN. *Topographie...*, s. 168.

⁹ **Překlad:** „Svatý Jan a Pavel. Od blesků a zkázy, osvobod' nás, pane Ježíši Kriste.“ KÜHN. *Topographie...*, s. 168, průměr 51,5 cm a nápis ve znění: „*Goss mich Jos. Diepoldt in Prag 1879.*“ Nápis pod reliéfem svatých: „*Sct. Johannes et Paulus a fulgure et tempes | tate libera nos domino Jesu Christe*“. SOKA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1877–1944, s. 316, nápis ve znění: „*SSTi Johannes und Paulus; a Fulgure et Tempestate - Libera nos Domine Jesu Criste! Goss Mich Jos. Diepold in Prag 1879.*“ Zmíněn ještě reliéf Panny Marie.

¹⁰ KÜHN. *Topographie...*, s. 168, nápis ve znění: „*Anno 1709: goss mich nicolaus Löw. V. L. B. [von Löwenberg] in Turnau.*“. SOKA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1877–1944, s. 317, nápis ve znění: „*Anno 1709 Goss Mich Nikolaus Löw. V. L. B. in Turnau.*“

¹¹ **Překlad:** „Ó, králi slávy, Kriste, přijď v míru amen.“ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 26, nápis ve znění: „*o rex gl... xpe veni c...n pace amen*“. SOKA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1877–1944, s. 317. Kronikář uvádí průměr 40 cm a nápis jako nečitelný.

¹² Zvon z Hrádku nad Nisou dnes visí v děkanském kostele sv. Antonína Velikého v Liberci. Viz kapitola Liberec (Reichenberg).

¹³ SOKA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1877–1944, s. 317, výška 46 cm. U nápisu ignoruje řádkování: „*Kalvarienberg - Kapelle Liebenau 1866. Gegossen in der Glocken - Gieserei von Karl Bellmann - Tochter Anna Bellman in Prag.*“

E) Umíráček na márnici (průměr 43,5 cm, výška 34 cm, hmotnost 45,5 kg, laděn: g) odlila Bellmanova pražská dílna roku 1808. Kolem krku se vinul široký věncový ornament z listů. Na plášti, pod reliéfem sv. Floriána, se nacházela litecká značka: „Anna Kühner 1808“.¹⁴

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:

A) Velký, nedělní zvon (Obr. 15, průměr 100 cm, výška 80 cm, hmotnost 380 kg, laděn: a) pochází podle nápisu z dílny mistra Bartoloměje z Nového Města pražského, ulitý po jeho smrti. Krk zvonu obíhal dvouřádkový nápis v gotické minuskule, oddělený a ohraničený hladkými šňůrami: „*℥ Anno ℥ domini ℥ millesimo ℥ Quincentesimo § XXXVI* [1536] *℥ illa Campana ℥ fuca ℥ est ℥ in ℥ domo ℥ ma gistri ℥ bartholomei ℥ im ℥*

Obr. 15: Dělníci firmy Josefa Plischke spouštějí 18. května 1942 z věže velký nedělní zvon (SOkA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1877–1944, s. 355).

nova ? Civitate ℥ | pragensis ℥ ex ℥ hoc laus ℥ deo ℥ patri ℥ omnipotenti ℥ et ℥ beate ℥ marie ℥ semper ℥ virginis ℥ et ℥ omnibus ℥ sanctis veni ? sancte ℥ spiritus ℥“.¹⁵ Jako rozdělovací prvek mezi slovy zvonař použil lilie, zvony, poháry a jiné znaky. Plášť zdobil reliéf postavy sv. Petra ve zřaseném oděvu. Napravo od něj stála Panna Maria s Ježíškem. Věnc zvonu lemovaly dvě vodorovné rovnoběžné ozdobné šňůry. Lití bylo nečisté, litery zborcené, místo s často s.

B) Nový zvon z Kalvárie (průměr 43 cm, hmotnost 55 kg) pochází z roku 1929.

C) Nový umíráček (průměr 40 cm, hmotnost 40 kg) byl vyroben v roce 1920.

¹⁴ SOkA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1877–1944, s. 317, průměr 42 cm. U identifikace světce nabízí jako druhou možnost sv. Václava.

¹⁵ **Překlad:** „*Léta Páně tisícího pětistého 36. tento zvon slit v domě mistra Bartholoměje v Novém Městě pražském. Z čehož bud' Chvála Bohu, otci všemohoucímu a požehnané Panně Marii vždy a přijdi Duchu svatý.*“ SOkA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1877–1944, s. 318. GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 26, průměr 99 cm a nápis ve znění: „*Anno domini millesimo quincentesimo XXXVI illa campana fusa est in domo magistri bartholomei in nova civitate | pragensis ex hoc laus deo patri omnipotenti et beate marie semper virginis et omnibus sanctis veni sancte spiritus*“.¹⁵ KÜHN. *Topographie...*, s. 168, nápis ve znění: „*Anno | domini | millesimo | quincentesimo | XXXVI | illa | campana | fusa | est | in | domo | magistri | bartholomei | in | nova | civitate [první řádka], pragensis | ex | hoc | laus | deo | patri | omnipotenti | et | beata | marie | semper | virginis | et | omnibus | sanctis | veni | sancte | spiritus [druhá řádka] [1536]*“.

Jílové u Hodkovic Nad Mohelkou (Jilowei) – Kaple Anděla Strážce

Z původní kaple se zachovala pouze část obvodového zdiva. Objekt by měl být v soukromém vlastnictví.¹⁶ Podle informací z regionální literatury byly zvony nepřístupné již v roce 1909, proto zřejmě publikace G. Gürlich-Schmidtové ani K. Kühna tuto lokalitu nezmiňují.¹⁷ Veškeré informace ohledně předválečného stavu zvonového inventáře a jeho rekvírování pocházejí pouze z farní kroniky Hodkovic nad Mohelkou.¹⁸ Podle zápisu z 27. prosince 1874 byl největší ze čtyř původních zvonů kaple Anděla Strážce, vyrobený roku 1693, zapůjčen kostelu v Jenišovicích, který o svůj zvon přišel při požáru kostelní věže kolem roku 1819. Přesun zařídil místní statkář Anton Tachecy.¹⁹

Zvony sejmuté za první rekvizice:

A) Velký zvon. Rozměry ani podobu reliéfní výzdoby tehdejší kronikář nezaznamenal. Víme jen, že se na plášti se nacházel šestiřádkový nápis: „*FRAN: ANT! S. R. I. COM. DE HALLWEIL | HONS. ANG. euST. EX | PIA INT ILL. PARENT. IACOBI | LEOP. S. R. I. COM DE HALL. W. | FIERI. FECIT. | A.º Dⁱ 1693.*“

B) Druhý zvon (průměr 50cm, výška 40cm). Plášť zdobily reliéfy anděla, neznámého světce a Panny Marie s Jezulátkem. Na plášti se nacházel nápis: „*FRAN. ANT. S R I COM DEHALLWE IN HON S. ANG. CUST. PIA INT. ILL. PARENT IACOBI LEOP. S. R. I. COM. DE HALW. Aº Dⁱ 1693.*“

C) Třetí zvon (průměr 40cm, výška 35cm). Na plášti se nacházel nápis podobný jako na velkém a prostředním zvonu: „*FRAN. ANT. S R I COM DEHALLWE IN HON S. JACOBI: EX PIA INT PARENT JACOBI LEOP. S. R. I. COM DE HALW. FIERI FECIT Aº Dⁱ 1693.*“

D) Zvon z Kalvárie (průměr 34cm, výška 25cm, hmotnost 57,5 kg). Jediným zdobením pláště zvonu byl reliéf světce s holí v ruce. Bez nápisu.

¹⁶ Fotografie objektu [vid. 5. 6. 2013] dostupné z: <http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=3515#obsah>, <http://cestovani.idnes.cz/specialni-priloha.aspx?y=igcechy%2Fkostely-na-odpis.htm>.

¹⁷ ŠIMÁK. *Soupis památek...*, s. 48–51.

¹⁸ SOKA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1844–1877, s. 222–223.

¹⁹ SOKA Liberec, FÚ Hodkovice nad Mohelkou, FK 1844–1877, s. 222–223.

Hrádek nad Nisou (Grottau)

Ve zvonici věže kostela sv. Bartoloměje v Hrádku nad Nisou se nacházelo před rokem 1914 pět zvonů, v lucerně věže dva umíráčky a hřbitovní zvon.¹ K prvnímu odevzdání kostelních zvonů došlo počátkem října roku 1916. Nejprve byl 1. října 1916 sňat tzv. **druhý zvon** (průměr 84 cm) od Petera Hilzera z Vídeňského Nového Města, dar od zesnulého libereckého arciděkana Antona Henkeho z roku 1893. Několikrát přelítý tzv. **třetí, polední zvon** (průměr 77 cm) z roku 1849 musel být odevzdán jako druhý. **Nejstarší gotický zvon** (průměr 107 cm), byl nakonec první rekvizice ušetřen pro svůj nezanedbatelný historický význam. Oba odevzdané kostelní zvony společně s **velkým umíráčkem**, původně školním zvonem (průměr 45 cm), vážily celkem 640 kg. Odevzdaný **hřbitovní zvon** (průměr 37 cm) vážil 38 kg. Jako poslední byly 14. prosince 1917 odevzdány **prostřední umíráček** (průměr 28 cm) a **sanktusníkový zvon** (průměr 45 cm).² Malý umíráček, dnes tzv. **šestý zvon** (průměr 21 cm), byl ušetřen.

V neděli 13. srpna 1922 liberecký arciděkan Gustav Buder vysvětil tři nové zvony, vyrobené pro katolický kostel sv. Bartoloměje dílnou Richarda Herolda v Chomutově. Poprvé se rozezněly téhož dne v půl osmé večer a zvonily *celou půlhodinu*.³ Všechny padly za oběť rekvizicím druhé světové války. Spolu s novými zvony musela farnost odevzdat i pozdně **gotický velký zvon** (průměr 107 cm). Jako historicky cenný, ale postradatelný artefakt, byl zařazen do kategorie C. Po roce 1946 se vrátil zpět do Československa⁴ a dnes patří do zvonového inventáře kostela sv. Antonína Velikého v Liberci. Bližší informace o tomto transferu nejsou známy.

V roce 2000 byly do kostela sv. Bartoloměje zavěšeny dva nové moderní zvony (**velký „Ave“**, průměr 100 cm; tzv. **třetí**, průměr 87 cm), vyrobené zvonařskou dílnou Tomášková-Dytrychová s. r. o. z Brodku u Přerova. Jedná se o dvě třetiny celkového počtu nových zvonů, pořízených na Liberecku po druhé světové válce.

Ve zvonici se dnes nachází šest zvonů, sedmý je zavěšen v sanktusníkové věžičce. Nejcenějším zdejším zvonem jak z hlediska historického, tak uměleckého, je zvon odlitý hutí Briekého z Cimperka. Ten jako zatím jediný známý dochovaný na severu Čech se bez pochyb řadí i mezi nejcenější kampanologické památky nejen na *Liberecku*. Hodné pozornosti jsou i dva nejmladší zvony, vyrobené v roce 2000 firmou Tomášková-Dytrychová s. r. o. z Brodku u Přerova.

¹ SOKA Liberec, FÚ Hrádek nad Nisou, FK 1843–1946, s. 188; GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 39. KÜHN. *Topographie...*, s. 90–91.

² SOKA Liberec, AO Hrádek nad Nisou, OK II. 1914–1918, s. 15–16.

³ SOKA Liberec, AO Hrádek nad Nisou, OK III. 1918–1938, s. 31.

⁴ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 133.

Hrádecký evangelický kostel Pokoje přišel o dva ze svých tří zvonů 4. října 1916. Oba (větší, **Christusglocke**, průměr 144 cm; menší, **Bismarckglocke**, průměr 96 cm) vyrobila dílna mistra Alberta Bierlinga v Drážďanech roku 1901. Kdy přesně přišel kostel o **prostřední zvon** (průměr 114 cm) není známo. Celková hmotnost bronzového materiálu činila 2 086 kg. O dva ze souboru tří nových zvonů, pořízených po roce 1918 od firmy Richard Herold v Chomutově, přišla farnost během rekvizice za druhé světové války. Společně tvořily akord cis mol.⁵

Kostel sv. Jakuba Většího ve Václavicích přišel během rekvizice za první světové války o čtyři z pěti zvonů (**velký**, průměr 100 cm; **malý**, průměr 62,5 cm; **umíráček**, průměr 44,6 cm; **sanktusníkový**, průměr 37,5 cm). **Prostřední, gotický zvon** (průměr 87,5 cm) zůstal zavěšen na svém místě. Jako první byly zřejmě během roku 1923 z praktických důvodů nahrazeny umíráček a sanktusníkový zvon.⁶ Další tři zvony pořídila farnost 8. září 1924. Všech pět nových zvonů vyrobila dílna Oktava Wintera v Broumově.⁷ Během rekvizice za druhé světové války byly postupně odevzdány všechny zvony včetně nejstaršího. Ten se do věže kostela vrátil v průběhu roku 1946.⁸ Nepodařilo se zjistit, zda byl zvon z kostela před jeho zbořením přesunut jinam, nebo došlo k jeho zničení. Kostel ve Václavicích totiž po roce 1948 údajně sloužil jako sklad JZD a zbytek byl kompletně stržen před rokem 1980 poté, co se propadly krovy.⁹

Kostel sv. Bartoloměje

A) **Velký zvon „Ave“** (Obr. 16, průměr 100 cm, výška 77,5 cm, hloubka 72,5 cm, koruna 7,5 cm, závěs 40,5 cm) odlila firma Tomášková-Dytrychová s. r. o. v roce 2000. Zdobení je pojato velmi moderně. Krk pod čepcem obtáčí ornamentální pás tvořený rostlinným motivem. Ozdobný pás je v jednom místě, na úrovni velkého A ve slově Maria, přerušen šikmým křížem v kružnici. V každé třetině pláště se nachází jeden reliéf múzy, uprostřed reliéf stylizovaného kříže s mašlí se čtyřmi oddělenými slovy do kruhu: **„CHRISTUS | HERI | HODIE | SEMPER“**.¹⁰ Po stranách kříže jsou umístěny dva české nápisy: „(múza) *Pokoj a dobro všem* (kříž) *Zdravas mAria* (múza)“. Na věnci se nacházejí dvě litécké značky rodiny Dytrychovy (l. z.), ratolest túje severské (r.), letopočet a nápis s věnováním: „(l. z.) **VĚNOVALA FARNOST A MĚSTO HRÁDEK NAD NISOU L. P. 2000** (l. z.) (r.)“

⁵ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 18–19.

⁶ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 148–149.

⁷ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 39–40.

⁸ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 148–149.

⁹ ČECHURA, Martin. *Zaniklé kostely Čech*. 1. vyd. Praha: Libri, 2012. ISBN 978-80-7277-507-1, s. 278 (dále jen ČECHURA. *Zaniklé kostely...*).

¹⁰ **Překlad:** „Kristus, včera, dnes, navždy.“

Obr. 16: Větší ze dvou moderních zvonů ve zvonici kostela sv. Bartoloměje v Hrádku nad Nisou z přelomu 20. a 21. století od zvonářky Marie Tomáškové-Dytrychové z Brodku u Přerova.

B) Renesanční zvon (průměr 87 cm, výška 70 cm, hloubka 66,5 cm, koruna 19 cm, závěs 80 cm) nechal zhotovit roku 1575 pro kostel Navštívení Panny Marie ve Vítkově hejtman libereckého panství Jáchym Ulrich z Rosenfeldu u zvonáře Brikcího z Cimperka v Novém Městě pražském. Ve věži vítkovského kostela také díky své historickomělecké hodnotě přečkal rekvizice obou světových válek. Informace týkající se přesunu zvonu, který pravděpodobně proběhl v 70. letech 20. století,¹¹ dostupné zkoumané prameny neposkytují.

Původní závěs zvonu nahradil moderní dřevěný s řetězovým pohonem. Vrchní hranu

krku pod čepcem zvonu zdobí pás tvořený 26 obdélníkovými reliéfy s výjevy z Kristova života, ohraničený zdvojenými hladkými šňůrami. Pod reliéfy se opakuje florální ornament ve tvaru listů. Na plášti se nachází německý, sedmiřádkový nápis frakturou:

**Diese Glockhen ist Gossen durch Brikcyum Glockhen
giesser von Cinperckh Bürger aus der Neven Stadt zu
Prag • Zu andechtigem und Krystlichem gebrauch der
Ersamen gemein des Dorfs Witkaw, zu der Zeit war Rich-
ter Iohann Frentzel, die Eltesten der Gemein Gerge Püs-
thel, Paul Haider - und Kirchen fatter Nicklas Resler•
geschehen, ÿm 1575 Jahr : Gott seÿ lob ÿn ewigkheit:**¹²

Protější stranu pláště zdobí oválná kartuše s polceným erbem Jáchyma Ulricha z Rosenfeldu (Obr. 17). Jeho pravá strana je čtvrcena. Dolní pole je černé, horní červené. Z něj vystupuje poprsí bílé labutě s hlavou hledící doleva s prstenem ozdobeným tyrkysem v zobáku. Levou půli erbu pokrývá na zlatém poli položené otevřené černé orlí křídlo, na němž je položeno pokosem stříbrné břevno. Na něm vedle sebe leží tři červené růže. Turnajská přilba je zdobena vpravo černo-zlatými, vlevo červeno-bílými přikryvadly, nad

¹¹ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 132–133.

¹² **Překlad:** „Tento zvon slit jest skrze Brikcího, zvonáře z Cimperka, měšťana Nového Města pražského. Pro nábožné a křesťanské užití farní obce vsi Vítkov, toho času byl rychtářem Johann Frentzel, staršími obce Gerge Püsthel, Paul Haider a kostelník Nicklas Ressler. Stalo se v roce 1575. Chvála buď Bohu navěky!“

nimiž v klenotu vystupují tři pštrosí péra, z nichž levé je černé, střední bílé a pravé červené.¹³ Erb je umístěn vprostřed čtyřřádkového latinského nápisu:

**IOACHIMVS VLRICVS A ROSENFELDT PRÆ
FECTVS DITIONIS REICHENBERGENSIS**

(erb)

**PASTOR VT ERANTES AD OVILIA CONVOCAT AGNAS
AT SACRA TEMPLA PIOS SIC EGO PULSA VOCO¹⁴**

C) Třetí zvon (průměr 75,5 cm, výška 63 cm, hloubka 57 cm, závěs 31 cm, koruna 4,5 cm), stejně jako velký zvon „Ave“ vyrobila dílna Tomášková-Dytrychová s. r. o. v roce 2000. Krk pod čepcem, mezi dvěma reliéfy, zdobí dva rostlinné úponky. Na plášti zvonu se nachází reliéf stylizovaného kříže se závojem. Na protější straně je vyobrazen sv. Bartoloměj s českým nápisem po obou stranách: „**ŽIVÉ SVOLÁVÁM** (reliéf) **A MRTVÉ OPLAKÁVÁM**“ a pod ním: „**SV. BARTOLOMĚJ**“. Věнец částečně obíhá český nápis s věnováním a letopočtem: „**VĚNOVALA FARNOST A MĚSTO HRÁDEK NAD NISOU L. P. 2000**“.

Obr. 17: Detail erbu Jáchyma Ulricha z Rosenfeldu na renesančním zvonu od Brikcího z Cimperka z roku 1575

D) Čtvrtý zvon (průměr 38 cm, výška 28 cm, hloubka 26,5 cm, závěs 14 cm, koruna 4,5 cm). Krk pod čepcem zdobí dokola se opakující motiv větších a menších lilií. Po celém plášti zvonu jsou patrné vodorovné pruhy, zřejmě pozůstatky nepříliš kvalitně vyrobené litecké formy. Zhruba v jedné třetině pláště se nachází německý nápis majuskulou: „**GESTIFTET | DURCH | EINEN WOHLTÄTER**“¹⁵ Ve druhé třetině straně pláště je umístěn novorenesanční štít se jménem zvonaře, rokem odlití a sériovým číslem zvonu: „**OKTAV WINTER | BRAUNAU I. /B | GOSS MICH | 1923 | NR.1759**.“ Třetí třetinu pláště zdobí reliéf Ukřižování Krista s klečící a kříž objímající Máří Magdalenou. Pod výjevem je nad hranou věnce zvonu latinský nápis: „**SANCTUS – SANCTUS – SANCTUS!**“

¹³ Takto vypadá erb v ideálním stavu. Na zvonu samozřejmě není polychromie, takže vysvětlení barev vychází ze znakového privilegia pro Jáchyma Ulricha z Rosenfeldu. Österreichisches Staatsarchiv Wien, Abt. Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Nr. 2151/A1918.

¹⁴ **Překlad:** „Jáchym Ulrich z Rosenfeldu, hejtmán libereckého panství. (erb) Tak jako pastýř svolává zatoulané ovečky a beránky, já takto volám zbožné do svatého chrámu.“

¹⁵ **Překlad:** „Darováno dobrodincem“.

E) Pátý, prasklý zvon (Obr. 18, průměr 33 cm, výška 26,5 cm, hloubka 25 cm, koruna 9 cm). Původ neznámý. Kolem krku pod čepcem obíhá pás rostlinného ornamentu. Na plášti se nachází reliéf sv. Josefa. Protější stranu zdobí reliéf sv. Jana Nepomuckého bez svatozáře. Zvon je statický, bez srdce a opatřený elektromagnetickým kladivem u věnce. Zvon praskl pravděpodobně působením zmíněného zařízení.

Obr. 18: Tzv. pátý, prasklý (vlevo) a šestý zvon (vpravo) na kovové konstrukci.

F) Šestý zvon (Obr. 18, průměr 21 cm, výška 17 cm, hloubka 15 cm, koruna 9 cm, laděn: es).¹⁶ Původně malý sanktusníkový zvon se podle G. Gürlich-Schmidtové dříve používal jako dětský umíráček.¹⁷ Nemá ani nápis, ani reliéfní výzdobu. Podle K. Kühna jej bylo možné v kostele najít už v roce 1586.¹⁸ Zvon je statický a opatřený elektromagnetickým kladivem u věnce.

G) Sanktusníkový, mešní zvon (průměr 33 cm, výška 28 cm, hloubka 26 cm, koruna 6,5 cm, závěs 34 cm) odlila zvonařská dílna Josefa Ullmanna v Liberci. Krk zvonu obíhá věnec z vinných listů a hroznů ohraničený hladkými šňůrami. Těsně pod florálním motivem se na plášti nachází reliéf sv. Vojtěcha přes celou výšku pláště a německý nápis o zvonaři s letopočtem: „*GEGOSSEN V. J. ULLMANN REICHENBERG 1869*“.

Zvony sejmuté za první rekvizice:

A) Druhý zvon (průměr 84 cm, laděn a). Podoba původního malého zvonu, zničeného požárem, není známá. V roce 1642 ho přelil Georg Wiesenbauer ze Žitavy a v pramenech se dochovalo znění nápisu s informacemi o dárcích a letopočtem na plášti: „*Jodocus Henricus Herzog von Erfurt ist itziger Zeit Pfarr-Herr und Priester hat diese Glocken durch Eingebung des Hechsten Gottes gestiftet anno 1642 den 29. July. Herr Caspar Mentzel Burggrafe. Herr Friedrich von Nostiz Rentschreiber, Thomas Kristof Herzog von Erfurt. Kristof Gretschmer Schulmaister. | Mathäus Volkert Richter | Hans Hirchhof | Kristof Hauswalt | Merten Schinfelder | Kirchvater.*“ Nápis na věnci obsahoval informace o zvonaři a zkáze původního zvonu: „*Durch das Feuer bin ich geflossen, George Wisenhauer zur der Zittau hat mich gegossen.*“¹⁹

¹⁶ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 18, uvádí průměr 22 cm.

¹⁷ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 18.

¹⁸ KÜHN. *Topographie...*, s. 91.

¹⁹ **Překlad:** „Jodocus Henricus, vévoda z Erfurtu, toho času farář a kněz tento zvon věnoval skrze vnuknutí nejvyššího Boha dne 29. července léta 1642. [dále jména donátorů]“ Nápis na věnci: „Ohněm jsem byl rozlit, Georg Wiesenbauer ze Žitavy mne slil.“ KÜHN. *Topographie...*, s. 90–91. Podoba nápisu nalezená v SOKA Liberec, fond FÚ Hrádek nad Nisou, FK do 1886, s. 43: „*Jacobus Heinrich, Herzog von Ehrfurt.*“

Podruhé zvon přelila roku 1893 huť Petera Hilzera ve Vídeňském Novém Městě. Farnosti ho daroval a ve jménu sv. Kříže 20. května 1893 osobně vysvětil vikář a děkan Antonín Henke za asistence katechety měšťanské školy Josefa Ohmana a koordinace kaplana Carla Wacha. Aktu byla přítomna městská rada (Stadtverordneten-Collegium), učitelský sbor i školní mládež. Do věže kostela jej úspěšně zavěsil mistr stavitel Josef Makowec. Zvon vyrobila dílna Petera Hilzera ve Vídeňském Novém Městě a *kmotrou* zvonu se stala paní hraběnka Marie Clam-Gallasová v zastoupení paní správcové Hilscherové a paní Wilhelmíny Redlhammerové.²⁰ Kolem krku pod čepcem zvonu obíhal asi na výšku dlaně široký dekorativní pás. Plášť zdobí reliéf krucifixu a Máří Magdaleny, vedle kterého byl umístěn zvonařský štítek: „*Peter Hilzer, k. k. (reliéf říšského orla) Hofglockengießer in Wr. Neustadt 1893*“.²¹ Na protější straně byl drobný nápis orámovaný vavřínovými ratolestmi: „*Gegossen | unter dem hochw. H. | Anton Henke | Dechant | 1893.*“ Na plášti se ještě nacházel nápis: „*Laudate dominum omnes gentes | laudate omnes populi | Psm. 116.*“²²

B) Třetí, polední (průměr 77 cm, laděn b) byl celkem třikrát přelit. Původně nesl na plášti hraběcí erb Gallasů s nápisem po stranách: „*Dermalen war G. Obrigg. allhier der Ho: und W. G. H. H. Phillip Jo. d. Hl. R. R. Graf v. Gallas zum Schloss Campo und Freyenthurn, Herzog zu Lucern, Herr der Herrschaften Friedland, Reichenberg, Grafenstein etc. Dero K. K. und K. M. Rath.*“ Na protější straně stálo: „*H. Paul Amb. Walter Pfarrer. | H. Mathias And. Preimer (Prenner) Hauptmann | H. Johann Josef Tippold Burgermeister.*“ Nápisová páska na krku zvonu: „*A fulgare et tempestate libera nos Domine. A. 1724*“.²³ V roce 1770 puknul, ale přelil ho až roku 1849 za 104 zl. zvonař Eduard Paul v Liberci jako upomínku na smrt dcery měšťana, Johanny Knirschové

Jeziger Zeit Pfarrer alda, er hat die Glocke durch eingebung das höchsten Gottes gestiftet. Anno 1642. dan 29 July Herr Casper Menzel Burggraf. H. Friedrich v. Nostitz, Rentschreiber, Thomas Christoph Herzog v. Ehrfurt, Christoph Krietschmar, Schulmeister. Mathias Albert Richter, Hanß Kirchhof, Kirchvater, Unten um dan Rand.“ Nápisová páska na věnci: „*Durchs Feuer bei ich geschlossen, Georg Wiesenbauer aus Zittau hat mich gegossen.*“

²⁰ SOKA Liberec, FÚ Hrádek nad Nisou, FK 1843–1946, s. 135.

²¹ **Překlad:** „*Peter Hilzer c. k. (reliéf říšského orla) dvorní zvonař ve Vídeňském Novém Městě 1893.*“ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 17–18.

²² **Překlad:** „*Chvalte Hospodina všickni národové, velebeť ho všickni lidé.*“ Nápis odkazoval na žalm 116. V českém překladu se jedná o žalm 117, 1. verš. *Bible...*, s. 557.

²³ **Překlad:** „*Osvobod' nás, Pane, od bouře a blesků. Léta 1724.*“ G. Gürlich-Schmidtová o původní podobě zvonu nepíše. Ve farní pamětní knize je zaznamenány nápisy s rozepsanými zkratkami: „*Damals war die gnädige Grund obrigkeit allhier, der Hoch und Wohl geboren H. H. Philipp Joseph der H. Römisch Reich Grafen von Gallash zum Schloß Campo, und Freyenthurn, Herzog zu Lucera, H. der Herrschaften, Friedland Reichenberg, Grafenstein, und Lemberg, deren k. k. Majestät Rath.*“ Nápis z druhé strany: „*H. Paul. | Amtsverwalter: Walter Pfarrer. | H. Andreas Riemer Hauptmann. | H Johann Joseph Tippold Burgermeister.*“ Nápisová páska na krku: „*Et Fulgare et Tempestato libera nos Domine A. 1724.*“ SOKA Liberec, FÚ Hrádek nad Nisou, FK do 1886, s. 43.

(† 5. listopadu 1848).²⁴ Na krku byl vyzdoben listy, na plášti nesl vyobrazení Ukřižování a Marie s Ježíškem jako královny Nebes. Pod tím stál ve třech řádcích nápis: „*Diese im Jahre 1724 neue angeschaffte Glocke wurde durch das Vermächtniß | der am 5. November 1848 verstorbenen Burgerstochter Johana Knirsch von Grottau | umgegossen im Jahre 1849 durch Eduard Paul, Glockengießer in Reichenberg.*“²⁵ Věнец zvonu ovíjely kolem dokola vavřínové ratolesti.²⁶

C) Sanktusníkový zvon (průměr 45 cm, výška 48 cm, laděn b). U pražského zvonaře Johanna Georga Kühnera ho pořídil v roce 1765 hrádecký kovář Franz Breuer a vysvětil ho biskup Andreas Kaißer.²⁷ Krk zvonu zdobila rozeta, plášť reliéf sv. Jana a sv. Pavla, podle G. Gürlich-Schmidtové totožný s vyobrazením na zvonu v Kravařích u České Lípy (Dörfel).²⁸ Pod tím byl umístěn obloukový nápis velkými písmeny na ozdobné linii: „*HANC. CAMPA. IAM. LARGA PIE TAS. FIERI. FECIT. A 1765. | IOANNES. GEORGIUS. KÜHNER. FUDITME. PRAGÆ.*“²⁹

D) Velký umíráček, tzv. dětský umíráček (průměr 45 cm, výška 48 cm, laděn b), dříve malý školní zvon. Původně visel jako školní malý zvon na budově staré školy č. p. 78 ve Školní ulici, v roce 1783 byl přesunut do věže kostela. Byl bez zdobení a nápisů.

E) Hřbitovní zvon (průměr 37 cm, laděn: c). Ozdobu krku tvořily úzké věnce. Na plášti byl zobrazen biskup sv. Vojtěch s infulí a berlou a andělky u svých bosých nohou.

F) Prostřední umíráček (průměr 28 cm, výška 29 cm, laděn: c). Kolem krk byl zdoben věncovým dekorativním pruhem a na plášti se nacházel reliéf sv. Vojtěcha s andělíčkem nohou. Byl datován 1751.

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:

A) Velký nejstarší zvon (průměr 107 cm,³⁰ výška 87 cm, hloubka 85 cm, závěs 43 cm, koruna 15 cm. laděn: f). Podrobnosti o reliéfní výzdobě zvonu a podobu nápisů je možné nalézt v kapitole Liberec popisující inventář zvonů kostela sv. Antonína Velikého, kde se zvon dnes nachází.

²⁴ SOKA Liberec, FO Hrádek nad Nisou, OK II. 1914–1918, s. 15–16.

²⁵ **Překlad:** „*Tento zvon, nově pořízený roku 1724, přelil skrze poslední vůli měšťanské dcery Johany Knirschové z Hrádku nad Nisou, zesnulé 5. listopadu 1848, Eduard Paul, zvonař v Liberci.*“ KÜHN. *Topographie...*, s. 90–91, nápis ve znění: „*Diese im Jahre 1724 neu angeschaffte Glocke wurde durch das Vermächtnis | der am 5. November 1848 verstorbenen Bürgerstochter Johana Knirsch von Grottau | umgegossen im Jahre 1849 durch Eduard Paul, Glockengiesser in Reichenberg.*“

²⁶ SOKA Liberec, FÚ Hrádek nad Nisou, FK do 1886, s. 43.

²⁷ SOKA Liberec, FÚ Hrádek nad Nisou, FK do 1886, s. 43.

²⁸ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 18.

²⁹ Ve verzi, nalezené na stranách farní kroniky, se kronikář, vcelku zdařile, pokusil zachytit i tvar liter. SOKA Liberec, fond FÚ Hrádek nad Nisou, FK do 1886, s. 43. Podoba nápisu v KÜHN. *Topographie...*, s. 91: „*Hanc campanam larga pietas fieri fecit 1765.*“ Litecká značka an věnci: „*Joannes Georgius Kühner fudit me Pragae.*“

³⁰ KÜHN. *Topographie...*, s. 90, průměr 105 cm.

Všechny tři nové zvony vyrobila dílna Richarda Herolda v Chomutově v roce 1922.

B) Nový velký zvon (průměr 109 cm, hmotnost 796 kg, laděn fis). Plášť zdobil reliéfem sv. Bartoloměje a nesl následující nápis: „*Hl. Bartholomäus schirme deine Pfarrgemeinde. 1922 gewidmet von der Pfarrgemeinde Grottau.*“³¹

C) Nový prostřední zvon (průměr 92 cm, hmotnost 428 kg, laděn: a). Jedinou známou informací o výzdobě, je znění německého nápisu: „*Heiligstes Herz Jesu. Heil derer, die auf dich hoffen! 1922 wiedererstanden nach dem Weltkriege.*“³²

D) Nový malý zvon (průměr 71 cm, hmotnost 201 kg, laděn: cis). Měl z části stejný nápis jako prostřední zvon: „*St. Josefs-glocke töne froh und laut für jeder, der auf Gott vertraut! 1922 wiedererstanden nach dem Weltkriege.*“³³

Evangelický chrám Pokoje (Církev Československá husitská)

Zvonová stolice ve věži je konstruována pro zavěšení tří zvonů. Dnes se ve zvonici nachází jediný.

A) Nový malý zvon (Obr. 19, průměr 94 cm, výška 75,5 cm, hloubka 71 cm, závěs 32,5 cm, disková koruna 13,5 cm, hmotnost 478 kg, laděn: gis)³⁴ pochází z dílny Richarda Herolda v Chomutově. Přestože postrádá jakoukoli dataci, je pravděpodobné, že byl vyroben v druhém desetiletí dvacátého století. Krk pod čepcem lemuje dekorativní pás, tvořený rostlinným ornamentem, orámovaný z každé strany třemi hladkými šňůrami. Pod pásem je dekor z listů. Na boku pláště zvonu se nachází německý nápis švabachem: „*Den Menschen ein Wohlgefallen!*“ Na protější straně je dvouřádkový německý nápis: „*Wir Deutschen*

Obr. 19: Nejmenší ze tří zvonů pořízených pro evangelický kostel Pokoje v Hrádku nad Nisou po r. 1918.

fürchten Gott, | sonst aber nichts auf dieser Welt!“³⁵ Na věnci se na protilehlých stranách nacházejí dva nápisy. První s poděkováním rodičům od Friedricha Müllera: „*Dem Andenken meiner Eltern – Friedrich Müller.*“ a druhý s informací o zvonaři: „*Mich goß Richard Herold, Komotau.*“

³¹ **Překlad:** „Sv. Bartoloměji, ochraňuj svou farní obec. 1922 darován farní obcí Hrádek nad Nisou.“

³² **Překlad:** „Nejsvětější srdce Ježíšovo, spásu těch, kteří v tebe doufají! 1922 nahradil ztrátu [zvonu] za světové války.“

³³ **Překlad:** „Zvone sv. Josefa, zni radostně a hlasitě pro každého, který se spoléhá na Boha.“

³⁴ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 18–19, průměr 97 cm.

³⁵ **Překlad:** „Lidem dobré vůle!“ Na protější straně: „My Němci se bojíme Boha, ale jinak ničeho na tomto světě!“ svědčí o opětovně vzrůstajícím německém sebevědomí. GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 18–19, nápis ve znění: „*Wir Deutsche fürchten Gott sonst nichts auf dieser Welt!*“ Nápis na věnci: „*Dem Andenken meiner Eltern. Friedrich Müller.*“

Zvony sejmuté za první rekvizice:³⁶

Všechny tři původní zvony měly shodné široké zdobení na krku a na obou stranách nápisová pole se zvonařským údajem: „*Gegossen im Jahre des Heils 1901 für die evangelische Gemeinde Grottau in Böhmen von C. Albert Bierling Dresden.*“³⁷

A) Velký zvon (průměr 144 cm, laděn: e). Plášť zdobil paprsky obklopený kříž se čtyřmi andílčími hlavičkami. Pod reliéfem stálo gotickým písmem:³⁸ „*Ehre sei Gott in der Höhe.*“ Na protější straně: „*Jesus Christus gestern und heute | und derselbe in Ewigkeit.*“³⁹ Okolo věnce byly jako zdobení propletené stuhy.

B) Střední zvon (průměr 114 cm, laděn: gis). Na plášti byla vyobrazena holubice s olivovou ratolestí v zobáku. Pod ní se nacházel nápis: „*Friede auf Erden*“; na protější straně: „*Eine feste Burg ist unser Gott.*“⁴⁰

C) Malý zvon (průměr 96 cm, laděn: h). Na boku pláště se nacházela z profilu hlava prvního německého kancléře Otto von Bismarcka, vévody z Lauenburgu, s výrokem: „*Wir Deutsche fürchten Gott | sonst nichts auf dieser Welt.*“ Protější stranu zdobil reliéf dvou u sobě ležících rukou a nápis: „*Den Menschen | ein Wohlgefallen.*“⁴¹

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:

A) Nový velký zvon (průměr 149 cm, hmotnost 1906 kg, laděn: cis). Na boku pláště stálo, podobně jako na starém velkém zvonu: „*Jesus Christus gestern und heute und derselbe auch in Ewigkeit.*“ Naproti tomu: „*Ehre sei Gott in der Höhe!*“ Nápis na věnci zvonu: „*Ich bete an die Macht der Liebe. Dem Andenken meiner Eltern. Hermann Hans Müller.*“⁴²

B) Nový prostřední zvon (průměr 118 cm, hmotnost 870 kg, laděn: f). Na plášti se nacházel podobný nápis jako na starém prostředním zvonu: „*Ein feste Burg ist unser Gott.*“ na protější straně: „*Friede auf Erden!*“ Nápisová páska na věnci: „*Dem Andenken meiner Gattin. Oswald Schubert.*“⁴³

³⁶ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 18–19.

³⁷ **Překlad:** „*Ulit v roce spásy 1901 pro evangelickou farnost Hrádku v Čechách od C[hristiana] Alberta Bierlinga, Drážďany.*“

³⁸ G. Gürlich-Schmidtová neuvádí konkrétní typ písma, který byl na odevzdaném zvonu použit.

³⁹ **Překlad:** „*Sláva budiž Bohu na výsostech.*“ Naproti: „*Ježíš Kristus včera a dnes je tentýž i navěky.* (Žid 13, 8)“

⁴⁰ **Překlad:** „*Mír na Zemi.*“ Nápis na druhé straně je názvem protestantské písně od Martina Lutera († 1546): „*Hrad přepevný jest Pán Bůh náš.*“ [vid. 7. 6. 2013] Dostupné z [www: http://www.evangelnet.cz/pisen.php?sg=EZ189](http://www.evangelnet.cz/pisen.php?sg=EZ189).

⁴¹ **Překlad:** „*My Němci se bojíme Boha, ale jinak ničeho na tomto světě!*“ Svědčí o vzrůstajícím německém nacionalismu, v tomto případě před 1. světovou válkou. Naproti: „*Lidem dobré vůle.*“

⁴² **Překlad:** „*Modlím se za sílu lásky. Památce mých rodičům. Hermann Hans Müller.*“

⁴³ **Překlad:** „*V upomínku na mou manželku. Oswald Schubert.*“

Václavice (Wetzwalde) – kostel sv. Jakuba Většího

*Nedochované zvony:*⁴⁴

Prostřední, gotický zvon (průměr 87,5 cm, laděn: e).⁴⁵ Jediným zdobením zvonu byla jedna hladká šňůra oddělující jeho plášť a věnec. Kolem krku obíhala asi 5,5 cm široká, šňůrami orámovaná, nápisová páska s německým textem minuskulou: „...*hilf Θ got Θ maria Θ berot Θ alles Θ das Θ wir Θ begin Θ das Θ es Θ ein Θ gut end Θ*...“⁴⁶ Jednotlivá slova oddělovaly medailonky s výjevem ze života Panny Marie. Přestože mimo nápisové pásky nebyl zvon zdoben a nenacházelo se na něm ani jméno zvonaře, ani rok odlití, lze jeho vznik podle popisu způsobu zpracování datovat do přelomu 15. a 16. století, kdy byla umělecká tvorba převážně anonymní. Mohl také pocházet z litecké hutě Petera Ponhuta ze Žitavy, který zhruba v tuto dobu v regionu působil. Na Liberecku se nacházely další dva podobné zvony – v křižanském kostele sv. Maxmiliána, odlitý právě Ponhutem mezi lety 1484 až 1500⁴⁷ a v kostele sv. Bartoloměje v Hrádku nad Nisou,⁴⁸ jehož původ sice také není jistý, ale zachoval se dodnes v kostele sv. Antonína Velikého v Liberci.

Zvony sejmuté za první rekvizice:

A) Velký zvon (průměr 100 cm, laděn: fis). Krk lemoval osmkrát se opakující ornament z vinných hroznů a listů. Plášť zdobil zvonařský štít Petera Hilzera z Vídeňského Nového Města s letopočtem 1884 a reliéf sv. Františka Serafinského. Světec klečel před krucifixem a v ruce držel lebku. Pod ním se nacházel dvouřádkový latinský nápis: „*Stigmata domini Jesu | in corpore meo porto*.“⁴⁹ Věnec obíhal květinový ornament.

B) Malý zvon (průměr 62,5 cm, laděn: h). Kolem krku pod čepcem obíhala nápisová páska majuskulou se jménem zvonaře a letopočtem: „*JOHANN KRISTIAN SUNCKE [Schunke] GOSS MICH IN PRAG 1775*“.⁵⁰ Pod ní se vinul široký pás rostlinného dekoru. Plášť zdobil erb: štít čtvrcený; v prvním a třetím poli orel, v druhém a čtvrtém dvě příčná břevna. Nad štítem tři turnajské přílby, na prostřední s pavími pery jako klenot orel a kopí. Protější stranu zdobil reliéf Bolestné Matky Boží s mrtvým Kristem v náručí.

C) Umíráček, (průměr 44,6 cm, laděn: b). Krk a věnec zvonu obíhal stejný, podle G. Gürlich-Schmidtové *pěkný*, blíže nespecifikovaný ornament. Na plášti se nacházel

⁴⁴ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 39–40. KÜHN. *Topographie...*, s. 315–316.

⁴⁵ GÜRLICH-SCHMIDT, Grete. *Die Glocken des Jeschken-Isergaues*. Reichenberg: Im Selbstverlage des Vereines für Heimatkunde, 1927, s. 40.

⁴⁶ **Překlad:** „*Pomoz Bože, Marie porad', vše co začneme, ať dobře skončí.*“

⁴⁷ Zničen během rekvizice za první světové války. SOkA Liberec, FÚ Křižany, FK 1845–1943, s. 127, 133.

⁴⁸ KÜHN. *Topographie...*, s. 90.

⁴⁹ **Překlad:** „*Znamení pána Ježíše nosím na svém těle.*“

⁵⁰ KÜHN. *Topographie...*, s. 316, nápi ve znění: „*Johann Kristian Sunge [Schunke] goß mich in Prag anno 1775.*“

zvonařský štítek s nápisem: „*Peter Hilzer, k. k. Hofglockengießer. Wr. Neustadt*“. Protější stranu zdobil reliéf Neposkvrněné Panny Marie se svatozáří, stojící na kouli obtáčené hadem.

D) Sanktusníkový zvon, (průměr 37,5 cm, laděn: cis) neměl ani nápis, ani žádnou reliéfní zdobu. Podle tvaru srdce údajně pocházel ze zvonařské dílny Petera Hilzera z Vídeňského Nového Města.⁵¹ Je pravděpodobné, že byl vyroben spolu se dvěma většími místními Hilzerovými zvony.

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:⁵²

A) Nový velký zvon (průměr 99 cm, hmotnost 622 kg). Největší ze tří zvonů, vyrobených Oktavem Winterem v Broumově roku 1924. Plášť pravděpodobně zdobil reliéf Nejsvětější Trojice.

B) Nový druhý zvon (průměr 78 cm, hmotnost 270 kg). Prostřední ze tří zvonů, pořízených v roce 1924 od firmy Oktav Winter v Broumově. Na plášti se pravděpodobně nacházelo vyobrazení sv. Jakuba Většího.

C) Nový třetí zvon, (průměr 60 cm, hmotnost 175 kg). Nejmenší ze tří zvonů, vyrobených v roce 1924 zvonařskou dílnou Oktav Winter v Broumově. Plášť pravděpodobně zdobil reliéf Panny Marie.

Oba nejmenší zvony vyrobila dílna Oktava Wintera v roce 1923.

D) Nový umíráček (průměr 44 cm, hmotnost 56 kg).

E) Nový sanktusníkový zvon (průměr 27 cm, hmotnost 36 kg).

⁵¹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 40.

⁵² GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 40.

Chrastava (Kratzau) – kostel sv. Vavřince

V roce 1600 objednali církevní představitelé, tři kněží a zvoník v čele s učitelem a varhaníkem Danielem Augustem Tippoldem, čtyři nové zvony u Donáta Schrötera z Hostinného nad Labem, tři pro věž kostela a jeden pro školu.¹ První, „Zuzana“, pochází z roku 1601 a je jediným dodnes dochovaným zvonem. Prostřední, „Johanna“, a malý sanktusníkový zvon byly vyrobeny v roce 1602 a zavěšeny na svá místa o rok později. Ze stejného roku pocházel i jeden ze dvou školních zvonů, odevzdaných za první světové války. Všechny byly pořízeny celkem za 905 říšských tolarů.²

Prostřední, mešní zvon „Johanna“ (průměr 106 cm) o hmotnosti 722 kg naposledy zazvonil 27. září 1916. Poté byl přímo ve zvonici rozbit na kusy a odevzdán pro válečné účely. O další dva zvony přišel kostel 11. prosince 1917. Odevzdán musel být **polední zvon „Anna Maria“** (průměr 78 cm) vážící 300 kg, naposledy přelitý roku 1907, a **umíráček** (průměr 40 cm) z roku 1804. Ponechány byly dva zvony ze Schröterovy dílny: **největší „Zuzana“** (průměr 124 cm) z roku 1601 a **sanktusníkový** (průměr 57 cm) z roku 1603. Farnosti byly vyplaceny standardní 4 Kč za každý odevzdaný kilogram kovového materiálu, celkem tedy 4 268 Kč. Dále byly odevzdány oba školní zvony, hřbitovní zvon, zvon z radnice a jako poslední zvon z jídelny.³ Záznamy měř ani vah těchto zvonů nejsou v prostudovaných pramenech obsaženy.

V roce 1922 ustanovila farnost tzv. zvonový výbor (Glockenkomité), v jehož čele stanul tehdejší arciděkan Robert Meissner. Potřebné finance pro nákup tří nových kostelních zvonů pro chrastavský kostel byly nastřádány formou dobrovolné sbírky a milodarů. Celkem nové zvony stály přibližně 26 000 Kč a odlila je firma Oktava Wintera v Broumově. **První a největší** (průměr 92 cm) sloužil jako náhrada za odevzdanou „Johannu“, **druhý** (průměr 69 cm) a **třetí, umíráček** (průměr 42 cm) na místo poledního a umíráčku.⁴ Všechny tři padly za oběť rekvizicím druhé světové války. Firma Oktav Winter vyřizovala v roce 1922 ještě jednu zakázku. Jednalo se o dva cymbály, které se dochovaly dodnes. Zvony byly i s cymbály umístěny do kostelní věže naráz 3. prosince

¹ SOKA Liberec, FÚ Chrastava, FK 1300–1895, s. 35–36.

² SOKA Liberec, FÚ Chrastava, FK 1300–1895, s. 7. SOKA Liberec, AO Chrastava, OK 1836–1933, s. 10.

³ SOKA Liberec, AO Chrastava, OK 1836–1933, s. 548–549. SOKA Liberec, FÚ Chrastava, FK 1891–1955, s. 162–163.

⁴ Údaje o hmotnosti dvou větších zvonů (velký 400 kg; střední 165 kg) zaznamenané v SOKA Liberec, FÚ Chrastava, FK 1300–1895, s. 188, nesouhlasí s údaji uvedenými v GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 23. Přestože není vyloučeno, že se může jednat o *překlep*, přikláním se k verzi v publikaci. Domnívám se totiž, že kronikář hmotnost zvonů odhadl.

1922.⁵ O rok později firma vyrobila pro chrastavskou farnost ještě **hřbitovní zvon** (průměr 40 cm), rovněž odevzdaný během druhé světové války.

A) Velký zvon „Zuzana“ (průměr 124 cm, výška 96 cm, hloubka 89 cm, koruna 17 cm, závěs 44 cm, hmotnost 1 100 kg, laděn: e) je jedním z největších a zároveň nejceněnějších dochovaných zvonů na Liberecku. Byl zakoupen za 525 říšských tolarů od zvonaře Donáta Schröttera z Hostinného nad Labem a zavěšen 26. června 1601. Částka byla společným dobrovolným příspěvkem občanů a obyvatel Horní Chrastavy.⁶ Původní dřevěný závěs ze 17. století se nedochoval. Zvon je statický, přestože nenese žádné známky poškození, a jeho srdce je zajištěno proti pohybu železnou konstrukcí. Dnes se již nepoužívá. Každé ze šesti uch koruny zdobí polopostava vousatého muže se založenými rukama a ornamenty po stranách. Vnější hrana čepce zvonu je pokryta jemným rostlinným ornamentem. Krk zvonu pod čepcem zdobí široký pás rostlinného dekoru orámovaný hladkou šňůrou na hraně mezi čepcem a krkem. Uvnitř se nachází orámovaná nápisová páska s německým textem: „**ZV • LOB • GOTS • BIN • ICH GOSSEN MENSCH • SO • DMICH • HORST • EILVN VERDROSEN ZVM GBET VND ZV GOTES WORT DEINEN DBEDENC GVIS KOMT DER TOD**“⁷ Na plášti se nachází zhruba 30 cm vysoký reliéf Ukřižování s Marií a Janem, klečícími po stranách paty kříže (Obr. 20). Kříž svou vrchní polovinou zasahuje do dvanáctiřádkového výpisu jmen donátorů:

GOTFRID SCHEFLNIG HEITMAN: AVF GRAFSTEIN		
CHRISTOF SCHVBĚRT AMB SCHREIBER CASBER		
BVTNER BVRGER MEYSTER CHRISTOF GEISLER RĪ		
RADSPERSONEN CRĪSTOF RICHTER CRISTOF SCH		
EL MATZ BVRGER HEINRICH SCHOCZ BALCZER		
SCHREER CHRISTOF	INRI	FRITZSCHPAVLŠCH
WERDNE CRISTOF		KRAVS CHRISTOF
SCHOLTZ		PFARRHER
IACOB SOM	<i>reliéf</i>	SCHVLMEITĚ
GEMEINELSTEN		MICHAL GOCZ
HANS GENCZEL		KYRCHE VĚBAR
TEL SCHVCZ		IACOB SCHVB ⁸

⁵ SOKA Liberec, FÚ Chrastava, FK 1891-1955, s. 188–189.

⁶ SOKA Liberec, FÚ Chrastava, FK 1300–1895, s. 7. SOKA Liberec, AO Chrastava, OK 1836–1933, s. 10. KÜHN. *Topographie...*, s. 140, uvádí, že byl zvon zavěšen 20. června.

⁷ **Překlad:** „*Ke chvále Boží jsem slit. Človče, jenž mne slyšíš, nelituj [námahy] k modlitbě a k Božímu slovu. Pomysli, [že] přijde smrt*“. GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 23 nápis ve znění: „*Zu Lob Gots bin ich gossen Mensch so d mich horst eil unverdrosen zum Gbet und Gotes Wort dein End bedenc gwis komt der Tod*“. Verze nápisu v KÜHN. *Topographie...*, s. 138: „*ZV LOB GOTS BIN ICH GOSSEN MENSCH SO D MICH HORST EIL UNVERDROSSEN ZUM GBET UND ZV GOTES WORT DEIN END BEDENK GWIS KOMT DER TOD*“.

⁸ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 23, nápis ve znění: „*Gotfrid Scheflnig Heitman: auf Grafstein | Christof Schubert Ambschreibr Casber | Butner Burger Meiyster Christof Geisler RT | Radspersonen Christof Richter Christof Sch | el Matz Burger Heinrich Schocz Balczer | Schreer Christof Fritzsche Paul Sch | werdne Christof Kraus Christof | Scholtz Pfarrer | Jacob Som Schulmeite | Gemeinelsten Michel Gocz | Hans Genczel Kyrche VeBar | tel Schucz Jacob Schub*“. KÜHN. *Topographie...*, s. 138, nápis ve znění: „*Gotfrid Schneflnig Heitman : Avf Grafstein | Christof Schvbirt Ambschreibr Casber | Bvtner*

Na protější straně pláště jsou dva listy orámované erby: Ferdinanda Hoffmanna z Grünbühlu a jeho manželky Alžběty, rozené hraběnky z Donína. Štít levého erbu čtvercový; v prvním a třetím poli kozel ve skoku; v druhém a čtvrtém snop obilí; na středním štítu lev. Nad štítem tři korunovné turnajské přílby s přikryvadly; na prostřední s pavími pery jako klenot lev, na pravé kozel ve skoku, na levé snop obilí. V jednotném poli štítu pravého erbu zkřížené jelení paroží; nad štítem korunovaná turnajská přílba s přikryvadly; klenotem mladá žena, která oběma

Obr. 20: Reliéf ukřižovaného Krista a nápisu na zvonu jménem Zuzana od Donáta Schrötera z roku 1601.

rukama drží jelení paroží. Nad oběma erby se nachází osmiřádkový velmi špatně čitelný německý nápis frakturou. Není výjimkou, že některá slova nejsou oddělena mezerami, ale pouze velkými písmeny.

**Ferdinand Hoffman Freiher Auf Grunem Baihl Und
Streckaw Her Auf Grefen Stein und Tuben Obrister
Erblant Hofmeister Des furstenThumst Steier Auchobris
ter Erb Marschalck in Osterreich ud Steuer R•F•M•R•
Hofkamer President Elizabeth Hofmanin Frein Ge
haubman zur Reisad borne Burggrafin von Donova
Burgraf zu auf Grafenstein sskassaw udTuben⁹
Steuer 1601**

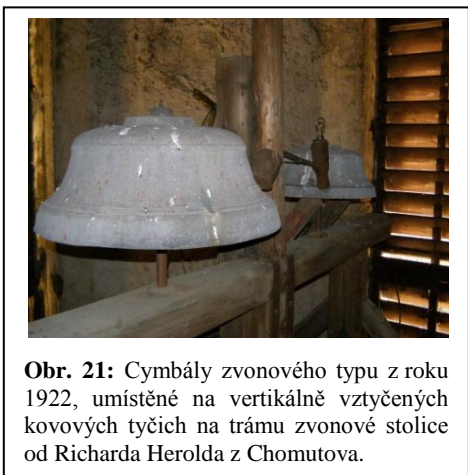
Zvonová stolice v druhém patře zvonice původně sloužila k zavěšení dvou zvonů. Místa pro ně jsou nyní prázdná, ale na vrchním trámu jsou umístěny dva cymbály zvonového typu z druhého desetiletí 20. století.

B) Velký cymbál zvonového typu (průměr 72 cm, hloubka 29 cm, výška 32 cm).

C) Malý cymbál zvonového typu (průměr 64 cm, hloubka 22 cm, výška 23 cm).

Bvrger Meyster Christof geisler Rt | Radpersonen Christof Richter Christof Schv | el Matz Bvrger Heinrich Schocz, Balczer | Schreer Christof Fritsch Pavl Sch | Werdne Christof kraus Christof | Scholz Pfarrher | Jacob som schvlmeitē | gemeinelsten Michel gogz | Hans genczel KyrchVeBar | Tel schvcz Jacob Schvb“.

⁹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 24, nápis ve znění: „*Ferdinand Hofman freyher Auf Grunem Pahl (?) Und | Streckaw her Auf Grefenstein Und Uben Obrister | Erblandhofmeister Des ften Thums Steyer Auch obrist | er Erb Marschalck in osterreich und steyer R. K. M. R. | hofkamer President | Elizabet Hofmanin freyn Be | jaubman zur Neustad | Burg Graf zu Steuer Borne Burggrafin von Donawa | 1601 Auf Grafenstein sskassaw ud Duden*“. KÜHN. *Topographie...*, s. 139, nápis ve znění: „*Ferdinand Hofman freyher Grunem Pahl Und | Streckaw her Auf Grefenstein Und Uben Obrister | Erblandhofmeister Des ften Thums Steyer Auch obrist | er Erb Marschalck in osterreich und steyer R. K. M. R. | hofkamer President | Elizabet Hofmanin freyn Be | (h) jaubman zur Neustadt | Burg Graf zu Steuer Borne Burggrafin von Donawa | 1601 Auf Grafenstein sskassaw und Duden*“.

Obr. 21: Cymbály zvonového typu z roku 1922, umístěné na vertikálně vztyčených kovových tyčích na trámu zvonové stolice od Richarda Herolda z Chomutova.

Přestože nesou na plášti letopočet 1918, byly podle záznamu ve farní kronice oba cymbály objednány u firmy Oktav Winter v Broumově až 15. října 1922 a do věže umístěny 3. prosince 1922.¹⁰ Mají tvar rozšířeného zvonu bez srdce a jsou umístěny na vertikálně vztyčených, zhruba 40 cm dlouhých tyčích, na vrchním horizontálním trámu zvonové stolice v druhém patře zvonice. Na bocích plášťů nesou stejný nápis: „*MAI 1918 | 4. TES*

KRIEGSJAHR“. Pod nápisem, ve spodní třetině pláště, je umístěna lитеcká značka v oválném nezdobeném poli. Liší se pouze sériovým číslem: „*GEGOSSEN | von / OCTAV WINTER / BRAUNAU I/B 19 / NR. 283 (velký); L. NR. 282 (malý)*“.

Zvony sejmuté za první rekvizice:

A) Prostřední, mešní zvon „Johanna“ (Obr. 22, průměr 106 cm, hmotnost 722 kg, laděn: g) vyrobila v roce 1602 dílna Donáta Schrötera v Hostinném nad Labem společně se sanktusníkovým zvonem. Poprvé se rozezněl až roku 1603.¹¹ Stejně jako dochovaný velký zvon byl opatřen šestiuchou korunou, kterou zdobily maskarony a florální prvky. Kolem krku obíhal dekorativní pruh tvořený rostlinnými ornamenty. Německá nápisová páska velkými písmeny byla orámovaná hladkými šňůrami: „**LOBET DEN HERN MIT . CIMBALEN LOBET IN MIT HELEN CIMBALN ALLES WAS ODEM HAT . LOBE DEN HEREN HALELVIA.**“¹² Pod nápisovým polem se nacházela další listová ozdoba. Spodní části pláště zdobil reliéf dvou andlíků držících městský znak města Chrastavy. Za nimi bylo vidět městské hradby se dvěma střílnami a jednou bránou, na níž se nacházela dvě zkrížená hornická kladívka, mlátek a perlík. Nad bránou se vznášel pták podobný labuti a nad tím byl pětirádkový německý nápis: „**IM 1602 IAR HAT / DIE GE MEIN ZVR KRATZ / IN IR GOTSH AVS DIESE GLO / CK ZVM LOB GOTES GIE / SEN LASSEN**“¹³ Na protější straně, zhruba na stejném místě, byl umístěn reliéf Ukřižování s Marií a Janem. Nad tím se nacházel německý nápis frakturou: „**Gleich wie Moses in Der Wisten Eine | schlang**

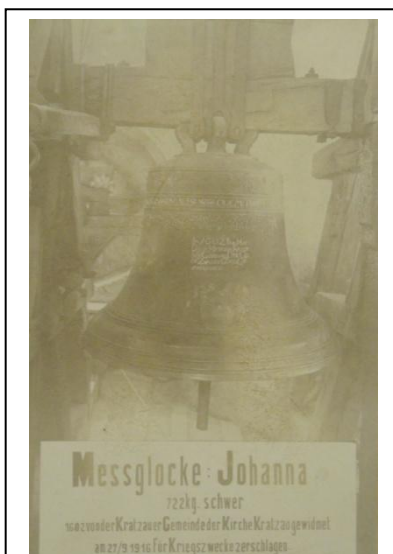
¹⁰ SOKA Liberec, FÚ Chrastava, FK 1891–1955, s. 188.

¹¹ SOKA Liberec, FO Chrastava, OK 1836–1933, s. 10. GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 23–24.

¹² **Překlad:** „Chvalte pána cymbály, chvalte ho jasnými cymbály. Vše, co má dech, chvalte Pána. Aleluja.“ Inspirováno žalmem 150. *Bible...*, s. 577. GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 23–24, nápis ve znění: „*Lobet den Hern mit Cimbale lobet in mit helen Cimbale ales was Odem hat lobe den Heren Haleluia.*“. Žalm 150, verš 5 a 6, *Bible...*, s. 577.

¹³ **Překlad:** „V roce 1602 [farní] obec Chrastava pro svůj kostel nechala slít ke chvále Boha tento zvon.“ KÜHN. *Topographie...*, s. 140, nápis ve znění: „*Im 1602 Iar Hat | Die geMein zur Kratz | In Ir Gotshaus Dise Glo | ck Zvm lob Gotes Gis | sen lassen*“. GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 24, nápis ve znění: „*Im 1602 Jahr Hat | Die geMein zur Kratz | In Jr Gotshaus Dise Glo | ck Zum lob Gotes Gis | sen lassen*“

*Erheet hat Also Must Der | Menschen Son erheet Werden Auff | Das Alle So an in Glauben Nicht | Ver Loren Werden Sondern Das | Ewige leben haben.*¹⁴ Ozdoby na plášti, krku a věnci zvonu byly velmi pečlivě provedeny a velice se podobaly výzdobě velkého zvonu. Podle K. Kühna byly ornamenty odlité čistěji než na velkém zvonu.

Obr. 22: Prostřední ze souboru tří zvonů vyrobených na počátku 17. století Donátem Schröterem pro chrastavský kostel sv. Vavřince, „Johanna“ (SOKA Liberec, FÚ Chrastava, FK 1891–1955, s. 162).

B) Polední zvon „Anna Maria“ (průměr 78 cm, výška 87 cm, hmotnost 300 kg, laděn: c). Zvon byl přelit nejméně dvakrát, podle K. Kühna třikrát. Mělo se tak stát poprvé roku 1784, ale zdroj této informace neuvádí.¹⁵ Reliéfni výzdoba a doba vzniku původního zvonu nejsou známy. Georg Adalbert Wahner však v roce 1823 zaznamenal podobu latinské nápisové pásky na krku před tím, než Carl Bellmann zvon přelil: „*ave & maria & gratia plena & dominus & taecum & benedicta & tu & in*“.¹⁶ Pokud byl zvon skutečně přelit v roce 1784, znamenalo by to, že zvonař zachoval podobu původního „Ave“ zvonu, pocházejícího, soudě dle stylu nápisové pásky, pravděpodobně z 16. století. Pořizovací cena přelitého zvonu činila 373 zl. 30 kr. Poprvé zazněl

9. listopadu 1823. Na plášti zvonu byl umístěn dvouřádkový německý nápis: „*Umgegossen zu Prag von Carl Bellmann | k. k. Hofglockengieser. 1823.*“

Naposledy zvon přelil další z pražských zvonařů, Ernst Diepold v roce 1907. Jednotlivé části šestiúhelné koruny zdobily postavy bezvousých mužů. Kolem krku obíhal dekorativní pás, ve kterém se střídal květinový ornament s motivem blíže neurčené zvířecí hlavy. Na plášti se nacházel reliéf Neposkvrněného početí Panny Marie s nápisovým polem: „*Ave Maria*“. Podle dostupných informací v literatuře bylo provedení nepěkné a nejasné.¹⁷ Pod reliéfem byl čtyřřádkový německý nápis: „*Umgegossen von Carl Bellmann | in Prag Ao*

¹⁴ **Překlad:** „Stejně jako Mojžíš na poušti vyvýšil hada, tak musí být vyvýšen Syn člověka, aby každý, kdo v něho věří ho neztratil, ale měl život věčný.“ (Jan 3, 13–15) Bible..., s. 93. GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 24, nápis ve znění: „*Gleich wie Moses in Der Wisten Eine | schlang Erheet hat Also Must der Menschen Son erheet Werden Auff | Das Alle So an in Glauben Nicht | Ver Loren Sondern Das | Ewige leben haben.*“ KÜHN. *Topographie...*, s. 140, nápis ve znění: „*Gleich wie Moses in Der Wisten Eine | schlang Erheet hat Also Must Der | Menschen Son erheet Werden Auff | Das Alle So an in Glauben Nicht | Ver Loren Werden Sondern Das | Ewige leben haben.*“

¹⁵ KÜHN. *Topographie...*, s. 140.

¹⁶ **Překlad:** „Zdravas Maria, milosti plná. Pán s tebou, požehnaná tys mezi [ženami].“ Archiv Národního muzea, Sbírka rukopisů [1500]–1989, sign. B 330, Georg Adalbert WAHNER. *Nápis na zvonech, které K. Bellmann, zvonař v Praze, v letech 1819–1820 přelával. Co očitý svědek toho sepsal P. G. A. Wahner. Sešit 1/2*, s. 63 (dále jen WAHNER. *Nápis na zvonech...*).

¹⁷ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 24. KÜHN. *Topographie...*, s. 140.

1823 | *Wieder umgegossen ao 1907* | von Ernst Diepold in Prag.“ Věnc byl zdoben ornamentem z listů a růží.

C) Umíráček (průměr 40 cm,¹⁸ výška 26 cm, hmotnost 45 kg, laděn: cis). Původní zvon pocházel z roku 1723 a v roce 1804 byl přelit Kühnerovou hutí na náklady Marie Kopschové.¹⁹ Mimo strohé věncové ozdoby na krku se na plášti nového zvonu nacházel reliéf sv. Antonína Paduánského s Ježíškem v náručí a na protější straně reliéf sv. Barbory s kalichem a palmovou ratolestí a s věží. Na věnci byla umístěna litécká značka, která začínala reliéfem ukazující ruky: „☞ Anna Kühner 1804.“

D) Sanktusníkový zvon (průměr 57 cm,²⁰ výška 44 cm, hmotnost 120 kg, laděn: f) vyrobila v roce 1602 dílna Donáta Schrötera v Hostinném společně s prostředním zvonem. Zavěšen roku 1603.²¹ Ucha koruny zdobil florální ornament ve tvaru listů. Nápisové pole na krku bylo vcelku prosté a neslo nápis: „*Kompt lieben Leute last uns mit Dancken für Gotes angesichtes | erscheine.*“²² Na plášti se nacházely tytéž listové dekorační prvky jako na dvou větších zvonech, ale nebyl zdoben ani reliéfem, ani erbem, ani nápisem. Jen věnc obíhala velmi tenká ozdobná linka.²³

E) Hřbitovní zvon (průměr 40,5 cm, laděn: d). Pod blíže nespecifikovaným ozdobným reliéfním pásem na krku se na plášti nacházel čtyřřádkový německý nápis: „*Für Alle erschalle! | Friedhofs Concurrenz | Kratzau | Ober und Unter Kratzau.*“²⁴ Na protější straně pláště zvonař umístil svou identifikační značku s letopočtem: „*Peter Hilzer, Wr. Neustadt 1886*“. Věnc zdobil ornament tvořený vinnými listy a hrozny.²⁵

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:

Trí nové zvony (Johana, Barbara, umíráček) vyrobila dílna Oktava Wintera v Broumově v roce 1922. Plášť každého zvonu zdobil několikařádkový nápis. Žádný z dostupných pramenů neposkytuje dostatek informací, aby bylo možné zjistit přesné znění textů. Podle G. Gürlich-Schmidtové byly všechny označeny shodnou litéckou značkou: „*Gegossen von Octav Winter Braunau 1922*“.²⁶

A) Nový velký zvon, „Johanna“ (Obr. 23, průměr 92 cm, hmotnost 556 kg, laděn: d).

¹⁸ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 24, uvádí průměr 36 cm.

¹⁹ KÜHN. *Topographie...*, s. 140.

²⁰ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 24, průměr 58 cm.

²¹ SOKA Liberec, FO Chrastava, OK 1836–1933, s. 10.

²² **Překlad:** „*Přijďte milí lidé a objevte se s díky před tváří Boží.*“ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 24, nápis ve znění: „*Kompt lieben Leute last uns mit Dancken für Gotes angesichtes erscheine.*“

²³ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 24.

²⁴ **Překlad:** „*Zním pro všechny! Hřbitovní sbírka Chrastava. Horní i Dolní Chrastava.*“

²⁵ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 25.

²⁶ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 25.

B) Nový prostřední zvon, „Barbara“ (Obr. 23, průměr 69 cm, hmotnost 265 kg, laděn: a). Plášť zdobil reliéf sv. Barbory.²⁷

C) Nový umíráček (Obr. 23, průměr 42 cm, hmotnost 46 kg).

D) Nový hřbitovní zvon (průměr 40 cm, hmotnost 39 kg, laděn: fis). Plášť zvonu zdobil reliéf Ukřižování, pod kterým byl nápis: „1923. Oktav Winter.“

Obr. 23: Soubor tří nových zvonů pro kostel sv. Vavřince v Chrastavě od Oktava Wintera z Broumova v Čechách, posvěcený a zavěšený 3. prosince 1922 (SOkA Liberec, FÚ Chrastava, FK 1891–1955, s. 188).

²⁷ SOkA Liberec, FÚ Chrastava, FK 1891–1955, s. 188.

Jablonné v Podještědí – Lvová (Lämberg) – hrad a zámek Lemberk

Během rekvizic za první světové války byl armádními složkami sňat **cymbál zvonového typu** (průměr 57,6 cm), pravděpodobně z galerie mostové věže, kde se dnes nachází pouze prázdná zvonová stolice.¹ Záznamy o dalších změnách zvonového inventáře nebyly v pramenech nalezeny.

(hradní věž)

Obr. 24: Cymbál zvonového typu v expozici pražského kovolictví Prašná Věž (foto UMPRUM Praha).

A) Malý zvon (průměr 29,5 cm, výška 21 cm, hloubka 22 cm) je prasklý, zapuštěný do dřevěného stropu galerie, je nemožné jej přesně změřit, závěs ani korunu není vidět. Mimo zdvojené hladké šňůry pod čepcem se na plášti nachází blíže neurčitelný reliéf či značka.

B) První cymbál (průměr 73 cm, výška 31 cm, hloubka 27 cm, závěs 29 cm).

C) Druhý cymbál (průměr 42 cm, výška 22,5 cm, hloubka 18 cm, závěs 17 cm).

D) Třetí cymbál (průměr 32,5 cm, výška 17 cm, hloubka 14 cm, závěs 17 cm).

(mostová věž)

Zvony sejmuté za první rekvizice:

Cymbál zvonového typu² (Obr. 24, průměr 57,6 cm, hloubka 22 cm, hmotnost 80 kg)³ odlil v roce 1637 Georg Wiesenbauer ze Žitavy. Měl sloupkovou korunu s osmi paprskovitě vyběhajícími žebírky k čepci. Na horním okraji hrana. Kolem krku obíhala nápisová páska s německým textem: „ANNO 1637 GIORGE WISENHAVER ZV ZITTAU.“⁴ Plášť zdobí reliéf Krista na kříži s tabulkou s nápisem „INRI“ na příčném břevnu. Po obou stranách krucifixu se ve třech řádcích nacházela jména a rodové znaky donátorů:

HEINRICH WOLF	znak	BERCKA		MAGDALE	znak	NA CHATARINA
VON DER	H. W. Berky	DAVB	reliéf Krista	BERCKI	M. K. ze	GEBORNE
VND	z Dubé	LEIPA		VON	Žerotína	ZEROTIN

Věncem oddělovaly tři linky, přerušené patou kříže. Spodní okraj lemovala hladká obruba s oblým přechodem nahore.

¹ DAL. *Glockenliste*... 1917.

² Expozice kovolictví – Prašná věž, Praha; Majetek UMPRUM Praha – „Zvon z Lemberka“ v r. 1982 zapůjčen Kanceláři prezidenta republiky pro expozici ve věži Mihulce, inv. č. Z-575/316 neg. Zde uvedené údaje: výška 36 cm, průměr 51 cm, ulit 1637 v Žitavě. Získán v r. 1953 z Lemberka. Provedeno opatření SPS, č. j. NG 259/63, č. př. 70/64, umístění: Lemberk. Zpracovala: Dr. Vokáčová. Veškeré údaje o zvonu laskavě poskytl Mgr. Radek Lunga.

³ DAL. *Glockenliste*... 1917.

⁴ **Překlad:** „Léta 1637 George Wiesenbauer v Žitavě.“

Jeřmanice (Hermannstal) – kostel sv. Anny

Dva původní zvony, velký zachovaný a prostřední sejmutý, spolu se zvonovou stolicí pocházely z kláštera montserratských benediktinů na hradě Bezděz (Bösig). Jeřmanicím byly přiděleny zemskou správou v roce 1788, v období rušení některých řádových klášterů císařem Josefem II. Žádost podal místní rychtář Anton Linder (č. p. 121) a jeho přísežní Christoph Kirchhof (č. p. 135), sedlák Kasper Zimmermann (č. p. 76.) a Josef Hasak (č. p. 113).¹ Zvony zavěsil za doprovodu dětské školní kapely 14. října 1788 do nově postavené dřevěné věže hodkovický tesařský mistr Michael Fuchs a vysvětil je vikář Kalousek z Jenšovic. Umístění zvonů bez dovozu přišlo obec na 106 zl. a 43 kr., dovoz pak na 41 zl. 5 kr. Žádost o přenechání třetího, prostředního zvonu, byla zamítnuta.² Samotné zvony pořídila farnost dohromady za 436 zl.³ V roce 1813 nechala obec kostel rozšířit o kamennou věž se zvonici a zvony do ní byly přesunuty.⁴

Rekvizici první světové války přečkal na svém místě pouze **velký zvon** (průměr 114 cm). **Prostřední** (průměr 72 cm) o hmotnosti 222 kg byl rozbit ve zvonici na kusy a odevzdán pro válečné účely 11. prosince 1916. Jako druhý byl v listopadu 1917 rekvírován malý **sanktusníkový zvon** (průměr 42 cm).⁵ Za každý kilogram byly farnosti zaplacený obvyklé 4 Kč, ale vzhledem k nedostatku informací týkajících se hmotnosti malého zvonu nelze celkově obdrženou částku vypočítat.⁶ Utržené peníze byly po skončení války použity na nákup nového zvonu. Poutní kaple Panny Marie Bolestné v sousedních Milířích (Kohlstatt) přišla o dva malé zvony, větší vážil 24 kg.⁷

Impuls k pořízení náhrady za odevzdaný prostřední zvon dal Josef Weiss bydlištěm v Milířích, č. p. 262. V červenci 1919 daroval místnímu faráři Bittnerovi 1 000 Kč na nákup nového zvonu. Dalšími 500 Kč přispěla i jeho sestra Maria Weissová. Farář uspořádal sbírku a v rámci celé obce bylo vybráno dalších 672 Kč. V září 1919 objednal **nový prostřední zvon** (průměr 62 cm) o hmotnosti 120 kg u firmy Oktav Winter v Broumově.⁸ Celkové náklady činily 3 564,50 Kč včetně dopravy z Broumova (114 Kč).⁹

¹ SOKA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK II. 1900–1945, s. 86, volný list 2. SOKA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK I. 1747–1899, s. 9.

² KÜHN. *Topographie...*, s. 119.

³ KÜHN. *Topographie...*, s. 119, podle protokolu kláštera na Bezdězi ze dne 1. dubna 1787.

⁴ SOKA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK II. 1900–1945, vložený list 2.

⁵ ŠOLC, Ervín (překl.). *Pamětní kniha obce Jeřmanice*. [vid. 5. 6. 2013]

Dostupné z: <http://www.jermanice.cz/assets/files/historie/kronika.pdf> (dále jen ŠOLC, *OK Jeřmanice...*).

⁶ SOKA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK II. 1900–1945, s. 81.

⁷ SOKA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK II. 1900–1945, s. 81. ŠOLC, *OK Jeřmanice...*

⁸ SOKA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK II. 1900–1945, s. 85.

⁹ SOKA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK II. 1900–1945, s. 85–86.

Nový střední zvon posvětil Peter Bittner v neděli dopoledne, 14. března 1920. Mši vedl duchovní Anton Ramsch z Rychnova u Jablonce nad Nisou.¹⁰

Pro poutní kapli Panny Marie Bolestné v Milířích byl v roce 1924 zakoupen za 1 450 Kč **nový malý zvon** (průměr 43 cm). Posvěcen 9. listopadu nejmenovaným kaplanem ze Žďárku u Hodkovic nad Mohelkou (Scharingen).¹¹ Tento malý zvon pak zakoupil v roce 1925 za 1 418 Kč 4 h farář Rudolf Schwalk pro kostel v Jeřmanicích a nechal jej zavěsit do věže jako umíráček. Zachoval se dodnes.¹² Podrobnosti objasňující důvod a průběh tohoto transferu dostupné prostudované prameny bohužel neposkytují.

Nový prostřední zvon visel ve věži do 26. března 1942, kdy musel být sňat a odevzdán pro válečné účely druhé světové války. K odevzdání byl určen i velký zvon pocházející z bezděžského kláštera, dodnes je na hraně věnce označen oranžovou číslicí 71, ale nakonec byl ponechán na svém místě.¹³

Žádným ze dvou dochovaných zvonů se nezvoní klasickým houpavým způsobem. Pro odbíjení je používán obdobný systém jako u cymbálů – kladiva umístěná zvenčí úderových věnců, spojená ocelovými lanky s mechanismem hodinového stroje. Na pláštích je patrné opotřebení způsobené tímto způsobem vyzvánění.

Obr. 25: Velký zvon, původem z kláštera montserratských benediktinů na hradě Bezděz z roku 1754.

A) Velký zvon (Obr. 25, průměr 114 cm, výška 86 cm,¹⁴ hloubka 82,5 cm, koruna 24,6 cm, závěs 70,4 cm, hmotnost 600 kg, laděn: f) visí na původním dřevěném závěsu. Pořízen za 324 zl. Byl největším zvonem hlavní věže benediktinského kláštera na Bezdězi.¹⁵ Každé ze šesti uch koruny zdobí jedna andělčí hlavička. Krk zvonu obíhá široký ornamentální pás tvořený květinami a stylizovanou vodou. Jeho součástí je i opakující se výjev s reliéfem poprsí Spasitele v rouchu s trnovou korunou na hlavě a svatozáří. Oblouk nad Kristovou hlavou, zdobený akanty a volutami, podpírají ze stran dva andělé s věnci v rukou a na hlavách. Po

stranách busty jsou umístěny architektonické prvky s volutami a stylizovanou stékající vodou. Na plášti, přesně pod jedním Kristovým reliéfem, je vyobrazena Panna Marie jako

¹⁰ SOKA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK II. 1900–1945, s. 86.

¹¹ SOKA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK II. 1900–1945, s. 95.

¹² SOKA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK II. 1900–1945, s. 96.

¹³ SOKA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK II. 1900–1945, s. 143.

¹⁴ KÜHN. *Topographie...*, s. 119, průměr 119 cm a výška 90 cm.

¹⁵ KÜHN. *Topographie...*, s. 119.

královna nebes, trůnící na oblaku, s Ježíškem v náručí, obklopená svatozáří a anděly. Na protější straně pláště je umístěna plastická kartuše s chronogramem: „*FILIO DEI ET MARIE / CONSECRATA EST / QVEIS LAVS HONOR VIRTVS / ET GLORIA / DETVR EX NVNC / IN ÆVVM* [3508 : 2 = 1754]“¹⁶ Tři rovnoběžné hladké šňůry oddělují plášť od věnce zdobeného akanty, stylizovanou vodou a postavami andílků. Zvon je velice pečlivě a čistě odlit. Podobá se dílům Jana Konráda Löhnera,¹⁷ ale autory jsou pravděpodobně synové pražského zvonaře Zachariáše Dietricha.

B) Nový umíráček (průměr 43 cm, výška 32 cm, hloubka 30 cm, disková koruna 11 cm, závěs 25 cm) vyrobila dílna Oktava Wintera v Broumově v roce 1924. Původně byl určen pro kapli Panny Marie Bolestné v Milířích.¹⁸ Hranu čepce lemuje hladká šňůra. Krk obíhá dekorativní pás tvořený akantovými závěsy a střapci. Plášť zdobí reliéf sv. Antonína Paduánského s Ježíškem v náručí (Obr. 26). Reliéf vyplňuje celou výšku pláště a rozděluje na dvě části německý nápis ve švabachu, který je umístěn nad hranou věnce: „*HL. Antonius* (reliéf) *sei unser Schutz!*“ Na protější straně se nachází litecká značka ve formě štítu: „*OKTAV WINTER | BRAUNAU I. /B. | GOSS MICH | 1925 | NR. 2295.*“ a německý nápis švabachem, taktéž nad hranou věnce: „*Herr, gib ihnen die ewige Ruhe!*“¹⁹

Obr. 26: Detail reliéfu sv. Antonína Paduánského s Ježíškem na umíráčku v kostele sv. Anny v Jeřmanicích.

Zvony sejmuté za první rekvizice:

A) Prostřední zvon (průměr 72 cm, laděn: cis, hmotnost 222 kg).²⁰ Pořízen za 112 zl. Byl nejmenším zvonem hlavní věže benediktinského kláštera na Bezdězi. Vyroben taktéž neznámým autorem jako velký zvon. Horní okraj obíhal nápis s chronogramem: „*Del*

¹⁶ **Překlad:** „*Je zasvěcen Božímu Synu a Marii, dán k jejich chvále, poctě, ctnosti a slávě od nynějška až navěky.*“ SOKA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK II. 1900–1945, vložený list 2, uveden německý překlad latinského nápisu: „*Dem Sohne Gottes und Marien ist diese Glocke geweiht, denen lob, Ehre, Kraft und Ruhm gegeben werde von nun an bis in Ewigkeit.*“

¹⁷ Viz např. i kap. Šimonovice (Schimsdorf),

¹⁸ SOKA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK II. 1900–1945, s. 96.

¹⁹ **Překlad:** „*Svatý Antoníne, buď naší ochranou!*“ Pod liteckou značkou: „*Pane, dej jim věčný klid!*“

²⁰ KÜHN. *Topographie...*, s. 119, podle protokolu kláštera na Bezdězi ze dne 1. dubna 1787.

parae VirgInI et MatrI ConseCra Vlt servVs eIVs. p. a. p. [1732]“²¹ Reliéf na plášti znázorňoval sv. Jiří na koni, jak zabíjí draka.²²

B) Sanktusníkový zvon (průměr 42 cm, výška 28 cm, hmotnost 120 kg, laděn: c) ulila dílna Jakuba Konráda Löhnera roku 1735. Krk pod čepcem obíhal ornamentální věnec. Na plášti byl velký čtvercový reliéf sv. Františka Serafínského v mnišském rouchu klečícího před krucifixem. Protější stranu zdobil reliéf svatého Jana Nepomuckého s křížem a palmovou ratolestí. Na věnci byla litecká značka: „*Mich gos Jacob Conrat Löhner in Prag 1735.*“²³

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:

A) Nový prostřední zvon (průměr 62 cm, laděn: h). Pořízen v roce 1919 od zvonařské firmy Oktav Winter v Broumově. Plášť zdobil reliéf sv. Anny a nápis: „*Hl. Anna bitte für uns*“, na protější straně se nacházelo nápisové pole: „*Zu Ehren der hl. Anna angeschafft aus gesammeltn Beiträgen und dem Gelde der im Kriege requirtierten Glocken im Jahre 1919.*“²⁴ Litecká značka: „*Octav Winter Braunau in Böhmen*“ byla umístěna na věnci pod nápisem.²⁵

²¹ **Překlad:** „Bohorodičce, Panně a Matce Boží zasvětil tento zvon její služebník P. A. P.“ SOkA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK II. 1900–1945, vložený list 2, uveden německý překlad latinského nápisu: „*Der Gottesgebärerin, Jungfrau und Mutter Gottes hat diese Glocke geweiht ihr Diener P. A. P.*“

²² Na stránkách farní kroniky Jeřmanic je zaznamenán průměr 70 cm a nápis ve znění: „*Deiparae virgini et matri consecravit servus eius P. A. P.*“ SOkA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK II. 1900–1945, s. 86.

²³ KÜHN. *Topographie...*, s. 119, nápis ve znění: „*Mich goss Jacob Conradt Loehner in Prag 1735.*“

²⁴ **Překlad** nápisu s reliéfem: „*Sv. Anno, pros za nás*“ Nápisové pole: „*K počtě sv. Anny pořízen v roce 1919 za shromážděnou částku a za peníze z rekvírovaných zvonů za války.*“

²⁵ SOkA Liberec, FÚ Jeřmanice, FK II. 1900–1945, s. 86.

Jítrava (Pankraz) – kostel sv. Pankráce

Podle jítravské farní kroniky uhodil blesk ve středu před Zeleným čtvrtkem, 8. dubna 1868, do věže jítravského kostela a ten vyhořel takřka do základů.¹ Rekonstrukci chrámu vedl mistr stavitel Václav Klaban z Jablonného v Podještědí. Při požáru se roztavily také zvony. Nové vyrobila dílna Eduarda Paula z České Lípy na protiúčet za roztavený materiál a přidanou částku 513 zl 60 kr. Počet roztavených ani nakoupených zvonů kronikář neuvádí. Nezaznamenal ani jejich podobu. Mezi těmi, kdo daroval velký dobrovolný příspěvek na obnovu kostela ze strany církve, byl i místní kooperátor-farář pater Franz Wildner, od roku 1893

Obr. 27: Detail reliéfu sv. Pankráce na zvonu v jítravském kostele sv. Pankráce.

farář v Mníšku u Frýdlantu. Na nákup zvonů daroval 100 zl. formou státního dluhopisu městské radě v Jítravě. Opravený kostel i s novými zvony slavnostně vysvětil 19. září 1869 kunratický vikář, pater Jakub Jacowetz.² Dnes se ve zvonici nachází jediný zvon, který je pravděpodobně náhradou za rekvizice první světové války, soudě dle data vzniku na plášti. Je zasvěcený sv. Pankráci a vyrobila ho firma Richard Herold z Chomutova.

A) Zvon (Obr. 27, průměr 46,5 cm, výška 35 cm, hloubka 33,5 cm, disková koruna 10 cm, závěs 22 cm). Kolem krku pod čepcem obíhá pás se střídajícím se motivem vlaštovky a lilie. Plášť zdobí reliéf sv. Pankráce držícího v levé ruce pilu a v pravé ruce palmovou ratolest. Pod vyobrazením je jméno světce: „**S. PANKRAZI**“ a po obou stranách reliéfu německý nápis: „**HL. PANKRATIUS** (reliéf) **BITTE FÜR UNS!**“³ Na protější straně pláště je pod dekorativním pásem malý jednoduchý latinský kříž. Spodní nápisová páska těsně nad věncem, ohraničená hladkými šňůrami, nese jméno zvonaře a letopočet: „**MICH GOSZ RICHARD HEROLD, KOMOTAU 1934.**“

¹ SOkA Liberec, fond Obecná škola (dále jen OŠ) Jítrava, Školní kronika (dále jen ŠK) 1898–1919, s. 15.

² SOkA Liberec, OŠ Jítrava, ŠK 1898–1919, s. 14.

³ **Překlad:** „Svatý Pankráci, pros za nás!“

Kryštofovo Údolí (Christophsgrund) – kostel sv. Kryštofa

Zvonice se nachází v severovýchodním koutě hřbitova za márnicí. Základ je zděný, horní část dřevěná. Šindelová střecha je zakončena makovicí (Obr. 28). V letech 1754 a 1990 proběhly opravy.¹ Pro válečné účely první světové války byly odevzdány tři ze čtyř místních zvonů. Zachován zůstal v podstatě nejstarší místní **velký zvon** (průměr 82 cm), naposledy přelitý Eduardem Paulem v Liberci v roce 1857, jehož původ se datuje až k roku 1603.² Zbylé tři zvony odevzdala farnost 18. září 1916. Protokol o odevzdání **prostředního zvonu** (průměr 77,5 cm), vyrobeného v roce 1744, **umíráčku** (průměr 41 cm) z roku 1784 a malého

Obr. 28: Dřevěná zvonice při kostelu sv. Kryštofa v Kryštofově Údolí.

zvonu ze sanktusníkové věže kostela vyrobeného roku 1608 (průměr 41,5 cm) podepsali farář Peter Richter, a c. k. úředník zeměbrany, ing. Jan Hollman. Jako kompenzaci za zabavené zvony byla farnosti vyplacena celková částka 1 362 Kč v kurzu 4 Kč za každý odevzdaný kilogram zvonoviny.³

Jako první byl nahrazen **sanktusníkový zvon** (průměr 38 cm), zakoupený u firmy Richard Herold v Chomutově za 1 173 Kč. První krok učinili truhlář Franz Walter (č. p. 49) se svou chotí Helenou, kteří darovali farnosti 500 Kč na nákup nového sanktusníkového zvonu jako díky za šťastný návrat svého syna a zetě z války. Po 50 Kč přispěli Marie Plachtová z Hamrštejna, Heinrich Daust a Franz Walter z Liberce. Gustav Fiedler z Liberce a farář Leo Hattschner přispěli každý částkou 100 Kč. Jména dalších dárců kronikář nezaznamenal. Nový zvon byl posvěcen a zavěšen do dřevěné zvonice 15. srpna 1919. Poprvé se rozezněl na celou čtvrt hodinu o dva dny později. Sloužil jako umíráček.⁴

Na nákup dalších dvou nových zvonů v roce 1924 poskytla farnost Kryštofovo Údolí 2 161 Kč a částkou 1 000 Kč přispěl dokonce hrabě Franz Clam-Gallas.⁵ Posvěceny

¹ SOKA Liberec, AO Kryštofovo Údolí, OK 1836–1944, s. 286.

² SOKA Liberec, FÚ Kryštofovo Údolí, FÚ 1875–1947, s. 142.

³ SOKA Liberec, FÚ Kryštofovo Údolí, FK 1875–1947. Vložený protokol o odevzdání zvonů mezi s. 142 a 143.

⁴ SOKA Liberec, FÚ Kryštofovo Údolí, FK 1875–1947, s. 154. SOKA Liberec, AO Kryštofovo Údolí, OK 1836–1944, s. 286.

⁵ SOKA Liberec, FÚ Kryštofovo Údolí, FK 1875–1947, s. 167.

a zavěšeny byly do dřevěné zvonice 11. května 1924. **Větší** z nich (průměr 89 cm), pořízen za celkovou částku 7 000 Kč z kostela sv. Kateřiny Alexandrijské ve Stráži nad Nisou, se dochoval dodnes. Cena samotného zvonu bez manipulace a transportu činila 4 599 Kč. Druhý, menší **zvon „Ave“** (průměr 66 cm), vyrobila lитеcká dílna Richard Herold v Chomutově za cenu 5 900 Kč.⁶

Během rekvizice druhé světové války, 31. března až 1. dubna 1942, byly pro válečné účely odevzdány všechny čtyři zvony.⁷ Oba nové zvony z dílny Richarda Herolda v Chomutově spolu s prostředním, jenž přečkal rekvizice první světové války, byly zařazeny do kategorie A a pravděpodobně roztaveny. Velký zvon (průměr 89 cm) spadal pro svou historickou hodnotu do kategorie C a do zvonice se vrátil z Hamburku po roce 1946 v rámci restitučních nároků.⁸

A) Nový velký zvon (Obr. 29 a Obr. 30, průměr 89 cm, hloubka 73 cm, výška 76 cm, koruna 18 cm, závěs 56 cm, hmotnost cca 493 kg,⁹ laděn: *gis*)¹⁰ nechala vyrobít Kateřina z Redernu pro nově vystavěný kostel sv. Kateřiny Alexandrijské ve Stráži nad Nisou po smrti svého manžela Melchiora († 20. 9. 1600).¹¹ Odlila ho 4. října 1600 lитеcká dílna Georga Wildta v Žitavě a jeho výrobě byl zřejmě použit malý zvon ze zničené dřevěné kapličky ve Stráži nad Nisou.¹² S financováním pomohli obyvatelé blízkých obcí Krásná

Obr. 29: Detail části nápisu na velkém zvonu, pocházejícího z kostela sv. Kateřiny Alexandrijské ve Stráži nad Nisou s erbem Kateřiny z Redernu.

Obr. 30: Detail odlomeného Kristova těla u reliéfu Ukřižování na velkém zvonu.

⁶ SOKA Liberec, FÚ Kryštofovo Údolí, FK 1875–1947, s. 167. SOKA Liberec, AO Kryštofovo Údolí, OK 1836–1944, s. 278.

⁷ SOKA Liberec, FÚ Kryštofovo Údolí, FK 1875–1947, s. 202.

⁸ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv*..., s. 138.

⁹ Hmotnost 8 q přepočítána na kg na základě CHVOJKA, Miloš – SKÁLA, Jiří: *Malý slovník jednotek měření*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1982. Malé encyklopedie; sv. 13., s. 69–70, 1 cent = 61,60 kg. (dále jen CHVOJKA – SKÁLA. *Malý slovník jednotek*...).

¹⁰ KÜHN. *Topographie*..., s. 28, uvádí průměr 88 cm, výšku 73 cm, hmotnost 8 q.

¹¹ KÜHN. *Topographie*..., s. 26.

¹² SOKA Liberec, AO Stráž nad Nisou, OK 1911–1944, s. 6.

Studánka, Radčice a Svárov.¹³ Farnímu kostelu v Údolí sv. Kryštofa byl postoupen 11. května 1924 farností Stráž nad Nisou.¹⁴ Ucha šestiramenné koruny mají tvar provazů. Na krku se pod hranou čepce nachází oválná zdobná kartuše erbem Kateřiny z Redernu s iniciálami „C VR F“ [Catharina von Redern, Freifrau]. Štít je čtvrcený; v prvním a třetím poli na modrém pozadí stříbrné kolo; druhé a čtvrté pole je rozštěpené: vpravo červené prostoupené stříbrným břevnem a zkříženými ostrvemi a vlevo vyniká z rozštěpení polovina černé orlice.¹⁵ Erb zasahuje do všech tří řádků německého nápisu ohraničených hladkými šňůrami. Na protější straně, v prvním řádku nápisu, je umístěna lитеcká značka zvonaře George Wildta ze Žitavy, znázorněná jako erbovní štít s pohárem a zvonem. Druhý řádek přerušuje reliéf jakési blíže neurčitelné polopostavy a do třetího zasahuje štítek s iniciálami „INRI“, který je součástí reliéfu Ukřižování na plášti. Zvon je velmi čistě a pečlivě odlit. „(erb zvonaře) **ZV GOTTES WORD LEVDET MICH DEN • ZV** (erb Redernů) **HORERN • GOTTLIGS WORDS WIL • RVFFEN • ICH** / (popolostava) **GEORG WIELD GLOCKENGIESER ZVR ZITTAW GOS • MICH DEN 4** (erb Redernů) **OCTOBRIS DES J600** [1600] **IARES DIE ZEIT PFARRHER DER EHRWIRDIG** / (INRI) **HERR ANDREAS HEISCHE GALL KHEIL RICHTER ZV HABENDORF** (erb Redernů) **MICHAEL GRVNER RICHTER ZV SCHWARA GEORG MVLLER RICHTER**“¹⁶

Pod nápisem je umístěn velice zdobný dekorativní pás, tvořený vavřínovými věnci a rozličnými květy; podle K. Kühna se jedná o květenství mučenky. Součástí dekorativního pásu, přesně pod erbem Redernů, jsou postavy dvou andělů – první, větší a starší, sedí v křesle a píše do knihy, druhý, menší a mladší, mu sedí u nohou. Na plášti se nacházejí dvě čtyřřádková nápisová pole, která odděluje reliéf Ukřižování, jehož korpus je odlomený, a postavy dvou světců: sv. Petra s klíčem¹⁷ vlevo a sv. Jana s kalichem vpravo:

**ZVM SCHONBORN
ZV RATSHENDORFVND
ELTESTENDASELBST
IACOB NIERIGK**

sv. Petr

*pata
kříže*

sv. Jan

**IACOB PILTZ RICHTER
MATHES PEVCHER
MARTIN PEVCKERVND
KIRCHEN VETER**¹⁸

¹³ BLÁHA, Jaroslav. *Stráž na Nisou 1469–1969*, Stráž nad Nisou, Místní národní výbor 1969, s. 5.

¹⁴ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 15.

¹⁵ Takto vypadá erb v ideálním stavu. Na zvonu samozřejmě není polychromie, takže není barevný.

¹⁶ **Překlad:** „Zvoňte se mnou, aby bylo slyšet Boží slovo. Boží slovo chci volat. Georg Wield, zvonař ze Žitavy, mne slil 4. října roku 1600. Toho času farář, ctihodný pán Andreas Heische, Gall Kheil, rychtář ze Stráže nad Nisou, Michael Gruner, rychtář ze Svárova, Georg Muller, rychtář.“

¹⁷ KÜHN. *Topographie...*, s. 27, identifikuje světce jako Pannu Marii.

¹⁸ KÜHN. *Topographie...*, s. 27, třířádkový nápis na krku: „(erb zvonaře) **ZU GOTTES WORD LEUDET MICH DEN ZU** (erb Redernů) **HORERN GOTTLIGS WORDS WIL RUFFEN ICH** / (popolostava) **GEORG WIELD GLOCKENGIESER ZUR ZITTAW GOS MICH DEN 4** (erb Redernů) **OCTOBRIS DES 1600 JARES DIE ZEIT PFARRHER DER EHRWIRDIG** / (INRI) **HERR ANDREAS HEISCHE GALL KHEIL RICHTER ZU HABENDORF** (erb Redernů) **MICHAEL GRUNER RICHTER ZU SCHWARA GEORG MULLER RICHTER**“. Po stranách krucifixu: „**ZUM SCHONBORN | JACOB PILTZ RICHTER** |

Zvon byl rekvírován během druhé světové války, jak dokazuje evidenční karta z Glockenarchivu v Norimberku.¹⁹ Zvon se vrátil do zvonice po roce 1946. Z fotografie na evidenčním listu je patrné, že korpus reliéfu Ukřižování byl ulomený už před odevzdáním zvonu, takže během přesunů nedošlo k žádnému výraznému poškození.

B) Malý zvon ze školní budovy, dnes hostinec „U Svatého Kryštofa“, (míry neznámé). Pro nově vybudovanou zděnou školní budovu byl u firmy Hilzer z Vídeňského Nového Města pořízen malý zvon za 100 zl., podle kronikáře velmi krásný. Zavěšen byl 26. prosince 1887 a posvětil ho farář Ferdinand Tischner. Plášť zdobil reliéf sv. Josefa.²⁰ Existence zvonu nebyla ověřena. K. Kühn ani G. Gürlich-Schmidtová ho neuvádí.

Zvony sejmuté za první rekvizice:

A) Prostřední zvon (průměr 77,5 cm, hmotnost 250,5 kg, laděn: h). Na krku zvonu pod čepcem obíhal květinový věncový ornament. Na plášti se nacházel podle G. Gürlich-Schmidtové nezřetelně odlitý znak hrabat z Gallasu. Protější stranu zdobil reliéf sv. Kryštofa s Ježíškem položeným na pravém předloktí. Světec držel v levé ruce hůl. Pod vyobrazením byl třířádkový latinský nápis: „*IN HONOREM | SANCTI CHRISTOPHORI MARTIRIS, / ET PATRONI HUIUS ECCLESIAE*“. Na věnci se nacházela v ozdobném rámu litécká značka: „*FUSA NEO: PRAGAE ZACHÁRIA DIETRICH AO 1744*“. ²¹

B) Sanktusníkový zvon (průměr 41,5 cm, hmotnost 50 kg, laděn: c). Jediným zdobením zvonu bylo nápisové pole, nesoucí nápis římskou majuskulou: „*LOBE DEN HEREN MEINE SELE UND VERGIS NICHT WAS ER DIR GUTES GETAN HAT 1608*“. ²²

C) Umíráček (průměr 41 cm, hmotnost 40 kg, laděn: b). Forma žebra tohoto zvonu byla velmi dlouhá a klenutá. Krk obíhal hluboký, velmi zdobný, florální ornament. Plášť zdobil reliéf sv. Jana Křtitele s křížem a beránkem. Na protější straně byl vyobrazen, podle G. Gürlich-Schmidtové, jednoduchý a velmi pěkný reliéf Nejsvětější Trojice, který dělil na dvě části litéckou značku s letopočtem: „*J. C. S. [Johann Christian Schunke] (reliéf) 1784*.“ Podle zápisu ve farní kronice se používal jako umíráček. ²³

ZU RATSCHENDORF UND / MATHES PEVCHER / ELTESTEN DASELBST / MARTIN PEVCKER UND / JACOB NIERIGK / KIRCHENVETTER“.

¹⁹ Germanisches Nationalmuseum Nürnberg, das Deutsche Glockenarchiv, lístková kartotéka zvonů C, B.
²⁰ SOKA Liberec, FÚ Kryštofovo Údolí, FK 1875–1947, s. 77.

²¹ **Překlad:** „*Ke cti sv. Kryštofa mučedníka a patrona tohoto kostela.*“ SOKA Liberec, FÚ Kryštofovo Údolí, FK 1875–1947, s. 143, nápis ve znění: „*In honorem Sti Cristofori, Martyri, et Patroni hujus ecclesiae. Fusa Neo Pragae a Zacharia Dietrich a: 1744.*“

²² **Překlad:** „*Chval Hospodina, duše má, a nezapomeň, co pro tebe vykonal dobrého.*“ SOKA Liberec, FÚ Kryštofovo Údolí, FK 1875–1947, s. 143.

²³ SOKA Liberec, FÚ Kryštofovo Údolí, FK 1875–1947, s. 143.

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:

A) Velký zvon (přelit, průměr 82 cm, výška 63 cm, hmotnost 400 kg, laděn: a). Zvon byl nejméně dvakrát přelit, poprvé v roce 1603. O tom vypovídá pouze nápis na plášti. Naposledy tak učinil Eduard Paul z Liberce v roce 1857. Krk zvonu pod čepcem obíhal dlouhý svislý přerušovaný listový ornament. Plášť zdobí reliéf sv. Kryštofa s Ježíškem v náručí. Pod tím se nacházel dvouřádkový německý nápis majuskulou: „*DIESE GLOCKE IST VOR DEM UMGUß ANO 1603 / AUS DER ALTEN IN DIE NEUE KIRCHE UIBERDRAGEN WORDEN.*“ Na protější straně byl německý třířádkový nápis: „*UMGEGOSSEN IN JAHRE 1857 AUS DEM VERMÄCHTNISSE DES / VERSTORBENEN WENZEL RICHTER HÄUSLERS IN GRUND N. 19 UND / AUS FREIWILLIGEN BEITRÄGEN DER EINGEPFARRTEN G: / DURCH EDUARD PAUL IN REICHENBERG.*“²⁴ Větec obíhal ornament z dubového listí. Podle K. Kühna i G. Gürlich-Schmidtové byl zvon odlit málo ostře a umělecké provedení reliéfů a nápisů zvonu bylo nedostatečné.

B) Nový sanktusníkový zvon (průměr 38 cm, váha 36,3 kg) byl jako náhrada za odevzdaný zvon ze sanktusníku kostela pořízen u firmy Richard Herold v Chomutově. Informace o reliéfní výzdobě dostupné prostudované prameny neposkytují, ale vzhledem k povaze nápisu: „*Hl. Helena, bitte für uns 1919*“,²⁵ je pravděpodobné, že se na plášti nacházel i reliéf sv. Heleny.

C) Nový zvon „Ave“ (průměr 66 cm, hmotnost 175 kg, laděn: d). Používán byl jako umíráček. Od firmy Richard Herold z Chomutova ho farnost poříдила v roce 1924. Plášť zdobí reliéf anděla s Pannou Marií a nápis andělského pozdravení: „*Ave Maria.*“ Na protější straně se nacházel nápis: „*Pfarrgemeinde Christofsgrund. Gegossen von Richard Herold, Komotau, im Jahre 1924.*“²⁶

Novina (Neuland)²⁷

Nový školní zvon (průměr 38 cm, hmotnost 70 kg.) Vyroben liteckou dílnou Richard Herold v Chomutově. Bez nápisu a reliéfní výzdoby.

²⁴ **Překlad:** „*Tento zvon byl před přelitím v roce 1603 přenesen ze starého do nového kostela.*“ Protější strana: „*Přelit v roce 1857 z odkazu zesnulého Václava Richtera, domkáře na pozemku č. 19, z dobrovolných příspěvků farníků ulit Eduardem Paulem v Liberci.*“ KÜHN. *Topographie...*, s. 27, nápisy ve znění: „*DIESE GLOCKE IST VOR DEM UMGUSZE ANO 1603 AUS DER ALTEN IN DIE NEUE KIRCHE UIBERDRAGEN WORDEN.*“ Na protější straně: „*UMGEGOSSEN IN JAHRE 1857 AUS DEM VERMÄCHTNISSE DES VERSTORBENEN | WENZEL RICHTER HAUSLERS IN GRUND N. 19 UND AUS FREIWILLIGEN | BEITRÄGEN DER EINGEPFARRTEN G: DURCH EDUARD PAUL IN REICHENBERG.*“

²⁵ **Překlad:** „*Sv. Heleno, pros za nás 1919*“.

²⁶ SOKA Liberec, AO Kryštofovo Údolí, OK 1836–1944, s. 278.

²⁷ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 28.

Zvony sejmuté za první rekvizice:

Školní zvon (průměr 40,8 cm, laděn: h). Kolem krku pod čepcem obíhal jednoduchý ornament. Na zakřivení pláště se nacházel drobný nápis: „*Gemeinde Neuland 1887*“. Protější stranu zdobí reliéf sv. Josefa s Ježíškem v Náuří. Na boku pláště byla umístěna zvonařská značka s nápisem: „*Peter Hilzer Wr. Neustadt 1887*“.

Křižany (Kriesdorf) – kostel sv. Maxmiliána

Ani zvony křižanského kostela sv. Maxmiliána neunikly válečným rekvizicím a většina inventáře musela být odevzdána. Před první světovou válkou měl kostel celkem pět zvonů – jeden v sanktusníku a čtyři ve zvonici, z nichž dva byly při snímání zničeny. Rekvizice první světové války přečkal pouze **velký zvon** z roku 1602 (průměr 88 cm). Jako první byl 15. září 1916 odevzdán **prostřední zvon** (průměr 84 cm) o hmotnosti 379 kg. Na kusy ho rozbili a z věže sňali pracovníci stavitele Josefa Jisby z České Lípy. Další tři – **zvon „Ave“** (průměr 50 cm), vážící 124 kg, 26 kilogramový **umíráček** a **sanktusníkový zvon** o hmotnosti 26 kg odebraly armádní složky 5. září 1917.¹ Za každý odevzdaný kilogram zvonoviny byly jako kompenzace vyplaceny obvyklé 4 Kč, celkem tedy 2 220 Kč. Mimo kostelních byl odevzdán i zvon z obecní hasičské stanice vážící 72 kg. Vykonavatelem vůle komise o rekvírování zvonů byl i zde důstojník c. k. zeměbrany ing. Hans Hollman z Litoměřic.²

Protože během rekvizice přišel kostel také o sanktusníkový zvon a kvůli jeho nepřítomnosti nemohli být věřící svolávání ke mši svaté, nezbylo než v první řadě nahradit tuto ztrátu. Velký a starý zvon „Ave“, ponechaný v kostele, nebyl k tomuto účelu používán, aby nedošlo k jeho zbytečnému opotřebení nebo poškození. Podnikatelé a věřící Anna Prokopová a Josef Prokop, domkáři z č. p. 185, velkoryse poskytli polovinu pořizovací ceny 702 Kč **nového sanktusníkového zvonu** (průměr 38 cm) o hmotnosti 35 kg, objednaného u litecké firmy Richard Herold v Chomutově. Druhou polovinu nákladů pokryla kompenzace za zvon odevzdaný během první světové války. Na začátku července 1919 byl přivezen do Křižan a zavěšen do sanktusníku, kde visí dodnes.³

V první polovině února 1927 byla za pomoci bývalého místního představeného Josefa Františka Effenbergera, domkáře z č. p. 262, a dalších místních věřících obecních zastupitelů uspořádána sbírka na nákup nových kostelních zvonů, během níž se do konce roku vybralo 11 035 Kč. Na začátku roku 1928 dosáhla částka darovaná kostelu výše

¹ SOkA Liberec, FÚ Křižany, FK 1845–1943, s. 132.

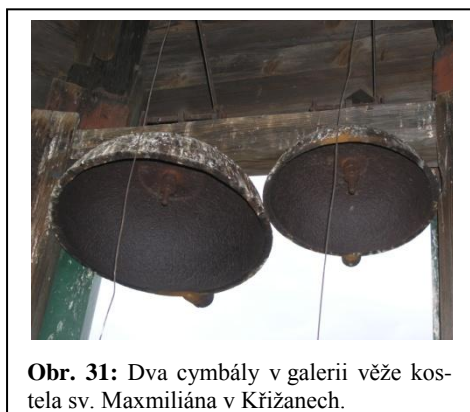
² SOkA Liberec, FÚ Křižany, FK 1845–1943, s. 133.

³ SOkA Liberec, FÚ Křižany, FK 1845–1943, s. 135.

13 715 Kč, jejíž část, 2 230 Kč, poskytla sama církev.⁴ Předseda tzv. zvonového výboru (Glockenkommité) Anton Baumheier, domkář z č. p. 264, na základě rozhodnutí výboru na schůzi, konané 27. března 1930 objednal u zvonařské firmy Rudolf Perner v Českých Budějovicích tři nové zvony o celkové hmotnosti 1 000 kg. Dodány byly 11. září 1930 a posvěceny o tři dny později vikářem a děkanem z Mimoně. Ještě téhož večera poprvé zazvonily.⁵ Celková cena tří nových zvonů, včetně poplatků za rekonstrukci zvonové stolice, dopravy a zavěšení, činila 41 477 Kč.⁶

V prosinci roku 1941 byly odevzdány pro válečné účely všechny čtyři kostelní zvony – tři nové, pořízené v roce 1930 o celkové hmotnosti 962 kg a jeden starý z roku 1602, navrácený po první světové válce.⁷ Dnes se nachází ve zvonici kostela sv. Antonína Velikého v Liberci. Podrobnosti týkající se tohoto poválečného transferu nejsou známy.

Zvonová stolice ve zvonici kostelní věže je konstruovaná pro zavěšení čtyř zvonů, z nichž se žádný dodnes nedochoval. Na vnější stěně schodiště ve zvonici zbyl jen rukou psaný nápis, který zaznamenává datum opravy zvonové stolice před zakoupením zvonů v roce 1930: „*Renoviert 1929 | H. Reinett sen. u. jun. | J. Nowotny – Maler | 15. 9. 1929.*“

Obr. 31: Dva cymbály v galerii věže kostela sv. Maxmiliána v Křižanech.

A) Nový sanktusníkový zvon (průměr 38 cm, hmotnost 35 kg) je jediným dochovaným zvonem v kostele a visí v sanktusníku s ochrannou kovovou sítí proti ptactvu. Obvyklý průlez je zakryt plechovými pláty střešní krytiny, takže sanktusník není přístupný běžnými metodami terénního výzkumu. Zvon vyrobila litecká firma Richard Herold v Chomutově v roce 1919.⁸ Bližší informace

o reliéfní výzdobě nebo možných nápisích prozkoumané dostupné prameny neposkytují.

V galerii hlavní věže kostela se dále nacházejí dva cymbály, jež jsou součástí mechanismu pro odbíjení hodin. Oba bez jakéhokoli zdobení či nápisu.

B) Větší cymbál (Obr. 31, průměr 60 cm, výška 21,5 cm, hloubka 20 cm).

C) Menší cymbál (Obr. 31, průměr 46 cm, výška 15 cm, hloubka 14 cm).

⁴ SOKA Liberec, FÚ Křižany, FK 1845–1943, s. 141.

⁵ SOKA Liberec, FÚ Křižany, FK 1845–1943, s. 145.

⁶ SOKA Liberec, FÚ Křižany, FK 1845–1943, s. 146.

⁷ SOKA Liberec, FÚ Křižany, FK 1845–1943, s. 161.

⁸ SOKA Liberec, FÚ Křižany, FK 1845–1943, s. 135.

***Zvony sejmuté za první rekvizice:*⁹**

A) Prostřední zvon (průměr 84 cm, hmotnost 379 kg, laděn: a) pravděpodobně odlil mezi lety 1484 a 1500 zvonař Peter Ponhut ze Žitavy. Kolem krku zvonu pod čepcem obíhala nápisová páska starou gotickou minuskulou: „*hilf got maria berot alles das wir beginne*“.¹⁰

B) Zvon Ave (průměr 50 cm, výška 46 cm, hmotnost 129 kg, laděn: fis). Původní zvon byl podle zápisu ve farní kronice vyroben v roce 1481 a zřejmě poprvé ho přelil Eduard Paul v Liberci roku 1856. Praskl brzy na jaře roku 1912 vinou zdánlivě drobné litécké vady. Opravou byla pověřena firma Richard Herold v Chomutově. Zvon byl naposledy přelit s původním nápisem a reliéfy, změnila se pouze hmotnost z původních 107 kg na 129 kg. Zvon posvětil se svolením biskupské konzistoře děkan Stefan Krause 18. září 1912. Zpět na své místo na zvonové stoličce ve věži jej zavěsili pracovníci montéra Tobische z Turnova. Celkové náklady na přelití, včetně práce dělníků, činily 402 Kč.¹¹ Krk zvonu pod čepcem obíhala latinská nápisová páska: „*Ad honorem Omnipotentis Dei hoc opus confectum est A. D. MCCCCLXXXI [1481] et piis Susceptibus Renovatum A. D. MDCCCLVI. [1856] Eduardus Paula Reichenberge*“.¹² Plášť pod nápisem zdobí reliéf Panny Marie pomocné. Na protější straně se nacházela postava apoštola Šimona Kananejského s pilou v ruce.¹³

C) Umíráček (hmotnost 26 kg, laděn: gis) neměl žádný nápis ani reliéf, byl celý holý.

D) Sanktusníkový zvon (hmotnost 26 kg). Na plášti se nacházel německý nápis: „*Gewidmet von Anna Habenicht 1894*“.¹⁴ Bližší informace o reliéfní výzdobě dostupné prostudované prameny neposkytují.

***Zvony sejmuté za druhé rekvizice:*¹⁵**

A) Nový velký zvon (hmotnost 581 kg, laděn: gis¹). Plášť zdobí reliéf Svaté Trojice a německý nápis: „*Ehre sei Gott in der Höhe und Frieden den Menschen auf Erden*“.¹⁶

B) Velký zvon (průměr 88 cm výška 70 cm hmotnost 420 kg, laděn: h¹). Podrobnosti o reliéfní výzdobě a podobu nápisů je možné nalézt v kapitole Liberec, popisující inventář zvonů kostela sv. Antonína, kde se dnes fyzicky nachází.

⁹ SOKA Liberec, FÚ Křižany, FK 1845–1943, s. 127, 133.

¹⁰ **Překlad:** „*Pomoz, Bože, Marie porad', ve všem, co začneme*.“ SOKA Liberec, FÚ Křižany, FK 1845–1943, s. 127, 133.

¹¹ SOKA Liberec, FÚ Křižany, FK 1845–1943, s. 126.

¹² **Překlad:** „*Ke cti Boha všemohoucího byla tato práce dokončena L. P. 1481 a za podpory opravena L. P. 1856. Eduard Paul Liberec*.“

¹³ SOKA Liberec, FÚ Křižany, FK 1845–1943, s. 126.

¹⁴ **Překlad:** „*Darováno od Anny Habenichtové 1894*.“

¹⁵ SOKA Liberec, FÚ Křižany, FK 1845–1943, s. 146.

¹⁶ **Překlad:** „*Sláva Bohu na výsostech a pokoj lidem na Zemi*.“

C) Nový prostřední zvon (hmotnost 245 kg, laděn: cis²). Pořízen jako náhrada za odevzdaný zvon „Ave“. Mimo litécké značky Rudolfa Pernera z Českých Budějovic zdobil plášť reliéf Matky Boží s věnováním: „*Diese Glocke sei geweiht, der Königin der Herrlichkeit, Maria*“.¹⁷

D) Nový malý zvon (hmotnost, 136,5 kg, laděn e²) sloužil jako umíráček a plnil i funkci oznamovací. Nápis na plášti: „*Die von uns der Tod geschieden, hat sie, Gott, in deinem Licht schaun dein Zeitig Angesicht; Herr, gib ihnen deinen Frieden. A. D. 1930.* (litécká značka)“.¹⁸ Podle kronikáře bylo lití nových zvonů čisté a bezchybné.

Žibřidice (Seifersdorf) – kostel sv. Šimona a Judy

V roce 1891 vinou horizontálně nakloněné polohy zvonu již po několikáté prasklo srdce **velkého nejstaršího zvonu** (průměr 100 cm), naposledy opravené v roce 1890. Aby se zabránilo budoucí nehodě a případnému poškození, byl zvon dán do ideální polohy a pořídilo se srdce nové. Oprava nakloněné polohy zvonu stála 19 zl. 96 kr. a nové srdce přišlo na 15 zl.¹⁹ Farnost také nechala 4. července 1892 pojistit všechny čtyři zvony

Obr. 32: Interiér odsvěceného kostela sv. Šimona a Judy v Žibřidicích, dnes sloužící jako skladiště.

z kostelní věže proti poškození, rozbití a pádu na dobu jednoho roku za celkovou částku 1 960 zl. (velký 1 zl., prostřední 482 zl., malý 210 zl., umíráček 160 zl.). Pojišťovací smlouvu č. 4040 vystavil zástupce liberecké pobočky Sdružení pro vzájemné pojištění škod ve Vídni „Unio Catholica“, inspektor J. C. Hübner.²⁰ Srdce velkého zvonu znovu prasklo 25. června 1908. Nové vyrobil místní mistr kovář W. Linke z č. p. 268 za 14 K.²¹

Pro válečné účely byly 14. září 1916 odevzdány menší tři ze čtyř původních zvonů z kostelní věže (**prostřední**, průměr 85 cm; **malý**, průměr 63 cm; **umíráček**, průměr 50 cm) o celkové hmotnosti 625 kg. Při obvyklém kurzu 4 Kč za 1 kg zvonoviny obdržela farnost jako kompenzaci částku 2 500 Kč.²² Kromě zvonů byly také odevzdány dva blíže neidentifikované cymbály za 41 Kč 25 h a 80 kilogramový **hřbitovní zvon**. Velký zvon

¹⁷ **Překlad:** „*Tento zvon budiž zasvěcen královně slávy, Marii.*“

¹⁸ **Překlad:** „*Těm, které od nás oddělila smrt. Těm, Bože, ve svém světle ukaž svou časnou tvář. Pane, dej jim svůj pokoj.*“

¹⁹ SOKA Liberec, FÚ Žibřidice, FK 1889–1944, s. 9.

²⁰ SOKA Liberec, FÚ Žibřidice, FK 1889–1944, s. 12, 13.

²¹ SOKA Liberec, FÚ Žibřidice, FK 1889–1944, s. 78.

²² SOKA Liberec, FÚ Žibřidice, FK 1889–1944, s. 89, je uvedena celková hmotnost odevzdaných zvonů 601 kg a kompenzační částka 2 404 Kč. Částka použitá v textu byla vypočtena na základě shodných hmotnostních údajů uvedených v DAL. *Glockenliste...* 1917. SOKA Liberec, FÚ Žibřidice, FK 1889–1944, s. 13.

rekvizicím první světové války unikl, aby se zachoval pro svou historickou hodnotu.²³ Odevzdán byl až během rekvizice druhé světové války 30. července 1942.²⁴

Dnes je zvonová stolice ve zvonici věže prázdná. Samotný kostel se již k církevním účelům nepoužívá a v době návštěvy v roce 2008 prostory sloužily jako sklad a příležitostná stáj pro dobytek (Obr. 32).

Zvony sejmuté za první rekvizice:

A) Prostřední zvon (průměr 85, hmotnost 360 kg). Vyroben 1791.

B) Malý zvon (průměr 63 cm, hmotnost 150 kg). Vyroben 1851.

C) Umíráček (průměr 50 cm, hmotnost 115 kg). Vyroben 1804.

D) Hřbitovní zvon (hmotnost 80 kg).

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:

Velký zvon (průměr 100 cm, hmotnost 840 kg, vyroben 1566). Jediným pramenem poskytujícím velice stručné informace o výzdobě žibřidických zvonů je složka *Glockenliste des Ordinariates Leitmeritz. N. 2480 von 1917*, uložená v diecézním archivu v Litoměřicích. Nejstarší, velký zvon byl zdoben ornamenty a figurálními reliéfy. Prostřední nebyl zdoben žádným reliéfem ani nápisem a malý nesl nápis, jehož znění nebylo zaznamenáno. Plášť umíráčku zdobil neidentifikovaný reliéf a nápis. Hřbitovní zvon nebyl nijak zdoben.

²³ SOKA Liberec, FÚ Žibřidice, FK 1889–1944, s. 89.

²⁴ SOKA Liberec, FÚ Žibřidice, FK 1889–1944, s. 120.

Liberec (Reichenberg)

Arciděkanský kostel sv. Antonína Velikého přišel během rekvizice první světové války pouze o **největší**, a ve své době také nejmladší, ze svých zvonů (průměr 153 cm) o hmotnosti 1 969 kg.¹ Druhá rekvizice se podepsala na zvonovém inventáři kostela daleko drastičtěji. Odevzdány byly všechny zbývající zvony (**druhý**, průměr 127 cm; **třetí**, průměr 104,5 cm; **čtvrtý**, průměr 75 cm; **pozdvihovací**, průměr 45 cm) mimo nejmenšího **umíráčku** (průměr 43,5 cm), který se zachoval dodnes. **Pozdně gotický** (průměr 107 cm) a **prostřední zvon** (průměr 88 cm) se do kostela dostaly pravděpodobně po skončení druhé světové války.²

Z kostela Nalezení sv. Kříže muselo být pro účely první světové války odevzdáno všech šest zvonů (**velký**, průměr 118 cm; **nad stolicí**, průměr 90 cm; **u okna**, průměr 77 cm; **malý**, průměr 58 cm; **sanktusníkový**, průměr 40 cm; **umíráček**, průměr 27 cm). Pět nových zvonů (**velký**, průměr 118 cm; **druhý**, průměr 97 cm; **třetí**, průměr 75 cm; **čtvrtý**, průměr 56 cm; **sanktusníkový**, průměr 42 cm), zavěšených 17. prosince 1922 a pořízených u firmy Richard Herold v Chomutově,³ musela farnost odevzdat během rekvizice druhé světové války. Dnes jsou zvonové stolice obou věží prázdné.

Všechny tři zvony (**velký**, průměr 142 cm; **prostřední**, průměr 120 cm; **malý**, průměr 98 cm) dnes již neexistujícího evangelického kostela v Liberci – Kristiánově (odstřelen 29. května 1976)⁴ přečkaly rekvizice první světové války na svém místě. Není známo, jestli přečkaly rekvizice druhé světové války a není možné prokázat, zda byly přesunuty, zcizeny nebo zničeny během demolice.

Kaple libereckého zámku přišla o oba dva zvony (**velký**, průměr 77 cm; **malý**, průměr 57 cm) během rekvizice první světové války. Žádný z nich nebyl nahrazen. Neorenesanční liberecká radnice ztratila během rekvizice za první světové války pouze **ukazovací zvon** (průměr 98 cm). Po válce nebyl nahrazen.

Kostel sv. Antonína Velikého

Během roku 1787 zachvátil věž arciděkanského kostela sv. Antonína Velikého požár, při kterém se roztavily všechny tehdejší zvony. Jejich počet, podoba ani rozměry nejsou známy. Ještě v téže roce došlo k transferu tří zvonů (**druhý**, **velký**, průměr 127 cm; **třetí**, **prostřední**, průměr 104 cm; tzv. **čtvrtý**, **malý**, průměr 75 cm) z nedalekého kostela Nalezení svatého Kříže, pořízených hrabětem Filipem Josefem z Gallasu a vyrobených

¹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 30.

² BENEŠOVÁ, Kateřina. *Glockenarchiv...*, s. 133.

³ SOKA Liberec, AM Liberec, OK Liberec 1919–1925, s. 788, 789.

⁴ ČECHURA, Martin. *Zaniklé kostely...* s. 129.

některou z tehdejších pražských hutí. Všechny byly posvěcené ještě v Praze na Karlově 23. června 1756.⁵

Na zvonové stolici ve věži arciděkanského kostela dnes visí tři zvony. Umíráček je jediným z původních pěti zvonů, a zároveň také jediným, který přečkal rekvizice obou světových válek na svém místě.

Obr. 33: Pozdně gotický zvon, původem z celestýnského kláštera na Ojvině, který se dnes nachází v kostele sv. Antonína Velikého v Liberci.

A) Pozdně gotický zvon (Obr. 33, průměr 107 cm,⁶ výška 87 cm, hloubka 85 cm, koruna 15 cm, závěs 43 cm, ladění: f)⁷ pochází z celestýnského kláštera na Ojvině (Oybin), odkud se dostal do cisterciáckého kláštera St. Marienthal u hornolužického Ostritz (leží na německo-polské hranici). Podle obecní kroniky Hrádku nad Nisou ho dal v roce 1656 hrabě Adam Mathias Trauttmannsdorf převézt z kláštera Marienthal do kostela sv. Bartoloměje v Hrádku nad Nisou.⁸ Tam jej také zmiňují jak Grete Gürlich-Schmidtová (před rokem 1927), tak Karl Kühn (před rokem 1939). Během druhé světové války byl rekvírován a do Liberce se pravděpodobně přesunul až po jejím skončení.⁹

Přestože mimo nápisové pásky a reliéfu není zvon jinak zdoben a není na něm uvedeno jméno zvonaře ani rok odlití, lze podle způsobu zpracování jeho vznik datovat do přelomu 15. a 16. století, kdy byla umělecká tvorba převážně anonymní. Mohl by také pocházet z litecké hutě Petera Pönhuta ze Žitavy, který zhruba v tuto dobu v regionu působil. Podle křižanské farní kroniky¹⁰ byl během rekvizice první světové války rozbit a odevzdán obdobně zdobený zvon z jeho dílny, odlitý mezi lety 1484–1500. Dalším podobným byl zvon v dnes již neexistujícím kostele sv. Jakuba Většího ve Václavících u Hrádku nad Nisou,¹¹ jehož osud není znám.¹²

Mezi dvěma šňůrami obíhala kolem krku cca 5 cm široká velmi špatně čitelná nápisová páska s některými zborcenými literami v gotické fraktuře. Jednotlivá slova jsou oddělena

⁵ KÜHN. *Topographie...*, s. 205–206.

⁶ KÜHN. *Topographie...*, s. 90, průměr 105 cm.

⁷ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 133.

⁸ SOKA Liberec, AO Hrádek nad Nisou, OK II. 1914–1918. SOKA Liberec, FÚ Hrádek nad Nisou, FK do r. 1886, s. 42.

⁹ Viz kapitola Hrádek nad Nisou (Grottau).

¹⁰ SOKA Liberec, FÚ Křižany, FK 1845–1943, s. 127, 133.

¹¹ ČECHURA, Martin. *Zaniklé kostely...* s. 278.

¹² KÜHN. *Topographie...*, s. 90. GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 30.

kruhovými medailonky (⊙) o průměru cca 4,5 cm s výjevy ze života Panny Marie: „**⊙ aus ⊙ maria ⊙ hilf ⊙ got ⊙ berot ⊙ als ⊙ das ⊙ wir ⊙ begin ⊙ das ⊙ ein ⊙ gut ⊙ ende ⊙ gewin**“¹³ Litery nápisu jsou zborcené. Nápis je velice špatně čitelný i s dnešní dostupnou technologií, a proto se jednotlivé verze v pramenech vzniklých i během 19. století značně liší. Na plášti, pod slovem Maria, se nacházela obdélníková 50 x 90 cm velká kartuše s vyobrazením Ukřižování a s Marií a Janem. Na věnci nese zvon známky vysokého opotřebení.

Obr. 34: Prostřední zvon kostela sv. Antonína Velikého v Liberci, pocházející z kostela sv. Maxmiliána v Křižanech.

B) Prostřední zvon (průměr 88 cm, výška 67 cm, hloubka 62 cm, koruna 16 cm, závěs 35 cm, hmotnost 420 kg, laděn: h¹) ulil Donát Schrötter z Hostinného a původně visel ve zvonici kostela sv. Maxmiliána v Křižanech, odkud byl odvezen během rekvizice druhé světové války, v roce 1941. Do libereckého arciděkanského kostela se dostal pravděpodobně po roce 1946.¹⁴ Podrobnosti týkající se tohoto poválečného transferu nejsou známé. Kolem krku pod čepcem zvonu obíhá široký pás rostlinného ornamentu, ohraničený z obou stran hladkými šňůrami. Jedinou další ozdobou jsou tři vodorovné linky opticky oddělující plášť od věnce.

Ten obíhá jednoduše orámovaná německá nápisová páska majuskulou, obsahující množství liteckých chyb. Některá slova nejsou oddělena mezerami nebo jsou oddělena nesmyslně a došlo i k záměně, či zrcadlovému obrácení některých liter. „**VNND WIE • MOISES • INDER • WVSTEN • EINE • SCHL ANGERHOHET HAD • ALSO • MVS • DESMENSCHEN SON ERHOHET WERDEN • AVFDASALLE QIEANIHNGLV BEN • NICHTVERLOHREN WERDEN • SONDERN • DAS EWIG ELEBEN HABEN - J•6•0•Z**“¹⁵

¹³ **Překlad:** „Marie, pomoz, Bože, porad', když něco začneme, ať má dobrý konec!“ Pro srovnání, nápis zaznamenaný v SOkA Liberec, FÚ Hrádek nad Nisou, FK do 1886, s. 42, není transliterací a vypadá takto: „Aus Maria hilf Gott, Maria Wont als daß wir begin, daß ein gut ende gewin.“; GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 17, uvádí verzi nápisu: „das maria hilf got maria berot als das wir begin das ein gut ende gewin.“. Podoba nápisu v KÜHN. *Topographie...*, s. 90: „...⊙ maria ⊙ hilf ⊙ got ⊙ berot ⊙ als ⊙ das ⊙ wir ⊙ begm ⊙ das ⊙ ein ⊙ gut ⊙ ende ⊙ gewm ⊙ ihs...“.

¹⁴ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 133.

¹⁵ **Překlad:** „A jako Mojžíš vyvýšil hada na poušti, tak musí být vyvýšen Syn člověka, aby každý, kdo v něho věří, nebyl zatracen, ale měl život věčný - 1602.“ (Jan 3,14-15) *Bible...*, s. 93. SOkA Liberec, FÚ Křižany, FK 1845–1943, s. 127, uvádí nápis v moderní podobě, opravený, bez liteckých chyb: „Und wie Moses in der Wusten eine Schlange erhohet hat also mus des Menschen son erhohet werden - auf das alle die an ihn glauben nicht verloren werden - sondern das ewige Leben haben. 1•6•0•2“.

C) Umíráček (nový průměr 43,5 cm, výška 34,5 cm, hloubka 32 cm, koruna 8 cm, závěs 38 cm, laděn: des). V nápisové pásce původního zvonu stálo: „*Anno 1790. F[rantišek]. A[ntonín]. F[ranck].*“ Na plášti se nacházel reliéf Ukřižování s Marií, sv. Janem a sv. Barborou.¹⁶ V roce 1880 zvon přelil Josef Ullmann se stejným motivem, ale vypustil postavy světců. Kolem krku obíhá věncová ozdoba z vinných listů a hroznů, orámovaná dvěma hladkými šňůrami. Plášť zdobí reliéf Ukřižování přes celou výšku pláště. Na protější straně se nacházel třířádkový nápis majuskulou se jménem zvonaře a letopočet: „**JOSEF ULLMANN | REICHENBERG | 1880**“.

*Zvony sejmuté za první rekvizice:*¹⁷

Velký zvon (průměr 153 cm, hmotnost 1 969 kg (se závěsem 2 595 kg), laděn: h) byl prací Ignáce a Petera Hilzerových z Vídeňského Nového města. Do zvonice ve věži arciděkanského kostela byl zavěšen 12. května 1880. Kolem krku a horní část pláště obíhal asi 36 cm široký ozdobný pás tvořený květinovým vzorem a gotickými lomenými oblouky s kružbami. Věnc zvonu zdobil stejný motiv jako krk. Na plášti se pod reliéfem Neposkvrněného početí Panny Marie nacházel latinský nápis švabachem: „*In honorem | Beatissimae Virginis Mariae | immaculatae conceptae | et S. Francisci Xav. | aere suo fundi curavit: | Franciscus Simm, | Archidiaconus Reichenbergae. Anno Domini 1880.*“¹⁸ Protější stranu zdobil šestiřádkový latinský nápis švabachem, jehož součástí byl reliéf dvouhlavého říšského orla a letopočet: „**Ignatius atque Petrus Hilzer | c. reg (říšský orel) aulici | campanarum constructores | campanam hanc | V. Neostadii composuerunt | A. D. MDCCCLXXX.**“¹⁹

*Zvony sejmuté za druhé rekvizice:*²⁰

A) Tzv. druhý, velký zvon (průměr 127 cm, hmotnost 739,2 kg,²¹ laděn: es) vysvěcený k počtě Boží Matky bolestné. Byl původně velkým zvonem kostela Nalezení sv. Kříže, vyrobený v Praze a posvěcený na Karlově dvoře 23. června 1756.²² Do kostela sv. Antonína Velikého se dostal v roce 1787 jako náhrada za zvony roztavené při požáru

¹⁶ Podle KÜHN. *Topographie...*, s. 205–206.

¹⁷ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 30.

¹⁸ **Překlad:** „*Ke cti Neposkvrněného početí Panny Marie a svatého Františka Xaverského. Ve své době obstaral František Simm, liberecký arciděkan. Léta Páně 1880.*“

¹⁹ **Překlad:** „*Ignaz a Peter Hilzerovi, c. k. dvorští zvonaři, vytvořili tento zvon ve Vídeňském Novém Městě. L. P. 1880.*“ KÜHN. *Topographie...*, s. 205–206, nápis ve znění: „*In honorem | Beatissimae Virginis Mariae | immaculatae conceptae | et S. Francisci Xav. | aere suo fundi curavit: | Franciscus Simm | Archidiaconus Reichenbergae. Anno Domini 1880.*“ Na druhé straně: „*Ignatius atque Petrus Hilzer | c. reg. aulici | campanarum constructores | campanam hanc | V. Neostadii composuerunt | A. D. MDCCCLXXX.*“

²⁰ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 31.

²¹ Hmotnost 12 q přepočítána na kg na základě CHVOJKA – SKÁLA. *Malý slovník jednotek...*, s. 69–70.

²² KÜHN. *Topographie...*, s. 205–206.

věže. Zvon byl za dobu své existence několikrát přelit. Poprvé zvonařem Johanem Christianem Schunkem v Praze poté, co praskl 2. března 1770. Na své místo se vrátil jen o několik měsíců později, 5. září 1770.²³ Podruhé byl podle K. Kühna přelit v roce 1800, ale jméno zvonaře, který tak učinil, ve své publikaci nesděluje.²⁴ Naposledy zvon přelil Eduard Paul z Liberce v roce 1849. Plášť zdobil reliéf Nanebevzetí Panny Marie. Světiče stála na obláčku v doprovodu andělů s doširoka roztaženými křídly. Drobný německý nápis pod výjevem pravil: „*Im J: 1849 unt: d: Patron: des Hochgeb. H: H: Eduard Graf Clam Gallas / Patr: Commiss: H: Carl Uchatzy u: Erzdechant H: Pat: Franz Wolf. / Gegossen von Eduard Paul in Reichenberg.*“ Na protější straně byl vyobrazen sv. Florián s praporem a hasičským vědrem.²⁵

B) Tzv. třetí, prostřední zvon (průměr 104,5 cm, hmotnost 554,4 kg,²⁶ laděn: g) vysvěcený k počtě sv. Filipa Neriho. Byl původně prostředním zvonem kostela Nalezení sv. Kříže, vyrobený v Praze a posvěcený v Karlově dvoře²⁷ 23. června 1756.²⁸ Do kostela sv. Antonína Velikého se dostal v roce 1787 spolu s druhým zvonem. Původní podoba zvonu není známá. Podle nápisu na plášti ho nechal liberecký arciděkan Anton Hoffmann přelit firmou Peter Hilzer z Vídeňského Nového města v roce 1887. Krk a věnec zvonu zdobil podobný motiv jako na druhém zvonu.²⁹ Pod zvonařským štítkem Petera Hilzera s letopočtem 1887 na plášti se nacházel třířádkový německý nápis: „*Zur Eintracht sammle, zum Vereine / Ihr Klang die liebende Gemeinde | und schwing ihr Herz zu Gott empor.*“³⁰ Protější stranu zdobil reliéf klečícího poustevníka, pravděpodobně sv. Antonína, s Ježíškem položeným na pravém předloktí. Na plášti se ještě nacházelo čtyřřádkové sdělení: „*Unter dem infulierten Erzdechante | Anton Hoffmann | aus frommen Spenden gegossen | 1887.*“³¹

C) Tzv. čtvrtý, malý zvon (průměr 75 cm, hmotnost 369,6 kg,³² laděn: b) vysvěcený k počtě patronům počasí sv. Janu a sv. Pavlovi. Byl původně malým zvonem kostela

²³ SOKA Liberec, AM Liberec, OK Liberce 1369–1899, s. 17, 30.

²⁴ KÜHN. *Topographie...*, s. 205.

²⁵ KÜHN. *Topographie...*, s. 205–206, nápis ve znění: „*Im J: 1849 unt: d: Patron: des Hochgeb. H: H: Eduard Graf Clam Gallas / Patr: Cocmis: H: Carl Uchatzy u: Erzdechant H: Pat: Franz Wolf. / Gegossen von Eduard Paul in Reichenberg.*“

²⁶ Hmotnost 9 q přepočítána na kg na základě CHVOJKA – SKÁLA. *Malý slovník jednotek...*, s. 69–70.

²⁷ Stál u Prašné Brány v dnešní Celestné ulici.

²⁸ Podle KÜHN. *Topographie...*, s. 205–206.

²⁹ KÜHN. *Topographie...*, s. 205–206.

³⁰ Podobná formulace se nachází v básni *Píseň o zvonu* (*Das Lied von der Glocke*) od Friedricha Schillera (* 1759, † 1805). V originále „*Zur Eintracht, zu herzinnigem Vereine Versammle sich die liebende Gemeinde.*“ [vid. 19. 6. 2013] dostupné z www: <http://gutenberg.spiegel.de/buch/3352/32>. [vid. 19. 6. 2013] **Překlad** [vid. 19. 6. 2013] dostupný z www: <http://www.mjakub.cz/?idc=251>: „*Vždyť ke svornosti, k srdečnému svazku má obec věst, v ní udržovat lásku.*“

³¹ **Překlad:** „*Za [doby] infulovaného arciděkana Antona Hoffmanna slit ze zbožných darů 1887.*“ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 31.

³² Hmotnost 6 q přepočítána na kg na základě CHVOJKA – SKÁLA. *Malý slovník jednotek...*, s. 69–70.

Nalezení sv. Kříže, vyrobený v Praze posvěcený na Karlově dvoře 23. června 1756.³³ Do kostela sv. Antonína Velikého se dostal v roce 1787 spolu s druhým a třetím zvonem. Přelit hutí Eduarda Paula v roce 1863.³⁴ Krk a věnec obíhal věnec z velkých listů. Plášť zdobil nejasný reliéf obou svatých, vousatého muže s holí a mladého v dlouhém splývavém rouchu s palmovou ratolestí a mečem. Na protější straně se nacházel dvouřádkový německý nápis s letopočtem: „*Gegossen von die Ge: Ed. und Jo. Paul | in Reichenberg 1863.*“³⁵

D) Pozdvihovací zvon, (Wandlungsglocke; průměr 45 cm, laděn: as)³⁶ se používal při pozdvihování Nejsvětější Svátosti oltářní. Kolem krku obíhal mezi pěti silnými linkami čtyřřádkový německý nápis: „*Gott allein die Ehre. Diese Glockn hat | umgussen lassen Johann Georg Haenisch | Raths Verwandter. Glaas und Stein Schneider | Reichen Berg Anno Christi MDCXCI. [1691]*“³⁷ Každý řádek začínal malým reliéfem ukazující ruky. Krk odděloval od pláště listový ornament. Na věnci se nacházel podpis zvonaře s letopočtem: „*Martinus Zorbe Roth und Glocken Giesser in Zittaw hat mich gegossen anno 1691.*“³⁸

Kostel Nalezení sv. Kříže

Po transferu zvonů v roce 1787 nechal na své náklady roku 1789 hrabě Kristián Filip Clam-Gallas vyrobit u zvonaře Johana Georga Kühnera v Praze tři nové zvony.³⁹

*Zvony sejmuté za první rekvizice:*⁴⁰

(1. věž)

A) Zvon nad stolicí (průměr 90 cm, laděn: c). Pravděpodobně prostřední ze tří zvonů z dílny Johanna Christiana Schunkeho pořízených v roce 1789 hrabětem Kristiánem Filipem z Clam-Gallasu. Liberecký arciděkan Anton Hoffmann nechal roku 1886 zvon přelit u Petera Hilzera z Vídeňského Nového města. Na zakřivení pláště se nacházel drobný dvouřádkový německý nápis: „*Läute du zum | Segen Reichenbergs*“.⁴¹ Na protější straně stálo: „*Gegossen unter dem insul. Erzdechante Anton Hoffmann i. J. 1886.*“ Mezi

³³ KÜHN. *Topographie...*, s. 205–206.

³⁴ KÜHN. *Topographie...*, s. 205–206.

³⁵ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 32.

³⁶ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 32.

³⁷ **Překlad:** „Bohu jedinému úcta. Tento zvon nechal přelit radní Johann Georg Haenisch. Brusič skla a kamenů. Liberec, léta Páně 1691.“

³⁸ **Překlad:** „Martin Zorbe mědi a zvonolijec v Žitavě mne ulil roku 1691“ KÜHN. *Topographie...*, s. 205, nápis ve znění: „*Gott allein die Ehre. Diese Glocken hat | umgussen lassen Johann Georg Häenisch | Raths Verwandter. Glaas und Stein Schneider | in Reichen Berg Anno Cristi MDCXCI.*“

³⁹ KÜHN. *Topographie...*, s. 221.

⁴⁰ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 33. Archiv Národního muzea, Sbirka rukopisů [1500]–1989, sign. B 337, WAHNER, Georg Adalbert. *Nachrichten von Gotteshausern und ihren Denkwürdigkeiten im Bunzlauer Kreise*, s. 144–145 (dále jen WAHNER. *Nachrichten...*).

⁴¹ **Překlad:** „Zvon pro dobro Liberce.“

nápisy se nacházel malý reliéf bolestné Matky Boží s Kristovým tělem a na protější straně zvonařský štítek Petera Hilzera s letopočtem 1886.

B) Zvon u okna (průměr 77 cm, laděn: as). Pravděpodobně malý ze tří zvonů z dílny Johanna Christiana Schunkeho pořízených hrabětem Kristiánem Filipem z Clam-Gallasu v roce 1789. Liberecký arciděkan Anton Hoffmann nechal roku 1886 zvon přelít u Petera Hilzera z Vídeňského Nového města. Plášť zdobil reliéf sv. Josefa s Ježíškem s dvouřádkovým německým nápisem pod tím: „*Gegossen unter dem / inful. Erzdechante P. Anton Hoffmann, 1891.*“ Na protější straně se nacházel zvonařský štítek Petera Hilzera s letopočtem 1891 a dvouřádkový německý nápis: „*Franz Graf Clam-Gallas / beginnt zu regieren.*“⁴² Věncem obíhal ornament z listů.

C) Malý zvon (průměr 58 cm, laděn: ges). Krk zvonu obíhal ornament z tenkých linek. Plášť zdobil malý reliéf ukřižování. Na protější straně se nacházel zvonařský štítek Petera Hilzera s letopočtem 1891.

D) Umíráček (průměr 27 cm, laděn: fis). Bez nápisů a ozdob.

(2. věž)

E) Velký zvon, (průměr 118 cm, hmotnost 1 047,2 kg,⁴³ laděn: as).⁴⁴ Původně největší ze tří zvonů z dílny Johanna Christiana Schunkeho pořízených hrabětem Kristiánem Filipem z Clam-Gallasu v roce 1789. Kolem krku obíhala německojazyčná dvouřádková nápisová páska majuskulou s chronogramem orámovaná z každé strany dvěma hladkými šňůrami: „*DVRCH FEÛER WIR ZERFLOSSEN; IOHANN GEORG / KÛHNER HAT MICH IN PRAG NEÛ ÛBERGOSSEN.* [1789]“⁴⁵ Plášť zdobil reliéf ukřižování. Na protější straně se pod erbem hraběte Kristiána Filipa z Clam-Gallasu nacházel dvouřádkový německý nápis majuskulou: „*UNTER REGIERUNG DES HOCH GEBOREN / REICHES GRAFEN HERRN HERRN CHRÛIAN PHÛLIPPÛ CLAM ET GALLAS*“⁴⁶ Kvůli litécké vadě roku 1820 praskl. Poškozený zvon přijal Carl Bellmann v Praze a přelil, tentokrát na náklady hraběte Kristiána Kryštofa Clam-Gallase, s novou reliéfní výzdobou a nápisy.⁴⁷ Zpět na své místo byl zavěšen 25. září 1820. Kolem krku obíhal mezi dvěma šňůrami věnec z růží a listů. Plášť zdobil erb pořizovatele a třířádkový nápis s chronogramem: „*CHRÛSTIAN CHRÛSTOPH CLAM GALLAS / EÛN HERZLÛCHER ZÛRTLÛCHER VATER SEÛNER / ÛNNÛG GELÛEBTEN VNTERTHANEN.* [1820]“⁴⁸ Protější stranu pláště zdobil reliéf Máří Magdalény

⁴² **Překlad:** „František hrabě Clam-Gallas | začal vládnout.“

⁴³ Hmotnost 17 q přepočítána na kg na základě CHVOJKA – SKÁLA. *Malý slovník jednotek...*, s. 69–70.

⁴⁴ GÛRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 33. WAHNER. *Nachrichten...*, s. 144–145.

⁴⁵ **Překlad:** „Roztaven ohněm; Johan Georg Kühner v Praze mě nově odlil.“

⁴⁶ **Překlad:** „Za vlády vysoce urozeného říšského hraběte pána pana Kristiána Filipa Clam-Gallase.“

⁴⁷ WAHNER. *Nachrichten...*, s. 144–145.

⁴⁸ **Překlad:** „Kristián Kryštof Clam-Gallas, srdečný, starostlivý otec svých vroucně milovaných poddaných.“

klečící na klekátku a ve čtyřřádkovém německém nápisu pod vyobrazením stálo: „*Glocke dir sey Ehr und Ruhm | Rufst du Dörfler wie auch Städler, | Fürsten, Bürger und den Bettler | Andachts Voll ins Heiligthum.*“⁴⁹ Na věnci se nacházel podpis zvonaře a datum s letopočtem: „*Fusa Pragae a Carolo Bellman, 28 Augusti 1820.*“⁵⁰ Dolní okraj lemoval dekorativní pás z listů a květín.

F) Sanktusníkový zvon (průměr 40 cm, laděn: c). Původně nejstarší zvon kostela Nalezení svatého Kříže nechal zřejmě v roce 1701 přelít hrabě Ferdinand z Gallasu. Plášť zdobil hraběcí znak rodu Gallasů a latinský nápis: „*Franc. Ferd. S. R. I. Comes Gallas Castri Campo Dux Lucerae.*“ Na věnci se nacházel údaj, pravděpodobně o původním zvonaři s letopočtem: „*Anno 1687. Me fecit Nikolaus Löw Pragensis.*“ Spolu s dalšími dvanácti zvony⁵¹ byl v roce 1707 posvěcen v pražském benediktinském opatství. Do roku 1864 sloužil jako sanktusníkový zvon.⁵² V roce 1896 přelit, a přestože se na zvonu nenacházela žádná lитеcká značka, G. Gürlich-Schmidtová i K. Kühn se na základě reliéfní výzdoby a typického tvaru srdce shodují, že se jedná o práci Petera Hilzera z Vídeňského Nového města.⁵³ Kolem krku a věnce obíhal ornament z listů. Plášť zdobil reliéf korunované Panny Marie jako nebeské královny s žezlem a Ježíškem v náručí. Na protější straně se nacházel dvouřádkový latinský nápis: „*Franciscus comes Clam Gallas | Patr. ecclae. 1896.*“⁵⁴ Na pomyslném předělu mezi pláštěm a věncem pod tím pak latinská nápisová páska: „*Sumptibus unionis catholicae Viennae.*“⁵⁵

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:

Všech pět nových zvonů pořídila farnost od firmy Richard Herold z Chomutova jako náhradu za ztracené zvony během rekvizice druhé světové války. Zavěšeny byly 17. prosince 1922.⁵⁶ Bližší informace o reliéfní výzdobě nejsou známé.

⁴⁹ **Překlad:** „Zvone, tobě budiž čest a sláva, voláš lidi z vesnic i měšť, vládce měšťany i žebráky, pln zbožnosti ke svatosti.“

⁵⁰ Nápis uvedené v publikacích se liší jen drobně. GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 33, nápis ve znění: „CHRISTIAN CHRISTOPH CLAM GALLAS | EIN HERZLICHER ZARTLICHER VATER SEINER | INNIGGELIEBTEN VNTERTHANEN.“ Na protější straně: „Glocke! Dir sey Ehr und Ruhm; | rufft du Dörfler, wie auch Städler, | Fürsten, Bürger und den Bettler | andachtsvoll ins Heiligthum.“ Na věnci: „Fusa Pragae a Carolo Bellman 28 Augusti 1820.“ KÜHN. *Topographie...*, s. 221, nápis ve znění: „CHRISTIAN CHRISTOPH CLAM | GALLAS | EIN HERZLICHER ZARTLICHER VATER SEINER | INNIGGELIEBTEN VNTERTHANEN.“ Na protější straně: „Glocke! Dir sey Ehr und Ruhm; | rufft du Dörfler, wie auch Städler | Fürsten, Bürger und den Bettler andachtsvoll ins Heiligthum.“ Na věnci: „Fusa Pragae a Carlo Bellmann 28. Augusti 1820.“

⁵¹ Viz kap. Stráž nad Nisou (Alt-Habendorf).

⁵² KÜHN. *Topographie...*, s. 220.

⁵³ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 33. KÜHN. *Topographie...*, s. 220.

⁵⁴ **Překlad:** „František, hrabě Clam Gallas, patron kostela. 1896.“

⁵⁵ **Překlad:** „Nákladem vídeňské katolické unie.“

⁵⁶ SOKA Liberec, AM Liberec, OK Liberec 1919–1925, s. 788, 789.

A) Nový velký zvon (průměr 118 cm, hmotnost 922 kg, laděn: f) nesl nápis: „*Verkünde Friede und Freude. 1922.*“

B) Nový druhý zvon (průměr 97 cm, hmotnost 490 kg, laděn: as) nesl nápis: „*In dankbarer Erinnerung an seine lieben Eltern gewidmet von Theodor Liebieg. 1922.*“

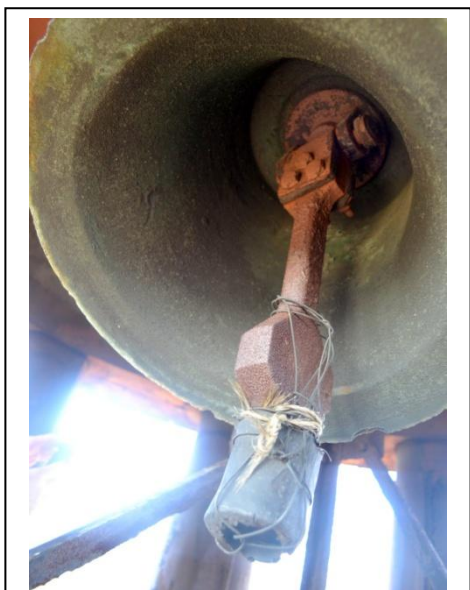
C) Nový třetí zvon (průměr 75 cm, hmotnost 235 kg, laděn: c) nesl nápis: „*Ave Maria. 1922.*“

D) Nový čtvrtý zvon (průměr 56 cm, hmotnost 90 kg, laděn: es) nesl nápis: „*Hl. Josef, bitte für uns. 1922.*“⁵⁷

E) Nový sanktusníkový zvon (průměr 42 cm, hmotnost 51 kg) nesl nápis: „*1922*“.

Jubilejní kostel Máří Magdaleny

Nový zvon (Obr. 35, průměr 43 cm, výška 31 cm, hloubka 30 cm, koruna 11,5 cm, závěs 27,5 cm). Podle nápisu na plášti zvon odlila huť Oktava Wintera v Broumově v Čechách v roce 1923 jako náhradu za odevzdaný zvon⁵⁸ během první světové války pro kapli v dnes již neexistující obci Vysoký (Hohenwald) poblíž Dětřichova (Dittersbach) u

Obr. 35: Srdce zvonu opatřené závažím ve zvonici jubilejního kostela Máří Magdaleny v Liberci.

Frýdlantu v Čechách. Do kostela Máří Magdaleny se dostal nejdříve po skončení druhé světové války jako náhrada za rekvírovaný zvon. Podrobnosti o tomto transferu nejsou známy. Kolem krku obíhá široký pás rostlinného ornamentu nahoře ohraničený hladkou šňůrou. Na plášti se nachází německý dvouřádkový nápis majuskulou s letopočtem: „**KÖNIGIN DES FRIEDENS, BITTE FÜR UNS | GEWIDMET VON DER GEMEINDE HOHENWALD 1923.**“⁵⁹ Kartuše ve tvaru renesančního štítu na protější straně nese jméno a příjmení zvonaře: „**OKTAV WINTER | BRAUNAU I/B | GOSS MICH | NR. 1760**“.

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:

Zvon (průměr 68,5 cm, laděn: cis) vyrobila firma Richard Herold v Chomutově v roce 1910. Kolem krku obíhala německá nápisová páska s údaji o zvonaři: „*Gegossen von*

⁵⁷ **Překlad:** „Zvěstuji mír a radost.“ Druhý zvon: „Ve vděčné upomínce na své milované rodiče věnoval Theodor Liebieg.“ Třetí zvon: „Zdravas, Marie.“ Čtvrtý zvon: „Svatý Josefe, pros za nás.“

⁵⁸ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 77.

⁵⁹ **Překlad:** „Královno míru, pros za nás! Věnováno obcí Vysoký 1923.“

Richard Herold in Komotau“. Zhruba vprostřed zakřivení pláště stálo: „*Ave Maria. 1910.*“ Pod nápisem se nacházel reliéf andělů nesoucích věnec z květin.⁶⁰

Neorenesanční radnice

A) Zvon bez srdce (průměr 42 cm, výška 32,5 cm, hloubka 31 cm, disková koruna 17 cm, závěs 22 cm). Zvon komemoriální funkce odlila firma Richard Herold v Chomutově v roce 1932. Je možné, že byl určen přímo pro obec Nový Harcov a do věže liberecké radnice se dostal až po druhé světové válce, nebo se jednalo o dar pro libereckou radnici od novoharcovského Osevního spolku (Saatgängerverein). Kolem krku pod čepcem obíhá jednoduchý rostlinný ornament, tvořený opakujícím se motivem spletených listů květin, oddělený stužkami. Na plášti zvonu se nachází šestiřádkový německý nápis majuskulou s letopočtem: „**ZUR ERINNERUNG AN | DEN 250 JÄHRIGEN BESTAND | DER KATASTRAL GEMEINDE NEUHARZDORF | GESTIFTET VOM | SAATGÄNGERVEREIN NEUHARZDORF | 1932**“⁶¹ Věnec je od těla zvonu opticky oddělen třemi hladkými šňůrami, nad kterými je umístěn jednořádkový nápis o zvonaři: „**MICH GOSS RICHARD HEROLD, KOMOTAU**“.

C) Cymbál (průměr 52 cm, výška 22 cm, závěs 27 cm, hloubka 21 cm). Bez nápisů a ozdob. Součást mechanismu pro odbíjení hodin.

B) Malý zvon (Obr. 36, průměr 45 cm, výška 36,5 cm,⁶² hloubka 34 cm, koruna 8,5 cm, závěs 23 cm) pochází z věže renesanční radnice, zbořené v roce 1894.⁶³ Do nepřístupného výklenku nad hodinovým ciferníkem, ve štítu severního průčelí nové liberecké radnice, byl zavěšen v roce 1893.⁶⁴ Původní zvon z roku 1604 přelil v roce 1658 Wilhelm Schönfeld. Dnešní podobu dal zvonu Martin Zorbe roku 1692. Kolem krku pod čepcem obíhá německá dvouřádková nápisová páska majuskulou, rozdělená a ohraničená hladkými šňůrami: „**MARTINVS • ZORBE • ROTH • VND • GLKKEN • GEISER • IN • ZIT** (hrozen) **TAV • GOSSE • MICH • NACH •**

Obr. 36: Malý zvon ze severního průčelí neorenesanční radnice, během radniční expozice v roce 2009.

⁶⁰ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 35.

⁶¹ **Překlad:** „*V upomínku 250 let trvání katastrální obce Nový Harcov. Věnováno Osevním spolkem, Nový Harcov 1932.*“

⁶² KÜHN. *Topographie...*, s. 253, uvádí průměr 35 cm.

⁶³ BÍLKOVÁ, Libuše – KARPAŠ, Roman. *Kniha o Liberci*. 2., dopl. a rozš. vyd. Liberec: Dialog, 2004. ISBN 80-86761-13-4. s. 28 (dále jen BÍLKOVÁ – KARPAŠ. *Kniha o Liberci*).

⁶⁴ BÍLKOVÁ – KARPAŠ. *Kniha o Liberci*, s. 5.

REICHEN • BERG • ANNO 1692 (hrozen)“.⁶⁵ Spodní linka je zdvojená a těsně pod ní se nachází dekorativní pás, tvořený opakujícím se motivem z hroznových listů. Plášť zdobí reliéf korunované Panny Marie, královny nebes, s Ježíškem v náručí a žezlem v levé ruce, obklopené svatozáří. Vyobrazení je součástí dvouřádkového latinského nápisu, který rozděluje na dvě části: „**SANCTA | MARIA** (reliéf) **ORA PRO | NOBIS**“. Na protější straně se nachází čtvercová kartuše, orámovaná ozdobnou šňůrou. Šestiřádkový německý nápis obsahuje údaje o objednateli přelítí zvonu a letopočet: „**GOTT • ALLEIN • DIE • EHRE | DIESES • GLOECK • HAT** (hrozen) | **HERR • ANDREAS • SCHOEPFFER | BIERGER • MEISTER • IN • REICH | EN • BERG • VMBGIISSEN • LASSEN | ANNO 1692**“. Po pravé straně se nachází litécká značka ve formě kruhové kartuše, orámované vavřínovým věncem. Uvnitř vyobrazený jednoduchý erb nese symboly pušky, hmoždíře, zvonu, konve a děla. Po stranách erbu jsou umístěny iniciály zvonaře M. Z. Lítí je nečisté a litery jednotlivých nápisů neuspořádané. Zvon se podařilo změřit a vyfotografovat v roce 2009, kdy byl sňat na několik dní za účelem restaurování a pořízení kopie pro radniční expozici.

Zvony sejmuté za první rekvizice:

A) Ukazovací zvon (Zeigerglocke; průměr 98 cm, výška 70 cm) pocházel z věže renesanční radnice, zbořené v roce 1894.⁶⁶ Do věže nové liberecké radnice, byl zavěšen v roce 1893.⁶⁷ Do první světové války sloužil pro odbíjení hodin.⁶⁸ Hranu čepce lemovaly tři šňůry, na které navazoval ornament z listů. Pod dekorem obíhala kolem krku německá nápisová páska majuskulou: „**DVRCH DAS FEVER BIN ICH GEFLOSSEN IORGE . WISENHAUER ZV [Zittau] GOSS MICH ANNO 1621.**“⁶⁹ Na věnci se nacházel pravděpodobně latinský nápis: „**DROSOPOPAIA NOLA LVC. NONA LANI VELCANO EXHAVSTA RENASCOR AVGVSTI IN SEXTA PAX MIHI GEISA SOHV**“⁷⁰ Podle K. Kühna bylo lití neostré, litery neuspořádané a některé vynechané.⁷¹

⁶⁵ **Překlad:** „Martin Zorbe, mědi a zvonolitec v Žitavě, mne odlil pro Liberec. Léta páně 1692“. KÜHN. *Topographie...*, s. 253, zaznamenal nápis vcelku: „Anno 1692 Martinus Zorbe Rothund Glockengiesser in Zittau goss mich nach S. Maria. Ora pro nobis“.

⁶⁶ BÍLKOVÁ – KARPAŠ. *Kniha o Liberci*, s. 28.

⁶⁷ BÍLKOVÁ – KARPAŠ. *Kniha o Liberci*, s. 5.

⁶⁸ KÜHN. *Topographie...*, s. 253.

⁶⁹ **Překlad:** „Ohněm jsem byl rozlit, Georg Wiesenbauer ze Žitavy mne slil léta 1621.“

⁷⁰ KÜHN. *Topographie...*, s. 253.

⁷¹ KÜHN. *Topographie...*, s. 253.

Severočeské muzeum

Věž severočeského muzea je přesnou kopií věže původní renesanční radnice. V galerii se nacházejí dva cymbály, které jsou součástí mechanismu pro odbíjení hodin. Oba bez jakéhokoli zdobení či nápisu.

A) Velký cymbál (průměr 65 cm, výška 27 cm, hloubka 25 cm).

B) Malý cymbál (průměr 41 cm, výška 16 cm, hloubka 15 cm).

Zámecká kaple

Zvony sejmuté za první rekvizice:

A) Velký zvon (průměr 77 cm, výška 55 cm, laděn: d).⁷² Podle nápisu na plášti nechala zvon vyrobit hraběnka Kateřina z Redernu při příležitosti nově vybudované zámecké kaple u Georga Wildta v Žitavě v roce 1604. Plášť zdobil reliéf ukřižovaného Krista s Marií a Janem, podle G. Gürlich-Schmidtové velice krásně zpracovaný.⁷³ Na protější straně se vedle sebe nacházely erb Redernů, s iniciálami „C. V. R. F. [Catharina von Redern, Freifrau]“ vespod a erb Šliků s iniciálami „K. R. G. S. G. W. [Katharina Rederin geborne Schlickin Gräffin Wittib]“ nahoře a se dvěma reliéfy po stranách. Vpravo postava sv. Marka a lev, Markův atribut. Pod erbem se nacházel čtyřřádkový nápis o zvonaři s letopočtem: „*Georg Wield | zur Zittaw gos | mich im Jahr | 1604.*“ Kolem dokola, přerušován pouze reliéfy, obíhal německý nápis majuskulou s chronogramem: „*DIESE GLOCKE HAT DIE WOLGEBORNE GRAFIN UND FRAW FRAW KATHARINA REDERIN GEBORNE SCHLICKIN GRAFIN VON PASSAUN UND WEISKIRCHEN AUS DEM HAUSE NEWDECK WEILAND DES WOLGEBORNEN HERRN HERRN MELCHIRS VON REDERN FREYHERRN UND RITTERS / HERRN AUF FRIEDLAND REICHENBERG UND SEIDENBERG ROM. KAYS. MAIL. RATHS UND / HOF KRIEGESRATHS PRAESIDENTEN GENERAL FELDMAR SCHALCKS UND VERORDNETEN / OBRISTEN ZU RAAB AUCH BAIDER IHRER FÜRSTLICHEN DURCHLAUCHTIGKAIT ERTZHERZOGEN / MATHIAE UND MAXIMILIANI ZU OSTERREICH RATHS HINTELASSENE WITTIB AUF DIESE / VON IHR NEW ERBAWETE REICHENBERGISCHE SCHLOS KIRCHEN MACHEN LASSEN IM JAHR NAHC CHRISTI GEBURT WELCHS IN DIESEN REIMEN VOR / FAST FRAVV KATHARINA / REDERIN VVITTIB GEBOHRNE SCHLICKIN GRAFIN LIES GIESSEN DIESE GLOCK / ZVR ZIER IHRER NEVV ERBAVTEN KIRCHEN HIER.* [1604]“⁷⁴ Nápis pokrýval celý zbytek pláště. Jednotlivé řádky oddělovaly hladké šňůry.

⁷² KÜHN. *Topographie...*, s. 246, uvádí průměr 78 cm a ladění: g. Podobný zvonu z roku 1600 zavěšenému ve věži stáního hradu a zámku Frýdlant. Viz BENEŠOVÁ. *Zvony...*, s. 111.

⁷³ KÜHN. *Topographie...*, s. 246, určil reliéf jako Sv. Trojici.

⁷⁴ Dochoval se také jednolist s nedatovaným opisem nápisu na zvonu liberecké kaple, který je součástí vídeňské pozůstalosti historika Hermanna Hallwicha († 1913): Österreichisches Staatsarchiv Wien, Abt. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, fond Nachlass Hermann Hallwich, složka č. 66 (Reichenberg-Friedland I), nápis ve znění: „*Diese Glocke hat die Wolgeborne Gräfin vnd Fraw Fraw Katharina Rederin Geborne*

B) Malý zvon (průměr 57 cm, výška 78 cm, laděn: f). Pod ozdobami krku se na plášti nacházel reliéf postavy sv. Prokopa v biskupském hábitu na nízkém soklu. Světec pravou rukou žehnal a v levé držel berlu. Na obláčku u jeho bosých nohou ležela useknutá hlava čerta, jedna z možných podob jeho atributu.⁷⁵ Pod reliéfem se nacházel nápis s letopočtem: „Anno 1657“. Věнец obíhal opakující se motiv andělčích hlaviček a listů.⁷⁶

Harcov (Alt-Harzdorf) – kostel Navštívení Panny Marie

Ze tří původních zvonů se ve zvonici do dnešních dob nezachoval jediný zvon. Pro účely první světové války musely být 17. září 1916 odevzdány dva menší zvony (**prostřední**, průměr 63 cm; **malý**, průměr 53,5 cm) z věže kostela starého Harcova a dalších dohromady zhruba 80 kg rozbité zvonoviny. O **zvon z věže kaple** v Novém Harcově o hmotnosti asi 40 kg obec přišla 3. ledna 1918.⁷⁷ Oba protokoly o odevzdání zvonů podepsal kanovník pater Gustav Buder, liberecký arciděkan, jakožto církevní zástupce, a Jan Hollman, c. k. úředník milice.⁷⁸ Jako náhradu za zabavené tři zvony obdržela obec od arciděkanství Liberec částku 1 361 Kč 50 h.⁷⁹

Německý Katolický spolek (Der deutsche Katholische Volksbund), jehož první činností bylo pořízení dvou nových zvonů (**nový prostřední**, průměr 65 cm; **nový malý**, průměr 57,7 cm) pro věž místního filiálního kostela, byl v Harcově založen 2. dubna 1922. Na nové zvony se formou sbírky od domu k domu od jednotlivců a firem v obci celkově vybralo asi 30 000 Kč. Zvony byly pořízeny u zvonařské a kovolitecké firmy Richard

*Schlickin Gräfin von Passavn vnd Weiskirchen avs dem Havse Nevdeck Weiland des Wolgebornen Herrn Herrn Melchiors von Redern Freyherrn vnd Ritters Herrn avf Friedland Reichenberg vnd Seidenberg Rom Kays. Matt Rathes vnd Hofkriegsraths Praesidenten General-Feldmarschalckh vnd Verordneten Obristen zv Raab avch baiden ihrer Fvrstlichen Dvrchlavchtigkeit Ertzhertzoge Mathiae und Maximiliani zv Osterreich Rathes hinterlassene Wittib avf diese von Ihr Neverbawete Reichenbergerische Schloskirchen machen lassen im Jahr nahe Christi Gebvrt welchs in diesen Reimen vorfast FraVV Katharina ReDerIn Wittlb | geborne SchLICKIn Gräfln Lies | glessen Diese GloCk zVr Zler | Ihrer neWerbaVten KlrChen hIer.“ Zvonařská značka: „George Wield | zvr Zittaw Gos mich | im Jahr 1604.“ KÜHN. *Topographie...*, s. 246–247, nápisová páska na krku: „DIESE GLOCKEN HAT DIE WOLGEBORNE GRAFIN UND FRAW FRAW KATHARINA“, zbytek nápisu na plášti: „REDERIN GEBORNE SCHLICKIN GRAFIN VON PASSAUN | UND WEISKIRCHEN AUS DEM HAUSE NEWDECK WEILAND | DES WOLGEBORNEN HERRN HERRN MELCHIRS VON REDERN, FREYHERRN UND RITTERS | HERRN AUF FRIEDLAND REICHENBE [R] G UND SEIDENBERG ROM. KAYS. MAIL. RATHS UND | HOFKRIEGESRATHS PRAESIDENTEN GENERAL FELDMARSCHALCKS, UND VERORDNETEN | OBRISTEN ZU RAAB AUCH BAIDER IHRER FV RSTLICHEN DVRCHLAVCHTIGKAIT ERTZHERTZOGHE | MATHLÆ UND MAXIMILLAN ZV OSTERREICH RATHS HINTELASSENE WITTIB, AUF DISE | VON IHR NEW ERBAWETE REICHENBERGISCHE SCHLOSSKIRCHEN MACHEN LASSEN IM JAHR NAHC CHRISTI GEBURT, WELCHES IN DIESEN REIMEN VOR / FAST, FRAVV HATHARIN REDERIN VVITTIB GEBORNE SCHLICKIN GRAFIN LIES GIESSEN DIESE GLOCK / ZVR ZIER IHRER NEWERBAVTEN KIRCHEN HIER.“ Zvonařská značka: „GEORGE WIELD ZUR ZITTAW GOS MICH IM JAHR 1604.“*

⁷⁵ Častěji bývá zobrazen se spoutaným ďáblem v řetězech.

⁷⁶ KÜHN. *Topographie...*, s. 247, nápis ve znění: „ANNO 1756 (1757?).“

⁷⁷ SOKA Liberec, AM Liberec, OK Harcov 1924–1937, s. 63.

⁷⁸ SOKA Liberec, AM Liberec, OK Harcov 1924–1937, s. 55.

⁷⁹ SOKA Liberec, AM Liberec, OK Harcov 1924–1937, s. 63.

Herold v Chomutově za částku přibližně 16 000 Kč. Oba nové zvony byly odevzdány během druhé rekvizice společně s velkým zvonem.

Nový malý zvon pro věž kaple v Novém Harcově u litecké firmy Oktav Winter v Broumově objednal zahradník a včelař Raimund Gärtner v Novém Harcově č. p. 50. Zvon posvětil duchovní a slavnostně byl zavěšen na věž 31. srpna 1918, kdy také poprvé zazvonil na počest dárce. Za tento zvon zaplatil firmě částku 347 Kč 22 h.⁸⁰ Rozměry a informace o reliéfní výzdobě kronikář nezaznamenal. Osud zvonu je neznámý.

A) Hřbitovní zvon (průměr 36 cm, laděn: es). Bez nápisu a zcela bez ozdob. Přečkal rekvizice první světové války. Není známo, zda ještě existuje.⁸¹

*Zvony sejmuté za první rekvizice:*⁸²

A) Prostřední zvon (průměr 63 cm) byl odlit v roce 1826 neznámým kým. Kolem krku obíhalo ručně zhotovené zdobení. Na plášti se vedle obrazu Nejsvětější Trojice nacházel následující nápis s výčtem donátorů a letopočtem: „*Oberamtmann Anton Ludwig | Dechant Franz Wolf | Katechet Joseph Gahler | Richter Franz Rahmer | Schullehrer Ignaz Weiss 1826.*“ Druhý reliéf zobrazoval Pannu Marii stojící na Zeměkouli obtáčené hadem, jak pozvedá do výše Ježíška.

B) Malý zvon (průměr 53,5 cm) byl na krku zdoben stejně jako velký zvon. Na plášti se nacházel reliéf ukřižovaného Spasitele s Marií a sv. Janem Křtitelem. Na protější straně odlil Peter Hilzer z vídeňského Nového Města svůj zvonařský štítek s letopočtem 1887.

C) Sanktusníkový zvon (průměr 33,5 cm, laděn: a). Jediné zdobení zvonu tvořil německý nápis se jménem zvonaře umístěný na krku zvonu: „*G[egossen]. V[on]. J[osef]. Ullmann für Harzdorf 1870.*“

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:

A) Velký zvon (průměr 80 cm). Krk obíhal bohatě zdobený věnec z růží. Na boku pláště bylo ve čtyřech řádcích napsáno: „*Gott beschütze die Kirchengemeinde | Alt= u. Neuharzdorf. | unter dem infu: Erzdechante | Anton Hoffmann 1877.*“⁸³ Na protější straně se nacházel reliéf Matky Boží s dítětem, obklopené svatozáří. Kromě toho nesl plášť ještě litecký štítek: „*Peter Hilzer, k. k. (říšský orel) Hofglockegießer in Wr.=Neustadt 1887.*“

B) Nový prostřední zvon (průměr 65 cm, hmotnost 133 kg).

⁸⁰ SOKA Liberec, AM Liberec, OK Harcov 1924–1937, s. 65–66.

⁸¹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 21. K. Kühn zvon neuvádí.

⁸² GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 21. KÜHN. *Topographie...*, s. 12.

⁸³ **Překlad:** „*Bůh ochraňuj farnost Starý a Nový Harcov. Za infulovaného arciděkana Antona Hoffmanna 1877.*“ KÜHN. *Topographie...*, s. 12, nápis ve znění: „*Gott beschütze die Kirchengemeinde | Alt- u. Neuharzdorf | unter dem infu: Erzdechante | Anton Hoffmann 1877.*“ Liteckou značku nepopisuje, pouze zmiňuje její existenci.

C) Nový malý zvon (průměr 57,7 cm, hmotnost 83 kg).⁸⁴ Oba nové zvony vyrobila firma Richard Herold v Chomutově v roce 1922. Informace o reliéfní výzdobě zvonů nejsou známy. Jediný nápis na plášti obou zvonů udával letopočet „1922“.⁸⁵

Harcov (Neu-Harzdorf)

A) Zvon z domu č. p. 70 (průměr 70 cm, laděn: c).⁸⁶ Kolem krku zvonu obíhalo na dva prsty široké věncové vinutí. Na plášti se nacházel reliéf sv. Václava v rytířské zbroji s praporem v levé a štítem v pravé ruce. Na věnci byl umístěn letopočet „1818“. Žádná zmínka o existenci zvonu po druhé světové válce nebyla nalezena.⁸⁷

B) Nový zvon z kaple vyrobila zvonařská dílna Oktav Winter v Broumově roku 1918.

Zvony sejmuté za první rekvizice:⁸⁸

Zvon „Ave“ z kaple, (hmotnost cca 40 kg) byl pořízen v roce 1783. Podle K. Kühna nejprve visel na stromě a poté byl přenesen do věže kaple. Odevzdán v r. 1918. Bližší informace o podobě reliéfní výzdoby nejsou známy.⁸⁹

Kateřinky (Katharinberg)⁹⁰

Nový hřbitovní zvon (průměr 30 cm, váha 25 cm). Vyroben z oceli, takže je pravděpodobné, že přečkal rekvizice druhé světové války.

Zvony sejmuté za první rekvizice:

A) Zvon na domě č. p. 64, stará škola (průměr 42 cm). Kolem krku obíhal listový dekorativní pás. Plášť zdobí reliéf postavy sv. Tadeáše v dlouhém rouchu a s tesařskou pilou v levé ruce. Pod světlem se nacházel drobný německý nápis: „*Ubergossen v. R. Zelsmann | i. Reichenberg 1877 | durch d. Gemeinde | Katharinenberg.*“⁹¹

B) Hřbitovní zvon. Bližší informace o tomto zvonu dostupné prostudované prameny neposkytují.

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:

Nový zvon na domě č. p. 64, stará škola (průměr 40 cm, hmotnost 42 kg, laděn: c). V roce 1921 pořízen jako náhrada za zvon odevzdaný během první světové války. Pravděpodobně odevzdán. *Možná existence zatím neověřena.*

⁸⁴ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 21.

⁸⁵ SOKA Liberec, fond Archiv města Liberec, Obecní kronika Harcov 1924–1937, s. 76

⁸⁶ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 21.

⁸⁷ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 21. K. Kühn zvon neuvádí.

⁸⁸ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 21. KÜHN. *Topographie...*, s. 12.

⁸⁹ KÜHN. *Topographie...*, s. 12.

⁹⁰ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 22–23.

⁹¹ **Překlad:** „[roku] 1877 dala přelít obec Kateřinky u R. Zelsmanna v Liberci.“

Liberec – Kristiánov (Christianstadt) – evangelický kostel⁹²

Podle publikace G. Gürlich-Schmidtové byly zvony v kostele zavěšeny napevno tak, že menší zvon byl vždy zasazen do většího nad sebou. Na základě toho lze soudit, že nebyly opatřeny srdci a vyzvánělo se na ně stejným způsobem, jako je tomu běžně u cymbálů. Pokud všechny tři zvony přečkaly rekvizice druhé světové války, což nebylo na základě dostupných prostudovaných pramenů možné prokázat, je možné, že byly zničeny nebo zcizeny během demolice v roce 1976.

A) Velký zvon (průměr 142 cm, hmotnost 1 200 kg,⁹³ laděn: d). Jediným zdobením zvonu byl drobný třířádkový německý nápis na plášti s letopočtem: „*Gewidmet von dem Frauen-Verein | der evangelischen Gemeinde zu Reichenberg | 1868*“.⁹⁴

B) Prostřední zvon (průměr 120 cm, hmotnost 800 kg,⁹⁵ laděn: fis). Plášť byl bez ozdob a bez nápisů.

C) Malý zvon (průměr 98 cm, hmotnost 450 kg,⁹⁶ laděn: a). Bez ozdob a bez nápisů.

Machnín (Machendorf) – kostel Božího Srdce Páně

Během rekvizice první světové války byl odevzdán jediný, **školní zvon** (průměr 50 cm), který měla v té době obec Machnín k dispozici. Moderní kostel Božího Srdce Páně byl postaven mezi lety 1930–1932 stavitelem J. Seibtem.⁹⁷

Machnínský kostel o všechny tři své zvony přišel během rekvizice druhé světové války, jediné, která se ho dotkla. Důkazem tohoto činu jsou pouze tři železná srdce, opřená o zeď v rohu zvonice. Rozměry a výzdoba odevzdaných zvonů nejsou známy.

Kaple Panny Marie v Bedřichovce přišla o neznámý zvon 13. prosince 1916.⁹⁸ Nahrazen byl v září 1924 **novým** (průměr 37 cm), vyrobeným liteckou dílnou Oktava Wintera v Broumově a přečkal zde druhou světovou válku. Pravděpodobně kvůli neustále se

Obr. 37: Zvon pocházející z kaple Panny Marie v Machníně-Bedřichovce, dnes visící v kostele Božího Srdce Páně v Machníně.

⁹² GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 35.

⁹³ Diecézní archiv Litoměřice. Složka Glockenliste des Ordinariates Leitmeritz. N. 2480 von 1917.

⁹⁴ **Překlad:** „*Věnován spolkem žen evangelické farnosti Liberec 1868.*“

⁹⁵ DAL. *Glockenliste...* 1917.

⁹⁶ DAL. *Glockenliste...* 1917.

⁹⁷ POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech*. 2, K-O, 1. vyd. Praha, Academia, 1978, s. 338 (dále jen POCHE. *Umělecké památky...*).

⁹⁸ SOKA SOKA Liberec, AO Bedřichovka, OK 1836–1916, pozn. na vloženém útržku papíru.

zhoršujícím stavu objektu, který vedl až k jeho zřícení, byl zvon přesunut do kostela Božího srdce Páně v Machníně, kde visí dodnes.

Zvonová stolice ve zvonici věže kostela je konstruovaná pro zavěšení tří zvonů. Z původního souboru se žádný nedochoval.

Zvon z kaple (Obr. 37, průměr 37 cm, hloubka 26,5 cm, výška 28,5 cm, koruna 4 cm, závěs 12 cm) odlila dílna Oktava Wintera v Broumově v 1924 pro kapli Panny Marie v osadě Bedřichovka. Na hraně mezi krkem a čepcem obíhá kolem krku hladká šňůra, pod kterou se vine širší pás rostlinného dekoru. Plášť zdobí reliéf Ukřižování s Máří Magdalenou. Na protější straně je umístěn dvouřádkový německý nápis švabachem a letopočet: „*Friedrichshain am 26. Oktober | 1924.*“ Mezi nápisem a reliéfem, zhruba v polovině pláště, se nachází litécká značka ve tvaru štítu se jménem zvonaře a rokem odlití: „*OKTAV WINTER | BRAUNAU^L/B. | GOSS MICH | 1924 | NR. 2099.*“

Zvony sejmuté za první rekvizice:

Školní zvon (průměr 50 cm, laděn: b). Krk pod čepcem obíhala prázdná nápisová páska ohraničená dvěma šňůrami a zhruba 6 cm široký ornament. Na plášti se nacházel dvouřádkový nápis frakturou s letopočtem: „*Gemeinde Machendorf | 1906.*“ Na protější straně byla litécká značka ve tvaru štítu s nápisem: „*Gegossen | Richard Herold | in Komotau*“.⁹⁹

Machnín-Bedřichovka (Friedrichshain) – kaple Panny Marie¹⁰⁰

Kapli nechalo komplexně rekonstruovat statutární město Liberec v srpnu 2007.¹⁰¹ V opravené zvonici se dnes nenachází žádný zvon.

Ostašov (Berzdorf) – kostel sv. Vojtěcha

O původní **zvon** (průměr 40 cm) od Josefa Pietschmanna z Mikulášovic (Nixdorf) vyrobený roku 1771 přišel ostašovský kostel sv. Vojtěcha během rekvizice za první světové války. **Nový zvon** (průměr 69 cm), zasvěcený Panně Marii a Ježíši Kristu, jak je zřejmé z nápisu na plášti, nechala v roce 1918 vyrobít litéckou dílnou Oktava Wintera v Broumově Hedvika Pohlová z Horního Ostašova, č. p. 6.

Během rekvizice první světové války přišla obec také o **školní zvon** (průměr 37,5 cm). Dodnes nebyl nahrazen.

⁹⁹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 27.

¹⁰⁰ Též Barvířská či Meuselova.

¹⁰¹ Fotografie rekonstrukce objektu [vid. 6. 6. 2013] dostupné z [www: http://www.znicenekostely.cz/?load=detail&id=15180..](http://www.znicenekostely.cz/?load=detail&id=15180..)

Obr. 38: Ježíš Kristus – detail reliéfní výzdoby zvonu kostela sv. Vojtěcha v Ostašově.

A) Nový zvon „Ave“ (Obr. 38, průměr 59 cm, výška 45 cm, hloubka 39,8 cm, disková koruna 12 cm, váha 96 kg, laděn: f)¹⁰² odlil v roce 1918 zvonař Oktav Winter v Broumově. Povrch pláště značně zvětralý, neboť zvonice není kryta ze stran, a tak je zvon vystaven vlivu počasí. Spodní okraj věnce nese silné známky opotřebení a malá část je odlomena. Zvonu chybí srdce. Kolem krku pod čepcem obíhá dekorativní pás s rostlinnými motivy orámovaný hladkými šňůrami. Na jedné straně pláště se nachází německý nápis majuskulou, po jehož stranách jsou umístěny reliéfy postav Panny Marie a Krista: „**ZU**

EHREN DER / MUTTER GOTTES / GEWIDMET / IN / SCHWERER KRIEGSZEIT / VON / HEDWIG POHL / IN OBER-BERZDORF NR. 6 1918.“ Na protější straně pláště je umístěna oválná litécká značka: „*GEGOSSEN | von | OCTAV WINTER | BRAUNAU ^{L/B} 19 | 333*“¹⁰³

Ve zvonici se mimo zvonu bez srdce nacházejí ještě dva cymbály. Tvarem připomínají obrácené polokulové mísy a jsou umístěny na zhruba 30-40 cm vysokých kovových tyčích na podlaze zvonice. Nenesou žádné zdobení či nápis.

B) Větší cymbál (průměr 35 cm, výška 15 cm, hloubka 14,5 cm).

C) Menší cymbál (průměr 30 cm, výška 12 cm, hloubka 11 cm).

Zvony sejmuté za první rekvizice:

Zvon „Ave“ (průměr 40 cm, laděn: des). Kolem krku zvonu obíhala německá nápisová páska římskou majuskulou: „*JOSEPH PIETSCHMANN GOS MICH IN NIXDORFF MDCCLXXI.*“¹⁰⁴ Plášť zvonu byl zdoben čtyřmi čistými a jasně provedenými reliéfy: Neposkvrněná Panna Maria, Nejsvětější Trojice, sv. Josef s Ježíškem, Petrem a Pavlem s meči a roztrženými pouty na rukou na pozadí města (dle K. Kühna se mohlo jednat o Řím).¹⁰⁵ Každý ze čtyř reliéfů lemoval ozdobný okraj. Na věnci pod mariánským obrázkem začínal nápis: „*Den lieben Gott lob ich, die Heiligen verehr ich, die Wetter verjag ich, die Todten begrab ich.*“¹⁰⁶

¹⁰² GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 14.

¹⁰³ **Překlad:** „*K počtě Matky Boží věnován v těžké válečné době od Hedwiky Pohlové v Ostašově (Horní Suchá) č. p. 6. 1918.*“ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 14, uvádí nápis ve znění: „*Zu Ehren der Muttergottes gewidmet in schwerer Kriegszeit von Hedwig Pohl, Oberberzdorf Nr. 6. 1918. Gegossen von Octav Winter in Braunau.*“

¹⁰⁴ KÜHN. *Topographie...*, s. 193, nápis ve znění: „*Joseph Pietschman goss mich in Nixdorf MDCCLXXI.*“

¹⁰⁵ KÜHN. *Topographie...*, s. 193.

¹⁰⁶ **Překlad:** „*Chválím milého Boha, uctívám svaté, odháním nečasy, pohřbívám mrtvé.*“

Dolní Ostašov (Nieder-Berzdorf)¹⁰⁷

Zvon ze školní budovy (průměr 37,5 cm, laděn: d). Krk zvonu pod čepcem obíhal jemný ornament. Plášť zdobily reliéfy sv. Jana Nepomuckého a na protější straně Ukřižování s Máří Magdalénou. Na spodní hraně pláště se nacházel nápis: „*Anno 1759.*“

Liberec – Rochlice (Röchlitz) – kostel sv. Jana Křtitele

Před první světovou válkou se v kostele sv. Jana Křtitele v Rochlici nacházelo pět zvonů. **Velký** (průměr 112 cm) a **prostřední** (průměr 88 cm) musela farnost odevzdat pro válečné účely během roku 1916.¹⁰⁸

Malý zvon (průměr 81 cm) a **umíráček** (průměr 47 cm) opustily kostel pravděpodobně v roce 1928 kvůli uvolnění místa na zvonové stolici, jako tomu bylo například v kostele sv. Kateřiny Alexandrijské ve Stráži nad Nisou. Není známo, zda byly postoupeny jiné farnosti mimo zkoumaný region, nebo roztaveny Pernerovou hutí a materiál použit při výrobě nových zvonů.

V roce 1928 pořídila farnost čtyři nové zvony (**velký**, průměr 112 cm; **druhý**, průměr 94 cm; **třetí**, průměr 94 cm; **čtvrtý**, průměr 69 cm) u českobudějovické lитеcké firmy Rudolf Perner a syn.¹⁰⁹ Rekvizice za druhé světové války přečkal pouze **umíráček** (průměr 69 cm), nejmenší ze čtyř nových zvonů. Odevzdán byl také **sanktusníkový zvon** (průměr 38 cm).

A) Nový umíráček (Obr. 39, průměr 69 cm, výška 55 cm, hloubka 52 cm, koruna 10 cm, závěs 21 cm, hmotnost 191 kg)¹¹⁰ vyrobila lитеcká firma Rudolf Perner a syn z Českých Budějovic v roce 1928. Kolem krku pod čepcem obíhá dekorativní pás s opakujícím se akantovým motivem, ohraničený dvěma hladkými šňůrami. Pod ním se nachází nápisová páska s německým textem švabachem se jménem zvonaře a letopočtem: „*Goss im Jahre des Herrn 1928 Altmeister Rudolf Perner und sein Sohn in Budweis*“ Plášť zdobí reliéf sv. Josefa s Ježíškem v náručí a lilií v pravé ruce. Kolem dokola obíhá německý nápis švabachem: „*Sankt*

Obr. 39: Umíráček v kostele sv. Jana Křtitele v Rochlici.

¹⁰⁷ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 14.

¹⁰⁸ DAL. *Glockenliste...* 1917.

¹⁰⁹ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 141.

¹¹⁰ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 141.

*Josef, Wenn dies Glöcklein Tönt | Lass Scheiden uns, mit Gott versöhnt!*¹¹¹ Věnc od pláště opticky oddělují tři tenké linky.

V bání věže se nacházejí dva cymbály, které jsou součástí mechanismu pro odbíjení hodin. Větší je zavěšen na železných hácích vystupujících z otvoru ve stropě galerie a menší je zavěšen na trámu pod ním.

B) Větší cymbál zvonového typu (průměr 75 cm, výška 29,5 cm, hloubka 26 cm, koruna 9 cm). Z nápisu je patrné, že cymbál vyrobil pro kostel v Rochlici zvonař Johann Balthasar Crommeli z Ústí nad Labem v roce 1700. Čtyřuchou korunu zdobí maskarony. Kolem krku pod čepcem obíhá nápisová páska s německým textem, ohraničená dvěma hladkými šňůrami: „*ANNO * 1700 * IST * DIESE * VHRSCHALEN * ZV * DER * KRCHEN * RÖCHLITZ * VON * IOHAN * BALTHASAR * CROMMELI * VON * AVSSIG * GEGOSSEN * WORDEN*“.¹¹² Spodní linku zdobí dokola se opakující jednoduchý listový ornament. Jinak je plášť bez ozdob.

C) Menší cymbál (průměr 45 cm, výška 16 cm, hloubka 14 cm).

Nedochované zvony:

A) Malý zvon (průměr 81 cm, výška 67 cm, laděn: ais) odlil v Náchodě Martin Schrötter z Hostinného nad Labem v roce 1642 při příležitosti opravy prasklého velkého zvonu.¹¹³ Poprvé byl přelit roku 1753 v Praze. Znovu praskl o necelých sto let později, v roce 1851. Potřetí a naposledy zvon přelil Eduard Paul v Liberci o dva roky později. Kolem hrany čepce na krku obíhala německá nápisová páska se jménem zvonaře a letopočtem: „*Gegossen von Eduard Paul in Reichenberg 1853*“, pod ní se vinul dekorativní pás ze stylizovaných listů. Plášť zdobil reliéf Ukřižování a latinský nápis se jmény donátorů: „*Vivos voco mortuos plango fulgura frango!*¹¹⁴ | *Eduard Graf Clam Gallas Patron | Johan W. Essenther Wirtschaftsath. | Karl Uchatzy, Patronatskomissaer. | Joachim Lange Buirgermeister.*“ Výčet dárců pokračoval v nápisovém poli na protější straně pláště: „*Augustin Bartholomeus Hille Bischof | Josef Gahler Vikaer | Heinrich Hausner Pfarrer | Thaddeus Appelt Kaplan | Josef Ulbrich Kirchvater.*“ Věnc lemoval široký dekorativní pruh z listů a hroznů.

¹¹¹ **Překlad:** „Svatý Josefe, když tento zvon zní, nech nás rozloučit se, s Bohem smířené.“

¹¹² **Překlad:** „Léta 1700 slil tento cymbál pro kostel v Rochlici Johann Balthasar Crommeli z Ústí [nad Labem].“

¹¹³ KÜHN. *Topographie...*, s. 292.

¹¹⁴ **Překlad:** „Volám živé, oplakávám mrtvé, lámu blesky.“ Od středověku častá formule nápisu na zvonech, použitá mj. v úvodu básně *Píseň o zvonu* (*Das Lied von der Glocke*) od Friedricha Schillera (* 1759, † 1805).

B) Umíráček (průměr 47 cm, výška 35 cm, laděn: a) v roce 1741 objednal pro rochlický kostel místní kaplan.¹¹⁵ Kolem krku obíhalo věncové zavinutí a plášť zdobil reliéf Neposkvrněného početí Panny Marie. Na věnci se nacházel latinský nápis: „...[Lau]detur Jesus Christus in aeternum anno 1741.“¹¹⁶

Zvony sejmuté za první rekvizice:¹¹⁷

A) Velký zvon (průměr 112 cm, laděn: f). Původní velký zvon vyrobený neznámo kdy praskl, poprvé zřejmě v roce 1642. Po vzoru původních zvonů v Rýnovicích¹¹⁸ jej přelil v Náchodě v roce 1642 zvonař Martin Schröter z Hostinného nad Labem.¹¹⁹ Z nápisu na zvonu je patrné, že poté, co praskl, nechal jej roku 1774 hrabě Kristián Filip Clam-Gallas přelit Johannem Christianem Schunkem z Prahy. Krk nového zvonu pod hranou čepce zdobil asi 5 cm široký ornament. Na plášti se nacházel reliéf biskupa s holí a knihou. Na protější straně byli vyobrazeni dva světci. Sv. Barbora v obvyklém zpodobnění s mečem a věží a sv. Janem Křtitelem s křížem. Kolem celého pláště obíhal šestnáctiřádkový německý nápis se jmény donátorů, na zbývajícím boku přerušovaný jen rodovým erbem hraběte Kristiána Filipa Clam-Gallase: „*Anno domini 1774 | unter Regierung hiesiger Grund-Obrigkeit | des hochgebohrnen Herrn Herrn Christiani Philippi | des H: R: Grafen von Clam und Gallas zum Schloss | Campo und Freienthorn Herrns deren Herrschafften Friedland | Reichenberg Graffenstein Laemberg Gross Kletzan Przemisch | leni Brodetz Hruschov und Lushtienitz beeder | R. K: K: apostol: Maitl: wirklichen Caemerers: wurde diese zersprungene Glocken aus den Rechlitzer Pfarr- Kir- | chen Vermegen durch mich Prager Glockengiesser Johann Christian Schunke umgegossen welche sodan durch bischofl: | Gnaden H: H: Joanne Andrea Kayser damahlig: Prage Ertz Bischof: suffraganeo Vicario generali et offiziali in honorem S: S: Joannis Baptistae Barbarae et Christiani consecriert vorden.*“¹²⁰

B) Prostřední zvon, „Floriani“ (průměr 88 cm, laděn: a) byl poprvé přelit v Praze poté, co praskl v roce 1766. Během roku 1810 byl vysvěcen jménem sv. Antonína.

¹¹⁵ KÜHN. *Topographie...*, s. 292.

¹¹⁶ **Překlad:** „Pochválen buď Ježíš Kristus na věky. Léta 1741.“

¹¹⁷ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 35–36. KÜHN. *Topographie...*, s. 292.

¹¹⁸ Zvony popsány v GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 60, jsou přelité Carlem Bellmannem v 19. století. Původní podobu prostudované prameny nezachytily.

¹¹⁹ KÜHN. *Topographie...*, s. 292.

¹²⁰ KÜHN. *Topographie...*, s. 292; GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 60, uveden přepis nápisu s velkým množstvím chyb: „*Anno domini 1774 | unter Regierung hiefiger Grund-Obrigkeit | des hochgebohrnen Herrn Herrn Christiani Philippi | des H: R: R: Grafen von Clam und Gallas zum Schloß | Campo und Freienthorn Herrns deren Herr schafften Friedland Reichenberg Grafenstein Laemberg Groß Kletzau Premischleni Brodetz Hruschov und Lushtienitz beeder | R. K: K: apostol: Maitl: wirklichen Cammerers; vurde diese zersprungene Glocken aus den Rechlitzer Pfarr-Kir- | chen-Fermegen durch mich Prager Glockengiesser Johann Christian Schunke umgegossen welche sodan durch bischofl: Gnaden H: H: Joanne Andrea Kayser damahlig: Prage Ertz Bischof: suffraganev Vicario generali et offiziali in honorem S: S: Joannis Baptistae Barbarae et Christiani consecrirt vorden.*“

Podruhé jej přelila Bellmannova huť v Praze roku 1829 za částku 131 zl. Zpět do věže se zvon vrátil 22. září 1829.¹²¹ Kolem krku obíhal věnec z hroznů a listů. Plášť zdobí reliéf sv. Floriána s latinským nápisem: „*Refusa a Carolo Bellmann Pragae 1829.*“¹²²

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:¹²³

A) Sanktusníkový zvon (průměr 38 cm, ladění: c). Kolem krku zvonu pod čepcem obíhal květinový ornament z růží a vznášejícími se andělíčky. Na plášti byla umístěna zdobená litécká značka s nápisem: „*ME FECIT | ANTONIUS SCH | ONFELDT CAM | PANARUM FUSOR | PRAGÆNSIS.*“¹²⁴ Pod tím se nacházela zdobně orámovaná plaketa s letopočtem: „*17X0 [1710].*“

Všechny tři nové zvony vyrobila zvonařská firma Rudolf Perner a syn z Českých Budějovic. Informace o reliéfní výzdobě a nápisech dostupné prostudované prameny neposkytují, ale lze předpokládat, že se velmi podobaly čtvrtému, zachovanému zvonu.

B) Velký nový zvon (průměr 112 cm, hmotnost 809 kg).

C) Druhý zvon (průměr 94 cm, hmotnost 465 kg).

D) Třetí zvon (průměr 83 cm, hmotnost 343 kg).

Ruprechtice (Ruppersdorf)

Ve zvonici staršího ze dvou ruprechtických kostelů, Matky Boží U Obrázku, se před rekvizicí první světové války nacházely tři zvony (**velký**, průměr 60 cm; **prostřední**, průměr 48 cm; **malý**, průměr 40 cm). Všechny musely být odevzdány pro válečné účely. Nahrazeny byly 20. července 1924 třemi novými zvony z litécké dílny Richard Herold v Chomutově o celkové hmotnosti 420 kg.¹²⁵ O ty pak kostel přišel během rekvizice za druhé světové války 24. března 1942. Dnes se v rekonstruované zvonici nenachází ani zvonová stolice.

Zvonice věže kostela sv. Antonína Paduánského byla do první světové války vybavena třemi zvony, které byly pořízeny do nové církevní stavby vybudované mezi lety 1909 a 1910. Spolu s ní je vysvětil 18. září 1910 litoměřický biskup Mons. Josef Gross.¹²⁶ **Velký** (průměr 131 cm) a **malý zvon** (průměr 90 cm) byly 25. září 1916 ve zvonici rozbity a jejich fragmenty odevzdány pro účely první světové války. **Prostřední, Mariánský zvon** (průměr 102 cm) zůstal ponechán na svém místě. Jako kompenzaci obdržela farnost za

¹²¹ KÜHN. *Topographie...*, s. 292.

¹²² **Překlad:** „*Přelil Carl Bellmann v Praze 1829.*“

¹²³ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 141.

¹²⁴ **Překlad:** „*Zhotovil mne Antonín Schoenfeldt, zvonař pražský.*“ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 36, nápis ve znění: „*Me fecit | Antonius Sch | onfelott cam | panarum fusor | Pragensis.*“

¹²⁵ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 36–37.

¹²⁶ SOKA Liberec, FÚ Ruprechtice, FK 1910–1946, s. 2–3. TECHNIK, Svatopluk. *Liberecké domy hovoří. 2.* Liberec: Město Liberec, s. 25 (dále jen TECHNIK. *Liberecké domy hovoří*).

veškerý odevzdaný kovový materiál z celého kostela celkovou částku 8 479 Kč (z toho 6 400 Kč za zvony), při kurzu 4 Kč za 1 kg kovu.¹²⁷ Mimo kostelních zvonů přišla obec také o **zvon ze hřbitova** (průměr 34,5 cm) na ulici Věkova, Liberec XIV. Po válce byl nahrazen jednoduchým **ocelovým zvonem** (průměr 25 cm).¹²⁸

Jako náhrada za odevzdaný malý zvon z kostela sv. Antonína Paduánského byl v roce 1921 objednán u firmy Richard Herold z Chomutova **nový mírový zvon** (průměr 83 cm) zasvěcený sv. Antonínovi. Náklady za jeho pořízení včetně zavěšení činily 17 707 Kč. Doručen a zavěšen byl 5. února 1922. I přes teploty -15° C byl podle kronikáře kostel naplněn věřícími *k prasknutí*. Kázání se neslo v duchu motta: „*Navždy jsou zvony ústy moci, jimiž probudí spící lidskost; navždy jsou zvony melodií - věčné vlasti! - Vyslyšte je!*“ Jeho součástí byly i desítky árií (zazněla zde například i Mozartova mše „Missa brevis“ C dur, KV. 220),¹²⁹ dva kněží, deset kmoter zvonu a dvanáct družiček, které slavnostně vyzdobily zvon a navíc ještě **dva malé zvony** pro obec Kateřinky – **z domu č. p. 64** (průměr 40 cm) a **hřbitovní** (průměr 30 cm).¹³⁰

Nový velký, mešní zvon (průměr 132 cm) - poslední náhrada za ztráty v první světové válce – byl pořízen v roce 1930 od lитеcké firmy Herold v Chomutově. Po nákupu mírového zvonu v roce 1922 zbylo ke dni 30. června 1930 farnosti ve zvonovém fondu 14 614 Kč. Rodina Salomon-Hohenweeb darovala na nákup nového zvonu úctyhodných 10 000 Kč. Dobrovolné dary do zvonové pokladničky a obětní pokladničky u jeslíček činily 3 185 Kč a 1 279 Kč. Vzhledem k tomu, že hrubý odhad ceny zvonu činil cca 40 000 Kč a farnost měla k dispozici základní kapitál ve výši *jen* 28 464 Kč, bylo třeba získat od dobrovolných dárců dalších zhruba 12 000 Kč.¹³¹ Byla svolána tzv. zvonová rada (Glockenkommité) ve složení: Franz Hak, František Krempke, Josef Rudolf, Wilhelm Scholze, Franz a Robert Tallowitzovi a Mag. Karl Wagner. Dámskou část rady zastupovaly: Hanna Hassaková, paní Hirschmannová, paní Sandigová, Paní Scholzeová, paní Wagnerová. Za Kateřinky pánové Ulbrich a Hantsch. Společenství uspořádalo v rámci sbírku, během níž se vybralo 10 930 Kč. Sami členové zvonové komise poskytli dar v celkové hodnotě 14 640 Kč. Pozdější dobrovolné dary navýšily dosud vybranou částku o 1 800 Kč a výtěžek z prodeje odznaků, květin a pohledů činil 2 047 Kč. Nakonec měla farnost k dispozici celkem 58 969 Kč na nákup nového mešního zvonu, který i se zavěšením (166 Kč 65h) přišel farnost na 40 706 Kč. Částka 6 568 Kč pokryla ostatní výdaje, takže ve zvonovém fondu zůstalo po nákupu nového mešního zvonu 11 695 Kč,

¹²⁷ SOKA Liberec, FÚ Ruprechtice, FK 1910–1946, s. 36–37.

¹²⁸ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 37.

¹²⁹ SOKA Liberec, FÚ Ruprechtice, FK 1910–1946, s. 56.

¹³⁰ SOKA Liberec, FÚ Ruprechtice, FK 1910–1946, s. 44.

¹³¹ SOKA Liberec, FÚ Ruprechtice, FK 1910–1946, s. 53.

které si farnost ponechala jako rezervní fond.¹³² V roce 1939 byla zvonice spolu se zavedením elektřiny vybavena zařízením pro automatické nařizování hodin a třemi elektromotory s řetězovým pohonem, které zajistily bezobslužné vyzvánění.

Během rekvizice druhé světové války si farnost Ruprechtice mohla ponechat nejmenší **ze svých zvonů** (průměr 83 cm). Pro válečné účely musely být odevzdány **velký mešní zvon** (průměr 132 cm), pořízený v roce 1930, a **prostřední zvon** (průměr 102 cm), poslední zachovaný z původního souboru zvonů, vyrobených v roce 1910. Elektromotory demontoval 17. března 1942 elektromontér Ferdinand Preißler a zároveň přepojil zařízení pro automatické nařizování hodin na ponechaný malý zvon. Zvony byly sejmuty z věže 24. března 1942 a o dva dny později odvezeny spolu se všemi třemi zvony z poutního kostela Matky Boží U Obrázku (Obr. 40).¹³³

Poutní kostel Matky Boží U Obrázku

Zvony sejmuté za první rekvizice:

Krk každého ze tří zvonů zdobily dvě perlové šňůry lemované věnci z dubového listí. Na zakřivení pláště dvou větších se nacházel tentýž motiv. Ozdoba na zakřivení nejmenšího zvonu byla jednodušší. Všechny nesly na plášti tutéž oválnou liteckou značku s nápisem: „*Gegossen von Octav Winter Braunau i. B. 1906.*“

A) Velký zvon (průměr 60 cm, laděn: f). Plášť zvonu zdobil reliéf anděla v dlouhém zvrásněném rouchu, stojícího na zdobném soklu. Levou rukou pozdvihoval a pravou si přikládal ke svým ústům dlouhou trubku.

B) Prostřední zvon (průměr 48 cm, laděn: a). Pod liteckou značkou se na plášti nacházel motiv Ukřižování ve vysokém reliéfu.

C) Malý zvon (průměr 40 cm, laděn: c). Plášť zvonu zdobila polopostava blíže neurčeného světce se zkříženými rukama nad knihou.

Obr. 40: Poutní kostel Matky Boží U Obrázku v Liberci – Ruprechticích.

Obr. 41: Detail reliéfní výzdoby mírového zvonu v kostele sv. Antonína Paduánského od Richarda Herolda z Chomutova z roku 1922.

¹³² SOKA Liberec, FÚ Ruprechtice, FK 1910–1946, s. 54.

¹³³ SOKA Liberec, FÚ Ruprechtice, FK 1910–1946, s. 165.

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:

Celková hmotnost 420 kg je jedinou nalezenou informací o **třech nových zvonech**, vyrobených liteckou dílnou Richard Herold v Chomutově v roce 1924.¹³⁴

Kostel sv. Antonína Paduánského

A) Nový malý, mírový zvon (Friedensglocke, Obr. 41, průměr 83 cm, hloubka 60,5 cm, výška 63 cm, disková koruna 13,5 cm, závěs 28 cm, hmotnost 350 kg, laděn: es). Pořízen jako náhrada za malý zvon odevzdaný během první světové války v roce 1921 u litecké firmy Richard Herold z Chomutova a zavěšen do zvonice v roce 1922.¹³⁵ Lití a celkové ztvárnění je velice čisté a pečlivé. Pod čepcem kolem krku obíhá dekorativní pás tvořený čtyřmi linkami propletenými do tvaru kruhů a oválů. Pod ozdobným pásem se nachází menší, vespod neohrazený pás stylizovaných lístků. Plášť zdobí reliéf stojící postavy sv. Antonína s Ježíškem posazeným na levém předloktí a lilií v pravé ruce. Pod tím se nachází třířádkový německý nápis majuskulou: „**HL. ANTONIUS | BITTE FÜR DIE DEINEM SCHUTZE | ANVERTRAUTE KIRCHENGEMEINDE.**“¹³⁶ Na druhé straně se nachází třířádkový podpis zvonaře: „**GEGOSSEN VON | RICHARD HEROLD | KOMOTAU**“. Věncem obíhá jednořádková nápisová páska ohraničená dvěma hladkými šňůrami. Jednotlivá jména jsou oddělena pouze mezerami: „**PATRON: JOSEF U. AUGUSTA V. SALOMON U. KINDER JOSEF ERNST U. ALICE PFARRER JOSEF JAHN.**“

Ve zvonici se nacházejí dva cymbály. Tvarem připomínají obrácené polokulové mísy a jsou umístěny na zhruba 50 cm vysokých kovových tyčích na podlaze zvonice. Oba jsou opatřeny elektromagnetickým vyzváněcím mechanismem a nenesou žádné zdobení či nápis.

B) Větší cymbál (průměr 42 cm, hloubka 19 cm, výška 21 cm).

C) Malý cymbál (průměr 31 cm, hloubka 12 cm, výška 13 cm).

D) Nový hřbitovní zvon (průměr 25 cm, hmotnost 28 kg)¹³⁷ byl vyroben neznámým. Nachází se ve věžičce na střeše budovy kanceláře Správy a údržby hřbitovů v Liberci,¹³⁸ na ruprechtickém hřbitově. Ocelový zvon nenesl ani nápis, ani reliéf. Zvon není přístupný.

¹³⁴ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 36–37.

¹³⁵ SOKA Liberec, FÚ Ruprechtice, FK 1910–1946, s. 44.

¹³⁶ **Překlad:** „Svatý Antoníne, pros za ochranu tobě svěřené farnosti!“ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 37, průměr 85,5 cm a nápis ve znění: „*Hl. Antonius bitte für die deinem Schutze anvertraute Kirchengemeinde. Josef und Augusta v. Salomon u. Kinder: Josef, Ernst u. Alice. – Pfarrer Josef Jahn.*“

¹³⁷ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 37.

¹³⁸ Součást Technických služeb města Liberce a.s.

*Zvony sejmuté za první rekvizice:*¹³⁹

A) Velký, mešní zvon (průměr 131 cm, hmotnost 1 200 kg, laděn: e). Největší z původního souboru zvonů. Odlila ho firma Oktav Winter z Broumova v roce 1910. Každé ze šesti uch koruny zdobila lví hlava. Krk pod čepcem obíhaly dva ozdobné pásy, každý tvořený dvěma šňůrami, propletenými do složitěho ornamentu. Mezi nimi se nacházela nápisová páska s podpisem zvonaře: „*Gegossen von Octav Winter in Braunau.*“ Jednotlivá slova byla oddělena rozetami. Plášť zdobil reliéf dvouhlavé orlice se dvěma medailony na hrudi. Vlevo nesl podobiznu rakouského císaře s nápisem: „*Franciscus Josephus I*“, a v pravém, ovinutém vavřínovým věncem, se nacházely letopočty: „*1848–1908*“. Pod medailony byla umístěna císařská koruna a pod ní výrazný štítek s latinským třířádkovým nápisem o zvonaři: „*Octavianus Winter | campanorum fusor | Braunau i. Bohemia.*“ Součástí spodní poloviny těla dvouhlavé orlice byl i čtyřřádkový německý nápis: „*Zur Erinnerung an das sechzigjährige Regierungsjubiläum | Sr. Majestät Kaiser Franz Josef I. | gewidmet von Jos. J. Salomon | in Reichenberg 1910.*“¹⁴⁰ Protější stranu zdobil reliéf sv. Josefa s lilií. Před ním stál Ježíšek s pravou rukou povznášející a levou na své hrudi. Pod postavami se nacházelo sdělení: „*Hl. Josef bitte für uns!*“¹⁴¹ Věncem obtačely dubové ratolesti.

B) Malý zvon (průměr 90 cm, hmotnost 400 kg, laděn: a). Nejmenší z původního souboru zvonů z dílny Oktava Wintera v Broumově. Zdoben stejným způsobem jako velký zvon. Na plášti se nacházel dvouřádkový německý nápis: „*Nun hab' ich Grund gefunden, / der meinen Anker ewig hält.*“¹⁴² Protější strana nesla krucifix na podstavci, zdobeném andílčími hlavami. Na podstavci se nacházel nápis: „*Jos. J. Salomon 1910*“.

C) Hřbitovní zvon (průměr 34, 5 cm, laděn: f). Byl celý holý, bez nápisu a reliéfů. Podle tvaru srdce mohl pocházet z litécké dílny Petera Hilzera z Vídeňského Nového města.¹⁴³

¹³⁹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 36–37.

¹⁴⁰ **Překlad:** „*V upomínku na šedesátileté výročí vlády Jeho Veličenstva císaře Franze Josefa I., věnoval Josef J. Salomon. V Liberci 1910.*“

¹⁴¹ **Překlad:** „*Svatý Josefe, pros za nás!*“

¹⁴² **Překlad:** „*Ted' jsem našel pevný základ, jenž mou kotvu věčně udrží.*“ Text této evangelické písně napsal Johan Andreas Rothe († 1758) před r. 1727. Zpívá se na melodii písně Johanna Balthasara Königa († 1758), „*O daß ich tausend Zungen hätte*“ z roku 1738.

[vid. 19. 6. 2013] [www: http://www.liederdatenbank.de/song/256](http://www.liederdatenbank.de/song/256),

[vid. 19. 6. 2013] [www: http://www.liederdatenbank.de/song/343](http://www.liederdatenbank.de/song/343),

[vid. 19. 6. 2013] [www: http://www.liederdatenbank.de/artist/4616](http://www.liederdatenbank.de/artist/4616),

[vid. 19. 6. 2013] [www: http://www.liederdatenbank.de/artist/11747](http://www.liederdatenbank.de/artist/11747).

¹⁴³ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 37.

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:¹⁴⁴

A) Nový velký, mešní zvon (průměr 132 cm hmotnost 1 465 kg). Odlitý firmou Richard Herold z Chomutova v roce 1930. Plášť zdobí reliéf sv. Josefa a německý nápis: „*Hl. Joseph schütze unsere Pfarrgemeinde und bitte für uns!*“¹⁴⁵ Na protější straně se nacházel německý, zřejmě několikařádkový nápis: „*Gewidmet zum 20jährigen Erbauungsjubiläum dieser Pfarrkirche zur Erinnerung an den seligen Erbauer derselben Josef Salomon, Edler v. Hohenweeb von seiner Familie und den Pfarrkindern von Ruppertsdorf und Katharinberge unter dem Seelsorger Josef Tahn, Dechant i. Jahre 1930.*“¹⁴⁶ Na věnci byla umístěna litécká značka s letopočtem: „*Mich goß Richard Herold, Komotau 1930.*“¹⁴⁷

B) Prostřední, Mariánský zvon (průměr 102 cm, výška 90 cm, hmotnost 600 kg, laděn: g).¹⁴⁸ Prostřední z původního souboru zvonů vyrobených kovoliteckou dílnou Oktava Wintera v Broumově, pořízený za částku 27 000 K.¹⁴⁹ Krk zvonu zdobí stejný složitý ornament s nápisovou páskou jako velký zvon: „*Gegossen von Octav Winter in Braunau.*“ Na plášti se nacházel dvouřádkový německý nápis: „*Die Herrlichkeit der Welt vergeht | nur was wir Gutes tun besteht.*“¹⁵⁰ Protější stranu pláště zdobí reliéf korunované Matky Boží stojící na půlměsíci, s Ježíškem v náručí a hadem plazícím se u jejích bosých nohou. Na věnci se nacházelo jméno donátora: „*Josef J. Salomon 1910.*“¹⁵¹

Nedochované zvony:

Školní zvon (průměr 49,5 cm, laděn: h). Protože byl vyroben z oceli, a tudíž z nežádoucího materiálu, přečkal rekvizici první světové války. K jeho sejmutí došlo pravděpodobně v roce 1930, kdy byla škola přestavována.¹⁵² Informace o jeho dalším osudu prostudované prameny neposkytují. Jediným zdobením byly dvě šňůry na krku a tři na pomezí pláště a věnce. Měl kroucené srdce. Naposledy existenci tohoto zvonu, zmiňuje G. Gürlich-Schmidtová.¹⁵³

¹⁴⁴ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 36–37.

¹⁴⁵ **Překlad:** „Svatý Josefe, ochraňuj naši církevní obec a pros za nás!“

¹⁴⁶ **Překlad:** „Věnováno k 20. výročí postavení tohoto farního kostela, na památku jeho zesnulého stavitele Josefa Salomona, šlechtice z Hohenveebu, jeho rodiny a farníků z Ruprechtic a Kateřinek, za duchovního Josefa Tahna, děkana v roce 1930.“

¹⁴⁷ SOKA Liberec, FÚ Ruprechtice, FK 1910–1946, s. 165.

¹⁴⁸ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 37 uvádí průměr 100 cm.

¹⁴⁹ SOKA Liberec, FÚ Ruprechtice, FK 1910–1946, s. 165.

¹⁵⁰ **Překlad:** „Sláva světa pomine, jen to, co dobrého konáme, přetrvá.“

¹⁵¹ SOKA Liberec, FÚ Ruprechtice, FK 1910–1946, s. 165, uvedeny nápisy ve znění: „J. Jos. Salomon 1910“, na protější straně: „Die Herrlichkeit der Welt vergeht, nur was wir Gutes tun besteht.“ na věnci: „Mich goß Oktav Winter, Braunau 1910.“

¹⁵² TECHNIK. *Liberecké domy hovoří*. 1, s. 12.

¹⁵³ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 37.

Vratislavice nad Nisou (Maffersdorf) – kostel Nejsvětější Trojice

Před první světovou válkou měl vratislavický kostel celkem pět zvonů, čtyři ve zvonici věže a jeden v sanktusníku. **Velký zvon** (průměr 105 cm) naposledy zazvonil ráno 12. prosince 1916, poté byl rozbit na kusy a odevzdán pro účely první světové války.¹⁵⁴ Spolu s ním musela farnost odevzdat také **malý zvon** (průměr 63 cm). Po válce byl založen tzv. zvonový výbor (Glockenkommité), v jehož čele stanul místní farář pater Peter Bichler. Na zasedání výboru 22. prosince 1924 zaznělo nejprve rozhodnutí o nákupu tří zvonů (**velký**, průměr 109 cm; **prostřední**, průměr 87cm, **malý**, průměr 671 cm) v ladění fis, ais a cis za předpokládanou cenu 30 000 Kč od firmy Richard Herold v Chomutově, které měly být dodány do Velikonoc roku 1925. Na návrh patera Karla Sommera bylo rozhodnuto ještě o koupi **nového hřbitovního zvonu** (průměr 48 cm) za dalších zhruba 1 500 Kč. Výbor také rozhodl, i přes protesty ředitele měšťanské školy Johana Dejmka a lékárníka Karla Wagnera, o výměně **prostředního**, ponechaného zvonu (průměr 84 cm), pro který by už ve zvonici nezbylo místo, s tím, že by za něj farnost získala kolem 6 000 Kč. Navrch měl být pořízen elektronický vyzváněcí mechanismus a dva cymbály.¹⁵⁵ Veřejná sbírka na nákup nových zvonů byla uspořádána za pomoci katolického lidového svazu pro Vratislavice (Katholischen Volksbund für Maffersdorf).¹⁵⁶ Nakonec pokryla veškeré náklady na nákup nového vybavení ve výši 40 007 Kč 05 h (z toho zvony 36 943 Kč a cymbály 2 277 Kč). Nové zvony posvětil 3. května 1925 prelát pater Gustav Buder z Liberce za asistence sedmi kněží a za přítomnosti armádních složek, hasičského sboru, různých spolků, a asi dvou stovek bývalých vratislavských občanů z Jablonce nad Nisou a více než tří set dárců v čele s rodinou továrníků Ginzkeyových.¹⁵⁷ Nové elektrické vyzvánění bylo instalováno až ve slavnostní den ráno.¹⁵⁸

Během rekvizice za druhé světové války přišel vratislavický kostel o všechny své zvony s výjimkou tří: nového hřbitovního zvonu, který byl poté přesunut do zvonice, umíráčku, dnes zavěšeného v sanktusníku, a malého cymbálu, který zůstal na svém místě.

¹⁵⁴ SOKA Liberec, AO Vratislavice nad Nisou, OK 1903–1935, s. 173-174.

¹⁵⁵ SOKA Liberec, AO Vratislavice nad Nisou, OK 1903–1935, s. 158.

¹⁵⁶ SOKA Liberec, AO Vratislavice nad Nisou, OK 1903–1935, s. 174.

¹⁵⁷ SOKA Liberec, AO Vratislavice nad Nisou, OK 1903–1935, s. 175.

¹⁵⁸ SOKA Liberec, AO Vratislavice nad Nisou, OK 1903–1935, s. 173.

Obr. 42: Detail reliéfu Zmrtvýchvstání Ježíše Krista na zvonu v kostele Nejsvětější Trojice ve Vratislavicích nad Nisou.

A) Nový hřbitovní zvon (průměr 48 cm,¹⁵⁹ výška 40 cm, hloubka 37 cm, koruna 10 cm, závěs 20 cm, hmotnost 61 kg, se závěsem 86,5 kg). Původně hřbitovní zvon (Friedhofsglocke) vyrobený firmou Richard Herold v Chomutově roku 1925.¹⁶⁰ Do zvonice na místo umíráčku byl pravděpodobně zavěšen po druhé světové válce. Krk pod čepcem obíhá široký dekorativní pás z geometrických a rostlinných prvků, který zasahuje

zhruba do poloviny pláště. Ten zdobí svislá obdélníková kartuše zobrazující výjev Zmrtvýchvstání Krista (Obr. 42). Z hrobu vystupující Spasitel drží v ruce korouhev, před ním se strachy krčí dva legionáři v brnění, strážci hrobu. V pozadí stojí anděl se sepjatýma rukama. Pod reliéfem, nad vrchní hranou věnce, se nachází německý nápis majuskulou: „**UNSERN TOTEN**“¹⁶¹ Kolem věnce obíhá dekorativní pás, ohraničený hladkými šňůrami, s jemným rostlinným motivem a majuskulní nápisová páska se jménem zvonaře a letopočtem: „**MICH GOSS RICHARD HEROLD, KOMOTAU 1925.**“

V galerii věže zbyl jeden cymbál, který je součástí mechanismu pro odbíjení hodin. Bez jakékoli ozdoby nebo litecké značky.

B) Malý cymbál (průměr 45 cm, výška 16 cm, hloubka 14 cm, hmotnost 31 kg). Rok výroby 1925.

C) Sanktusníkový zvon¹⁶² (průměr 34 cm, laděn: e) původně sloužil jako umíráček a do sanktusníku byl zavěšen po druhé světové válce na místo po rekvírovaném sanktusníkovém zvonu. Kolem krku pod čepcem obíhá zdobný pás tvořený opakujícím se motivem andílčích hlav s rostlinnými úponky v pozadí.¹⁶³ Reliéf na plášti ukazuje sv. Erasma. V pravé ruce drží palmovou ratolest, v levé ruce hůl a kruhy. Vlevo od obrázku se nachází litecká značka Jana Václava Kühnera, před kterou je umístěn malý reliéf ukazující ruky. Na druhé straně je umístěn letopočet: „**J. W. K.** [Johan Wenzel Kühner] (reliéf) **1800**“. Podle publikace G. Gürlich-Schmidtové¹⁶⁴ by se pod reliéfem měl ještě nacházet obloukový nápis: „**S. Erasmus**“. Vzhledem k tomu, že zvon pochází z přelomu 18. a 19. století a v nekrytém sanktusníku je více jak šedesát let prakticky nepřetržitě vystaven vlivu

¹⁵⁹ SOKA Liberec, AO Vratislavice nad Nisou, OK 1903–1935, s. 174, uveden průměr 46 cm.

¹⁶⁰ SOKA Liberec, AO Vratislavice nad Nisou, OK 1903–1935, s. 174.

¹⁶¹ **Překlad:** „*Naším zesnulým*“.

¹⁶² GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 28.

¹⁶³ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 28.

¹⁶⁴ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 28.

počasí, je plášť na mnoha místech značně zvětralý. Tuto informaci tedy nelze s jistotou potvrdit, ani vyvrátit.

Nedochované zvony:

Prostřední, Mariánský zvon (Mariaglocke, průměr 84,3 cm, původní hmotnost 431,2 kg,¹⁶⁵ laděn: ais)¹⁶⁶ byl vyroben v roce 1701. Společně s velkým zvonem přelit v roce 1745 hutí K. W. Paula z České Lípy.¹⁶⁷ Krk obíhala nápisová páska s letopočtem ohraničená dvěma hladkými šňůrami: „*Anno 1745*“. Na spodní linku navazoval rokokový dekor. Plášť zdobí reliéf Nejsvětější Trojice a korunované Panny Marie. Pod reliéfem se nacházelo nápisové pole: „*Sancta | Trinitas Unus Deus | Miserere Nobis.*“¹⁶⁸ V roce 1925 byl zvon sňat z věže, aby uvolnil místo novým zvonům. Prodán na protiúčet firmě Richard Herold v Chomutově.¹⁶⁹

Zvony sejmuté za první rekvizice:¹⁷⁰

A) Velký zvon (Dreifaltigkeitsglocke, průměr 105 cm, laděn: fis),¹⁷¹ vysvěcený k počtě Nejsvětější trojice, pocházel ještě ze starého vratislavického kostela před barokní přestavbou během roku 1701.¹⁷² Poprvé praskl v srpnu 1698. Hans Balthasar Cromel z Ústí nad Labem ho přelil na svátek sv. Kateřiny v roce 1700 s novou hmotností 868,5 kg.¹⁷³ Posvěcen na hřbitově libereckého děkanského kostela benediktinským knězem Maurem Rontakou 19. června 1701 s dalšími 12 zvony z okolí Liberecka a v říjnu téhož roku byl zavěšen, spolu s tehdy nově zakoupeným malým zvonem, do zvonice vratislavického kostela. Přelítí přišlo církevní obec na 400 zl.¹⁷⁴ V roce 1745 praskl podruhé a byl znovu přelit. Naposledy praskl během průvodu na svátek všech svatých roku 1810. Karl Wenzel Paul z České Lípy zvon následně přelil přímo ve Vratislavicích, s reliéfem Nejsvětější Trojice na plášti a nápisem: „*Heilige Dreifaltigkeit, ein einiges Gott, erbarme dich unser!*“¹⁷⁵ Kolem krku pod čepcem obíhala latinská nápisová páska ohraničená hladkými šňůrami: „*Sancta trinitas unus deus miserere nobis.*“¹⁷⁶ Na ni navazoval ornament z růží a hroznů, který přidržovali vznášející se andělíčci. Plášť zdobila kartuše s reliéfem

¹⁶⁵ Hmotnost 7 q přepočítána na kg na základě CHVOJKA – SKÁLA. *Malý slovník jednotek...* s. 69–70.

¹⁶⁶ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 28, ladění: a.

¹⁶⁷ SOKA Liberec, AO Vratislavice nad Nisou, OK 1903–1935, s. 173.

¹⁶⁸ **Překlad:** „*Svatá Trojice, jediný Bože, smilujte se nad námi!*“

¹⁶⁹ SOKA Liberec, AO Vratislavice nad Nisou, OK 1903–1935, s. 158.

¹⁷⁰ KÜHN. *Topographie...*, s. 182.

¹⁷¹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 27.

¹⁷² KÜHN. *Topographie...*, s. 176.

¹⁷³ Hmotnost 14 q 13,5 lb přepočítána na kg na základě CHVOJKA – SKÁLA. *Malý slovník jednotek...*, s. 69–70.

¹⁷⁴ SOKA Liberec, AO Vratislavice nad Nisou, OK 1903–1935, s. 173.

¹⁷⁵ **Překlad:** „*Nejsvětější Trojice, jediný Bože, smiluj se nad námi!*“; SOKA Liberec, AO Vratislavice nad Nisou, OK 1903–1935, s. 173.

¹⁷⁶ SOKA Liberec, FÚ Vratislavice nad Nisou, FK I. 1830–1874, s. 105.

Nejsvětější Trojice a německý nápis: „*Im Jahre 1810 unter dem Kirchenpatronate des Hoch- und Wohlgeborenen / Herrn H. Christian Christoph Grafen Clam v. Gallas, Herrn der Herr: | schaften Friedland Reichenberg Grafenstein Lämberg u. Obřiztwy S. K. K. Mai: | wirk!: Kämmerers u. des Sct. Leopoldordens Ritters. Unter dem hochwürd. Herrn | Joseph Ludwig Pfarrer, H: P: Joseph Scheer Caplan, tit: Herrn | Karl Neumann hoch gräfl: | bevollmächtigten Inspektor, tit: Herrn Jos: Markowsky Oberamtmann u. Justiziär.*“¹⁷⁷ Na protější straně se nacházela další kartuše s reliéfem Ukřižování s německým nápisem: „*Unter den Scholtessen | Jg. Hauser allhier. Jg. Appelt in Proschwitz, | Fr. Möldner in Kunnersdorf u. Jos. Bergmann Richter E. S. | ist diese Glocke durch K. W. Paul burg. Glockengüsser | von Böhmisch Leipa in Maffersdorf übergossen worden*“.¹⁷⁸

B) Malý zvon (Barbaraglocke, průměr 63 cm, hmotnost 280 kg, laděn: cis).¹⁷⁹ Původní zvon zasvěcený sv. Barboře vyrobil Jan Balthasar Cromel v roce 1701. Za cenu za 58 zl. 18 kr. ho pořídili dědici po zesnulém vratislavickém vrchním soudci Christophu Richterovi a darovali ho kostelu. Posvěcen na hřbitově u libereckého děkanského kostela benediktinským knězem Maurem Rontakou 19. června 1701 a v říjnu téhož roku byl zavěšen, spolu s opraveným velkým zvonem do zvonice vratislavického kostela.¹⁸⁰ Kostelu Sloužil jako pozdvihovací zvon (Wandlungsglocke).¹⁸¹ Poprvé ho přelila dílna Karla Wenzela Paula z České Lípy.¹⁸² Plášť zdobí reliéf sv. Barbory s nápisem „*K. W. Paul*“. Na protější straně se nacházel nápis se jmény donátorů: „*Im Jahre 1810 sind beide Glocken durch großmächtige Beiträge der G. N. Pater und der Kirchengemeinde*

¹⁷⁷ KÜHN. *Topographie...*, s. 182, nápis ve znění: „*Im Jahre 1810 unter dem Kirchenpatronate des hoch und wohlgeborenen / Herrn H. Christoph Grafen v. Gallas, Herrn der Herr: | schaften Friedland Reichenberg Grafenstein Lämberg u. Obřiztwy S. K. K. Mai: | wirk!: Kämmerers u. des Sct. Leopoldordens Ritters. Unter dem hochwürd. Herrn | Joseph Ludwig Pfarrer, H: P: Joseph Scheer Caplan, tit: Herrn Karl Neumann hoch gräfl: | bevollmächtigten Inspector, tit: | Herrn Jos: Markowsky Oberamtmann u. Justiziär*“.

¹⁷⁸ KÜHN. *Topographie...*, s. 182, nápis ve znění: „*Unter den Scholtessen | Jg. Hauser allhier, Ig. Appelt in Proschwitz, | Fr. Möldner in Kunnersdorf u. Jos. Bergmann Richter E. S. | ist diese Glocke durch K. W. Paul burg. Glockengüsser | von Böhmisch Leipa in Maffersdorf übergossen worden.*“; SOKA Liberec, FÚ Vratislavice nad Nisou, FK I. 1830–1874, s. 104–105, nápis ve znění: „*Im Jahre 1810 unter dem Kirchpatronate des Hoch und Wolgeborenen H. H. Cristian Christoph Graf Clam und Gallas, Herr der Herrschaften Friedland, Reichenberg, Grafenstein, Lemberg und Oberzriztwy, S. K. K. Majestät wirklichen Kämmerers, Leopolderung ritters, unter dem Hocheürdigen Herrn Joseph Ludwig, Pfarrer, Herrn P. Joseph Speer, Caplan, tit. Herrn Karl Neumann, Hochgräfl. bewollmächtigten Inspector, tit. Herrn Josef Markowsky Oberamtmann und Justiziän, unter den Scholzer Ignaz Hauser allhier, Ignaz Appelt in Proschwitz, Franz Möldner in Kunnersdorf, und Josef Bergmann, Richter, ist diese Glocke durch K. W. Paul, burger und Glockengießer in Böhmisch leipa in Maffersdorf übergossen worden.*“

¹⁷⁹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 28, ladění: e.

¹⁸⁰ SOKA Liberec, AO Vratislavice nad Nisou, OK 1903–1935, s. 173.

¹⁸¹ SOKA Liberec, AO Vratislavice nad Nisou, OK 1903–1935, s. 173.

¹⁸² SOKA Liberec, AÚ Vratislavice nad Nisou, FK I. 1830–1874, s. 105.

übergossen worden unter der Kirchenwäter: Gottfried Hauser und Gottfried Hittner.“¹⁸³ Po přelítí byl zavěšen do sanktusníku.¹⁸⁴ Roku 1840 praskl, ale až o sedm let později ho přelil v Liberci zvonař další člen českolipské zvonařské rodiny Paulů Eduard za 70 zl. 30 kr. Hmotnost zvonu se změnila z 250 kg¹⁸⁵ na 280 kg.¹⁸⁶ Potřetí praskl roku 1857 a opravou byla pověřena táž zvonařská dílna v roce 1863, tentokrát Eduard se synem Josefem.¹⁸⁷ Krk zvonu zdobí jednoduchý listový ornament. Na plášti byla vyobrazena sv. Barbora s nápisem: „*Sancta Barbara ora pro nobis | Sub cura pastoralis S Joannis / Waehner parochi, anno 1863*“.¹⁸⁸ Na protější straně se na zakřivení pláště nad věncem nacházela litecká značka: „*Gegossen von Eduard und Josef Paul in Reichenberg.*“ Věncem obíhal jednoduchý ornament z hroznů a listů.

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:

A) Nový velký zvon (průměr 109 cm, hmotnost 768 kg, se závěsem 950 kg), laděn fis).¹⁸⁹ Zakoupen u firmy Richard Herold z Chomutova za cenu 19 814 Kč. Plášť zdobí reliéf Nejsvětější Trojice a nápis: „*Ehre sei Gott an der Höhe, und dem Sohne und dem hl. Geiste!*“¹⁹⁰

B) Nový mariánský zvon (průměr 87 cm, hmotnost 376 kg, se závěsem 468 kg, laděn: ais).¹⁹¹ Zakoupen u firmy Richard Herold z Chomutova za cenu 9 700 Kč. Dar od průmyslníka Willyho Ginzkeyho, věnovaný památce jeho rodičů Ignáce a Julie Ginzkeyovým.

C) Nový malý zvon (průměr 71 cm, hmotnost 227 kg, se závěsem 277 kg, laděn cis)¹⁹² byl zakoupen u firmy Richard Herold z Chomutova za cenu 5 856 Kč. Plášť zdobí reliéf sv. Josefa a nápis: „*Hl. Josef, bitte für uns und unsere Familien!*“¹⁹³

¹⁸³ **Překlad:** „V roce 1810 byly oba zvony přelity skrze velkorysé příspěvky G. N. faráře a farnosti a kostelníků: Gottfrieda Hausera a Gottfrieda Hittnera.“

¹⁸⁴ SOKA Liberec, FÚ Vratislavice nad Nisou, FK I. 1830–1874, s. 105.

¹⁸⁵ SOKA Liberec, FÚ Vratislavice nad Nisou, FK I. 1830–1874, s. 159.

¹⁸⁶ SOKA Liberec, FÚ Vratislavice nad Nisou, FK I. 1830–1874, s. 159.

¹⁸⁷ KÜHN. *Topographie...*, s. 182.

¹⁸⁸ **Překlad:** „Svatá Barboro, oroduj za nás. Za duchovní péče faráře S. Johana Waehnera, léta 1863“; KÜHN. *Topographie...*, s. 182, nápis ve znění: „*Sancta Barbara, ora pro nobis. | Sub cura pastoralis S. Joannis | Waehner parochi. anno 1863*“.

¹⁸⁹ SOKA Liberec, AO Vratislavice nad Nisou, OK 1903–1935, s. 174.

¹⁹⁰ **Překlad:** „Čest Bohu na výsostech a Synu a sv. Duchu!“

¹⁹¹ SOKA Liberec, AO Vratislavice nad Nisou, OK 1903–1935, s. 174.

¹⁹² SOKA Liberec, AO Vratislavice nad Nisou, OK 1903–1935, s. 174.

¹⁹³ **Překlad:** „Svatý Josefe, pros za nás a naše rodiny!“

D) Sanktusníkový zvon (průměr 49 cm, laděn: As).¹⁹⁴ Kolem krku zvonu obíhal věnec z listů a hroznů. Plášť zdobí reliéf sv. Vavřince, který držel v levé ruce rošt jakožto atribut svého umučení. Pod ním se nacházela litécká poznámka ve tvaru rozety: „*Gegossen von K. E. Paul | in Reichenberg 1849*“.

E) Velký cymbál (průměr 52 cm,¹⁹⁵ hmotnost 68 kg) byl vyroben v roce 1925.

¹⁹⁴ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 28, ladění: e.

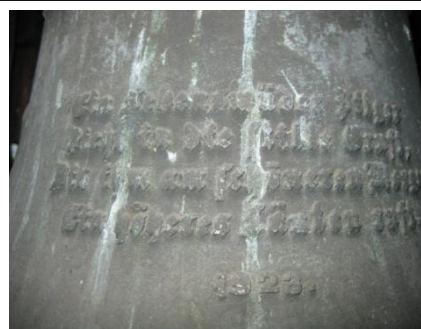
¹⁹⁵ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 150.

Nová Ves u Liberce (Neundorf) – kostel Nanebevzetí Panny Marie

Před první světovou válkou v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Nové Vsi u Liberce visely tři zvony. **Velký** (průměr 85 cm) a **malý** (průměr 42 cm) musela farnost odevzdat pro válečné účely. Poslední původní, **prostřední** (průměr 54 cm) kostelní zvon postoupila farnost v Nové Vsi během roku 1925 kostelu sv. Josefa v polském Kopaczówě.

Čtyři nové zvony (**velký**, průměr 80,2 cm; **prostřední**, průměr 65,8 cm; **malý**, průměr 54,8 cm, **umíráček**, průměr 41 cm) pro kostel Nanebevzetí Panny Marie vyrobila litecká dílna Oktava Wintera z Broumova a do věže byly zavěšeny 13. května 1923. Pořízený díky veřejné sbírce, kterou uspořádal po skončení první světové války Osevní spolek (Saatgängerverein) v čele s předsedou Josefem Wünschem. O všechny nové zvony, mimo **umíráčku** (průměr 41 cm), kostel přišel během rekvizice za druhé světové války.

A) Nový umíráček (průměr 41 cm hloubka 32 cm, výška 34 cm, disková koruna 8,5 cm, hmotnost 45 kg, laděn: h).¹ Nejmenší ze souboru zvonů, pořízených v roce 1923 od firmy Oktav Winter z Broumova v Čechách. Pod čepcem zvonu obíhá opakující se motiv tvořený růží květinovými věnci. Plášť zvonu zdobí reliéf kříže. Na protější straně je umístěna zvonařská značka ve tvaru renesančního štítu s letopočtem: „OKTAV WINTER |

Obr. 43: Nápis na umíráčku ve zvonici kostela Nanebevzetí Panny Marie v Nové Vsi u Liberce z roku 1923.

BRAUNAU ¹/_{B.} | GOSS MICH | 1923 | NR. 1486.“ Na boku, asi v polovině mezi kartuší a křížem, je umístěn pětiřádkový nápis švabachem (Obr. 43): „*Ein Lebensmüder Pilger, | Zieht in die stille Gruft, | Bis ihm am schöneren Morgen, | Ein höheres Läuten ruft. | 1923*“²

V galerii věže se nacházejí dva cymbály, které jsou součástí mechanismu pro odbíjení hodin. Oba bez jakékoli ozdoby nebo litecké značky.

B) Větší cymbál (průměr 92 cm, hloubka 36 cm, výška 39 cm, závěs 13,5 cm).

C) Menší cymbál (průměr 70,5 cm, hloubka 26 cm, výška 27 cm, závěs 13 cm).

¹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 29.

² **Překlad:** „Životem znavený poutník, jdoucí do tiché hrobky, než ho jednoho krásného rána z výšky zavolá zvonění.“

Nedochované zvony:

Prostřední zvon (průměr 54 cm, výška 50 cm, laděn: b). Podle K. Kühna pocházel zřejmě z 15. století.³ Mimo dvou linek na krku nebyl zvon nijak zdoben. Zřejmě v roce 1925 přesunut do kostela sv. Josefa v dnešním polském Kopaczówě (český Oldřichov na Hranicích).

Zvony sejmuté za první rekvizice:⁴

A) Velký zvon (průměr 85 cm, laděn: b) nechal roku 1619 vyrobít Kryštof z Redernu u žitavského mistra zvonaře Georga Wildta. Ucha koruny zdobily asi 7,5 cm vysoké mužské postavy. Krk obíhaly dva široké pruhy rostlinného dekoru, každý s jednou nápisovou páskou. V horní byly jako rozdělovací znaky mezi slovy použity stylizované andělčí hlavičky s křídly, slova spodní pásky rozdělovaly mužské polopostavy. Německý majuskulní nápis s informacemi o zadavateli a s letopočtem začínal horní, dvouřádkovou páskou na krku: „*IM MDCXIX [1619] HAT DER WOLGEBORN H. H. CHRISTOPH V. RODERN H. AUF FRIEDL. / REICHENB. UND SEIDENB. GROSSTRELITZ TOST UND PEIS KRATSCAM. ROM. KAYS. MAIST*“, pokračoval ve spodní, třířádkové: „*MUNDSCHENCK AUCH HOCHFURTLI. DURL. ERZH. MAXIMIL. ZU OSTERREICH CAMMER / ZUM ZEUGNIS CHRISTLICHER LIEBE UND SORG FUR DIE KIRCHE GOTES AUCH LOBICHEM GEDEC / HTNIS SEINER G. HOCHGETRESTEN IN GOT SELIG FRAWEN MUTTER DIESES GOTTESHAUSES*“, a končil na věnci: „*STIFTERIN J. G. AUS GNEDIGER AFFECTION GEGEN DEN UNTERTHAN: DIESE GLOCKE AUS EGN. RENT. GEZEUGT U. ZUR FREIWILLIG HEBE GEGEB: GOT SEI. I. G. VERGELTUNG*“. Plášť zdobil erb svobodného pána Kryštofa z Redernu s iniciálami: „*H. C. H. V. R.* [Herr Christoph Herr von Redern]“ a pětiřádkový latinskoněmecký nápis: „*AERE PERRUPTO CAMPANA | EGO CONGREGO CAETUM | TUPIA FAMA DOMUM REDERI | AD SIDERA FERTO | GEORGE WILDT ZUR ZITAW | GOS MICH*“.⁵

B) Malý zvon (průměr 42 cm, výška 34 cm, laděn: h) odlil neznámý zvonař v roce 1872. Kolem krku obíhala prázdná nápisová páska orámovaná dvěma hladkými šňůrami.

³ KÜHN. *Topographie...*, s. 189.

⁴ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 29; KÜHN. *Topographie...*, s. 188–189.

⁵ KÜHN. *Topographie...*, s. 189, horní nápisová páska: „*IM MDCXIX HAT DER WOLGEBORN H. H. CHRISTOPH V. RODERN. H. AUF FRIEDL. / REICHENB. UND SEIDENB. GROSST / R / ELITZ TOST UND PREIS-KRETSCHAM. ROM. KAYS. MAI.*“ Spodní nápisová páska: „*MUNDSCHENCK AUCH HOCH FVRSTL. DUCHL. ERZH. MAXIMIL. ZV OSTERREICH CAMMERER / ZUM ZEUGNIS CHRISTLICHER LIEBE VND SORG FVR DIE KIRCHE GOTES AVCH LOBICHEM GED ÆC | HTNIS SEINER G. HOCHGEEHRTESTEN IN GOT SELIG FRAWEN MUTTER DIESES GOTTESHAUSES.*“ Nápis na věnci: „*STIFTERIN J. G. AUS GNEDIGER AFFECTION GEGEN DEN UNTERTHA: DIESE | GLOCKE AUS EIGN (R) ENT. GEZEUGET U. ZUR FREUWILLIG (HEBE) | GEGEB : GOT SEI I. G. VERGELTUNG.*“ Nápis na plášti: „*AERE PERRUPTO CAMPANA | EGO CONGREGO CAETUM | TU PI FA DOMUM REDERI | AD SIDERA FERTO | GEORGE WILDT ZUR ZITAW | GOSS MICH,*“.

Na plášti byl vyobrazen sv. Martin na koni, jak polovinou svého pláště přikrýval žebráka. Na protější straně se nacházel reliéf Nejsvětější Trojice. Zbylé dvě strany mezi reliéfy zdobily dvě květinové rozety.

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:⁶

A) Nový velký zvon (průměr 80,2 cm, hmotnost 323 kg, laděn: h). Na plášti se nacházel reliéf Panny Marie s modlitbou: „*Heil. Maria, bitte für uns!*“ a německý nápis: „*Von 1916 bis 1917 verkündete meine Vorgängerin Gottes Lob und Ehre, rief die Gläubigen, beweinte die Toten. Der Weltkrieg zerbrach sie. Mich schuf 1923 der Neudorfer Saatgängerverein unter Obmann Josef Wünsch durch freiwillige Spenden der Kirchengemeinde.*“⁷

B) Nový prostřední, mírový zvon (průměr 65,8 cm, hmotnost 180 kg, laděn: dis). Plášť zdobí reliéf sv. Josefa s modlitbou: „*Heil. Josef, bitte für uns!*“ a německý nápis: „*Allen Lieben künde du Ruhe, Frieden immerzu, Frieden dem, sorgt und weint, Frieden so dem Freund wie Feind! 1923.*“⁸

C) Nový malý zvon (průměr 54,8 cm, hmotnost 105 kg, laděn: fis). Na plášti se nacházel reliéf sv. Anny s modlitbou: „*Hl. Anna, bitte für uns!*“ a německý nápis: „*Von der hohen Turmempore sing‘ ich laut im Schwesterchore: Halte fern, o großer Gott, jedes Unglück, jede Not. Gewidmet von Anna Herrmann, Anna Endler, Johanna Wünsch, 1923.*“⁹

⁶ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 29; KÜHN. *Topographie...*, s. 188–189.

⁷ **Překlad:** „Svatá Marie, pros za nás! Mezi lety 1916–1917 zvěstoval můj předchůdce Boží chválu a čest, svolával věřící, oplakával mrtvé. Světová válka ho zničila. V roce 1923 mne pořídil, z darů farnosti, Osevní spolek z Nové Vsi za předsedy Josefa Wünsche.“

⁸ **Překlad:** „Svatý Josefe, pros za nás! Všem milým zvěstuj klid, mír stálý, klid tomu, kdo má starost a pláče, příteli, stejně jako nepříteli.“

⁹ **Překlad:** „Z vysokého ochozu věže nahlas zpívám ve sboru [svých] sester: Odvrať, ó veliký Bože, každé neštěstí, každé strádání. Věnovaly Anna Herrmannová, Anna Endlerová a Johanna Wünschová, 1923.“

Osečná (Oschitz) – kostel sv. Víta

Původní tři zvony ze 17. století se roztavily při požáru kostelní věže 14. června 1825.¹ Pro vykonávání církevních úkonů sem byl zapůjčen zvon z nedaleké obce Janův Důl (Johannesthal). Ten zde setrval až do roku 1927, kdy farnost pořídila u pražského litce Carla Bellmanna tři nové zvony (**velký**, průměr 92 cm; **druhý**, průměr 73 cm; **třetí**, průměr 58 cm) za celkovou částku 752 zl. 24 kr. včetně dopravy.² Podle zápisu ve farní kronice dopravil zvony do Osečné osobně 6. září 1827 a přivezl s sebou navíc **čtvrtý**, umíráček (průměr 53 cm),³ který farnosti daroval mistr mlynářský Václav Leysek ze Zábrdí (Sabert). Všechny čtyři zvony posvětil ještě v Praze biskup František Pištek a jejich slavnostní zavěšení se konalo 27. října 1827.⁴

Během první světové války přišla farnost o tři ze čtyř Bellmannových zvonů. První byl sňat z věže armádními složkami 6. prosince 1916,⁵ další dva 16. dubna 1917.⁶ Během veřejné sbírky, pořádané farářem Peterem Bichlerem v roce 1922, se v Osečné, sedmi přifařených obcích⁷ a okolí vybralo celkem 48 922 Kč na nákup tří nových zvonů (**velký**, hmotnost 451 kg; **druhý**, hmotnost 222 kg; **třetí**, hmotnost 133 kg) od firmy Richard Herold v Chomutově. **Čtvrtý** (nová hmotnost 65 kg), za války ponechaný zvon, byl při té příležitosti přelit bezplatně.⁸ Firma dodala zvony 16. června 1922. O dva dny později je posvětil farář Peter Bichler a došlo k jejich zavěšení na věž. Samotné zvony přišly farnost celkem na 43 534 Kč (47 961 Kč včetně dopravy zavěšení a ostatních výdajů).⁹ Všechny tři nové zvony musela farnost odevzdat 7. dubna 1942 pro účely druhé světové války. Pro vykonávání církevních úkonů byl kostelu ponechán pouze nejmenší, čtvrtý zvon.¹⁰

A) Umíráček (Obr. 44, průměr 49 cm, výška 39,5 cm, hloubka 38,5 cm, koruna 8 cm, závěs 30 cm, hmotnost 65, laděn: g). Původní čtvrtý zvon nechal vyrobít u Carla Bellmanna v Praze roku 1827 mistr mlynářský ze Zábrdí (Sabert), Václav Leysek. Na plášti se nacházel reliéf sv. Václava a latinský nápis: „*Ex pia voluntate Wenceslai Leysek*

¹ SOKA Liberec, FÚ Osečná, FK I. 1827–1882, s. 26–27; SOKA Liberec, FÚ Osečná, FK III. 1881–1884, s. 26.

² SOKA Liberec, FÚ Osečná, FK I. 1827–1882, s. 38–44.

³ DAL. *Glockenliste*... 1917. SOKA Liberec, FÚ Osečná, FK 1883–1919, s. 555–556.

⁴ SOKA Liberec, FÚ Osečná, FK 1827–1882, s. 42–43.

⁵ SOKA Liberec, AO Osečná, OK 1848–1934, s. 19.

⁶ SOKA Liberec, AO Osečná, OK 1848–1934, s. 21. SOKA Liberec, FÚ Osečná, FK 1883–1919, s. 555.

⁷ Obce Břevniště (Merzdorf), Družcov (Drausendorf), Chrástná (Krassa), Janův Důl (Johannesthal), Kotel (Kessel), Lázně Kundratice (Bad Kunnersdorf), Zábrdí (Sabert). SOKA Liberec, FÚ Osečná, FK 1919–1955, s. 11.

⁸ SOKA Liberec, AO Osečná, OK 1848–1934, s. 31.

⁹ SOKA Liberec, FÚ Osečná, FK 1919–1955, s. 11–13.

¹⁰ SOKA Liberec, FÚ Osečná, FK 1919–1955, s. 83.

*Molitoris Sabertensis erecta Anno 1827.*¹¹ V roce 1922 ho v rámci nákupu náhrad po první světové válce přelil zvonař Richard Herold z Chomutova.¹² Plášť dnešního zvonu zdobí reliéf sv. Jana Křtitele v dlouhém plášti, s holí v pravé ruce a s beránkem ležícím u jeho nohou. Vyobrazení obklopuje třířádkový latinský nápis s letopočtem a jménem původního zadavatele: „*A PESTE, FAME ET BELLO* (reliéf) *LIBERA NOS DOMINE! / ERECTA 1827 PER* (reliéf) *WENCESLAUM LEYSEK- / SABERT; NEOFUSA 1922*“.¹³ Na věnci, odděleném od pláště dvěma šňůrami, se nachází latinský nápis o zvonaři: „*FUDIT RICHARDUS HEROLD COMUTUVIENSIS*“

B) Malý zvon (průměr 26,5 cm, výška 21,5 cm, hloubka 21 cm, koruna 6,5 cm, závěs 41 cm). Bez nápisu a zdobení. Původ neznámý, do kostela se dostal pravděpodobně po druhé světové válce.

*Zvony sejmuté za první rekvizice:*¹⁴

A) Velký zvon (průměr 92 cm, hmotnost 400 kg) zdobí reliéf Maky Boží Bolestné s latinským nápisem: „*Ex munificentia Augustissimi Austriae Imperatoris Francisci I^{mi} veri subditorum patris erecta.*“ Na věnci se nacházel rovněž latinský nápis o zvonaři s letopočtem: „*Fusa per Carolum Bellmann Pragæ 1827.*“¹⁵

B) Druhý zvon (průměr 73 cm, výška 58 cm, hmotnost 200 kg) nesl na plášti vyobrazení sv. Floriána s latinským nápisem: „*Quod incendium Aō 1825 delevit; flamma pietatis 1827 restauravit.*“¹⁶ Na věnci se nacházel tentýž identifikační latinský nápis s letopočtem, jako na velkém zvonu: „*Fusa per Carolum Bellmann Pragæ 1827.*“

C) Třetí zvon (průměr 58 cm, výška 48 cm, hmotnost 50 kg). Na plášti původního zvonu se nacházel reliéf sv. Leonarda s nápisem: „*Laudum Dei præco sempiterna.*“¹⁷ Praskl 15. června 1827 a vikář Johan Pazaut (Jan Pažout?) ho poté nechal přelít zvonařem

Obr. 44: Umíráček v kostele sv. Víta v Osečné z roku 1827, přelítý Richardem Heroldem z Chomutova v roce 1922.

¹¹ **Překlad:** „Pořízen ze zbožné vůle Václava Leyska, mlynáře zábrdského léta 1827.“

¹² SOKA Liberec, FÚ Osečná, FK 1919–1955 s. 18–19.

¹³ **Překlad:** „Osvobod' nás, Pane od moru, hladu a války. Pořízen 1827 Václavem Leyskem - Zábrdí; nově ulit 1922.“

¹⁴ DAL. *Glockenliste...* 1917. SOKA Liberec, FÚ Osečná, FK 1883–1919, s. 555. SOKA Liberec, FÚ Osečná, FK 1827-1882, s. 41–43.

¹⁵ **Překlad:** „Vytvořeno z laskavosti nejvznešenějšího rakouského panovníka Františka I. pravého otce nám poslaného.“ Na věnci: „Slit Carlem Bellmannem v Praze 1827.“

¹⁶ **Překlad:** „Který ohněm r. 1825 zničen; plamenem zbožnosti 1827 obnoven.“

¹⁷ **Překlad:** „Na věčnost hlásám chválu Boží.“

K. W. Paulem z České Lípy se stejným reliéfem, ale novým nápisem: „*Leonardus: Rufe ich zur Christenpflicht, verachte meine Stimme nicht. Gegossen K. W. Paul in Böhm. Leipa 1839. Carl Bellmann 1827.*“¹⁸

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:¹⁹

Všechny tři nové zvony vyrobila firma Richard Herold v Chomutově roku 1922. Nápisy složil farář Peter Bichler.

A) Nový velký zvon (hmotnost 451 kg, laděn: a) nesl na plášti reliéf sv. Kříže. Na protější straně se nacházel výjev Vzkříšení a latinský nápis: „*Regi saeculorum immortalis in fide perpetua dedicata a parochianis sub parrocho Petri Bichler 1922.*“²⁰

B) Nový druhý zvon (hmotnost 222 kg, laděn: cis). Na protilehlých stranách pláště se nacházely reliéfy Neposkvrněného Početí Panny Marie a Matky Boží Bolestné. Zvon nesl latinský nápis: „*Regina pacis ora pro nobis! Auxilium christianorum ora nobis! 1922.*“²¹

C) Nový třetí zvon (hmotnost 133 kg, laděn: e) věnovali farnosti manželé Ginzkeyovi. Plášť zdobily reliéfy sv. Vendelína a sv. Cecilie a latinský nápis: „*Dedicata per Guilelum Ginzkey et uxorem modorum artificem preclaram Julianam Ginzkey - Culp Krassae 1922.*“²²

¹⁸ **Překlad:** „Leonard: Volám ke křesťanské povinnosti, mým hlasem neopovrhuj. Odlil K. W. Paul v České Lípě 1839. Carl Bellmann 1827.“ SOKA Liberec, FÚ Osečná, FK I. 1827–1882, s. 68.

¹⁹ SOKA Liberec, AO Osečná, OK 1848–1934, s. 33.

²⁰ **Překlad:** „Králi věků nesmrtelnému ve věčné víře věnováno farníky za faráře Petra Bichlera 1922.“

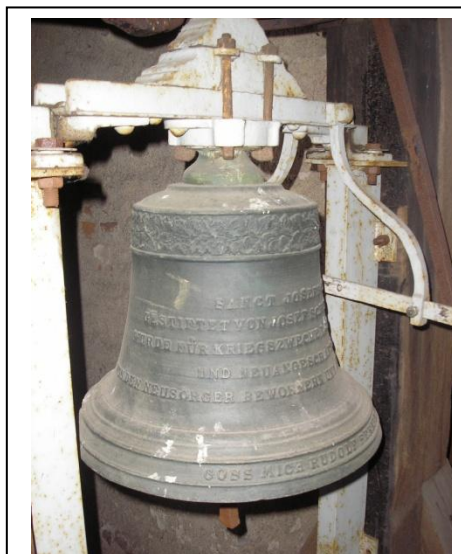
²¹ **Překlad:** „Královno míru, oroduj za nás! Pomocnice křesťanů, oroduj za nás! 1922.“

²² **Překlad:** „Věnováno Wilhelmem Ginzkeyem a jeho manželkou, vynikající vybranými mravy, Julianou Ginzkey-Culpovou z Chrastné 1922.“

Rynoltice (Ringelshain) – kostel sv. Barbory

Před první světovou válkou se v kostele sv. Barbory v Rynolticích nacházely tři zvony (**velký**, průměr 77 cm; **prostřední**, průměr 63 cm; **malý**, průměr 50 cm). Všechny tři farnost odevzdala pro válečné účely v roce 1917. Zvon, který dnes visí ve věži, zakoupila farnost za finanční pomoci dobrovolných dárců z místní církevní obce od litce Rudolfa Perner z Českých Budějovic v roce 1922. Je možné, že byl pořízen pouze tento jediný zvon.

Nový zvon (Obr. 45, průměr 47 cm, výška 38 cm, hloubka 34,5 cm, disková koruna 9 cm, závěs 22 cm). Těsně pod místem zavěšení původního zvonu byla stolice zúžena železnými nosníky. Kolem

Obr. 45: Nový zvon v kostele sv. Barbory v Rynolticích od Rudolfa Perner z Českých Budějovic z roku 1922.

krku pod čepcem zvonu obíhá široký pás rostlinného ornamentu z dubových listů, ohraničený dvěma hladkými šňůrami. Plášť zdobí reliéf sv. Josefa s Ježíškem položeným na levém předloktí a s křížem opřeným o pravé rameno. Na protější straně se nachází pětiřádkový německý nápis s informacemi o zvonu odevzdaném za první světové války: „**SANCT JOSEPHS GLOCKE, | GESTIFTET VON JOSEF SCHOLZE N. O. 5, I. J. 1896. | WURDE FÜR KRIEGSZWECKE I. J. 1917 ABGELIEFERT, | UND NEUANGESCHAFT I. J. 1922 | VON DEN NEUSORGER BEWOHNERN UND ANDERN EDLEN SPENDERN**“¹ Nápisová páska na věnci je ohraničena hladkými šňůrami: „**GOSS MICH RUDOLF PERNER IN BUDWEIS.**“

*Zvony sejmuté za první rekvizice:*²

Zprávy o dvou větších zvonech jsou velice kusé. Jediné dostupné informace jsou znamenáné v soupisu rekvírovaných zvonů ve složce *Glockenliste des Ordinariates Leitmeritz*. N. 2480 z roku 1917 a omezují se pouze na to, že oba zvony pocházejí pravděpodobně z roku 1800 a oba nesly na plášti blíže nespecifikovaný reliéf a nápis.

A) Velký zvon (průměr 77 cm, hmotnost 220 kg).

B) Prostřední zvon (průměr 63, hmotnost 150 kg).

¹ **Překlad:** „Zvon svatého Josefa. Daroval Josef Scholz č. p. 5, v roce 1896. Byl odevzdán pro válečné účely v roce 1917 a nově vytvořený v roce 1922 obyvateli Nové Starosti (obec poblíž Rynoltic, orig. Neusorge) a jiných ušlechtilých dárců.“

² DAL. *Glockenliste*... 1917.

C) Malý zvon (průměr 50 cm, hmotnost 80 kg). Původní zvon nechal vyrobít Josef Scholze, domkář z č. p. 5 v roce 1896. Na základě podoby a nápisu dochovaného zvonu, který byl pořízen jako náhrada za tento odevzdaný, se domnívám, že plášť mohl zdobit reliéf sv. Josefa a s ním související nápis.

Šimonovice (Schimsdorf) – kaple sv. Vavřince

Barokní kaple čtvercového půdorysu, krytá cibulovitou střechou se zvoničkou, byla údajně postavena v roce 1737 Johannem Christophem Ludwigem.³ Zbořena pravděpodobně v 70. nebo 80. letech 20. století.⁴ Na jejím místě, ve středu obce, dnes stojí kravín.

Rekvizice první světové války nepřečkal **zvon „Ave“** (průměr 38 cm), vyrobený zvonařem Janem Konrádem Löhnerem v roce 1738, ze zvonice barokní kapličky sv. Vavřince. Po válce byl nahrazen novým zvonem od firmy Richard Herold z Chomutova. Zde přečkal rekvizice druhé světové války a byl zřejmě zcizen při demolici kaple a stavbě hospodářského zařízení.

Nedochované zvony:

A) Nový zvon (průměr 35 cm, váha 23 kg) odlila dílna Richarda Herolda v Chomutově po roce 1918. Nenesl žádný nápis, ani reliéfní výzdobu.

Zvony odevzdané za první rekvizice:

A) Zvon „Ave“ (průměr 38 cm,⁵ laděn: c) pochází z litecké dílny Johanna Conrada Löhnera a v roce 1738 byl zakoupen za 51 zl. 48 kr.⁶ Hranu mezi čepcem a krkem zvonu zvýrazňovala hladká šňůra. Pod ní kolem krku obíhal květinový věncový ornament. Plášť zdobil reliéf dvou světců sedících na obláčku v dlouhých hábitech. Podle K. Kühna se mohlo jednat o sv. Petra a Pavla.⁷ Oba drželi v pravé ruce meč a volnou rukou se objímali.⁸ Pod vyobrazením stálo: „I. C. L. [Johann Conrad Löhner] (reliéf) A. 1738.“⁹ Na protější straně se nacházel reliéf Ukřižování. Vprostřed ukřižovaný Kristus, nad ním žehnající Bůh otec s roztaženými pažemi a pod nimi letící holubice se svatozáří. Břevno kříže podpírali dva andělé, z nichž každý držel ještě pohár. Pod křížem v očištění stála umdlévající Panna

³ KÜHN. *Topographie...*, s. 301.

⁴ POCHE. *Umělecké památky Čech*. 3, s. 498, popisuje ještě stojící stavbu.

⁵ KÜHN. *Topographie...*, s. 302, uvádí průměr 30 cm.

⁶ KÜHN. *Topographie...*, s. 302.

⁷ KÜHN. *Topographie...*, s. 302.

⁸ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 38.

⁹ KÜHN. *Topographie...*, s. 302, uvádí nápis ve znění: „I. C. L. (reliéf) A. 1734 [sic!].“

Marie Sedmibolestná, obklopená nástroji Kristova umučení. Věncem zvonu lemovaly tři hladké šňůry.¹⁰

Šimonovice-Rašovka (Schimsdorf-Ruschen) – kostel sv. Antonína Pad.

Ve zvonici visí jeden zvon. Je původní a do věže byl zavěšen během roku 1932 a vysvěcen společně s nově vystavěným kostelem.

A) Zvon (průměr 45 cm, výška 34 cm, hloubka 33 cm, disková koruna 8 cm, závěs 24 cm). Zdobení je velice strohé, až minimalistické. Kolem krku obíhají dva cca 1 cm široké vodorovné pruhy a plášť od věnce opticky oddělují tři hladké šňůry. Na plášti se nachází letopočet: „1932“, který je zároveň jediným nápisem.

Minkovice (Münkendorf) – kaple sv. Jana Nepomuckého¹¹

A) Zvon (průměr 34 cm, Laděn: d). Kolem krku pod čepcem obíhal pás rostlinného ornamentu. Na zakřivení pláště se nacházel německý nápis: „*Gewidmet | zum Andenken / von F. und A. Schlenz 1865*“. Protější stranu zdobila kartuše s reliéfem Panny Marie, Matky Boží s Ježíškem položeným na pravém předloktí. Po její levici stálo druhé dítě oblečené v dlouhý plášť a korunou na hlavě. Během rekvizice za první světové války zůstal zvon v sanktusníku kaple. Dnes na svém místě nevisí. Není jisté, zda byl odevzdán během druhé světové války, nebo odcizen po roce 1945.

¹⁰ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 38.

¹¹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 28.

Stráž nad Nisou (Alt-Habendorf) – kostel sv. Kateřiny Alexandrijské¹

Rekvizice a náhrady:

Během rekvizice první světové války, 24. března 1916, musela farnost odevzdat **prostřední** (průměr 78 cm), **malý** (průměr 62 cm) a **sanktusníkový zvon** (průměr 22 cm). Velký, **nejstarší zvon** (průměr 89 cm) byl ponechán na svém místě.²

V roce 1922 nechali místní podnikatelé, bratři Anton a Josef Plischkeovi, Karl Zimmermann-Nießenau, firma Ferdinanda Zedlitze a akcionáři firmy bratři Siegmundové, vyrobit u litecké firmy Richard Herold v Chomutově šest nových zvonů (**první**, průměr 118 cm; **druhý**, průměr 97 cm; **třetí**, průměr 75 cm; **čtvrtý**, průměr 64 cm; **pátý**, průměr 45,5 cm; **šestý**, průměr 40 cm) pro farní kostel sv. Kateřiny Alexandrijské ve Stráži nad Nisou.³ Pravděpodobně kvůli nedostatku místa byl 11. května 1924 farnímu kostelu sv. Kryštofa v Kryštofově Údolí postoupen velký zvon za částku *pouhých* 4 599 Kč.⁴

Všechny nové zvony, mimo umíráčku, neboli pátého, musel kostel odevzdat během rekvizice za druhé světové války.⁵

Nový umíráček (nebo pátý zvon, průměr 45,5 cm, hloubka 31 cm, výška 35 cm, disková koruna 10 cm, závěs 14 cm, hmotnost 54 kg, laděn: a) byl součástí šesti nových

Obr. 46: Nápis umíráčku v kostele sv. Kateřiny Alexandrijské ve Stráži nad Nisou.

zvonů, které pro obec Stráž nad Nisou nechali vyrobit u litecké dílny Richard Herold v Chomutově místní podnikatelé v roce 1922.⁶ Mimo třech hladkých šňůr na pomyslné hranici pláště a věnce není zvon nijak zdoben. Na plášti se nachází čtyřřádkový německý nápis majuskulou (Obr. 46):

**„HL. KIRCHEN PATRONIN | KATHARINA |
BITTE FÜR UNS ALLE | IN DER STUNDE DES**

TODES!“⁷ Na protější straně pláště je umístěn sedmiřádkový německý nápis majuskulou s letopočtem a jménem donátora: **„UM EINE GLÜCKLICHE | STERBE STUNDE |**

¹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 19–21. KÜHN. *Topographie...*, s. 9–10.

² SOKA Liberec, AO Stráž nad Nisou, OK 1911–1944, s. 141.

³ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 19–21.

⁴ SOKA Liberec, FÚ Kryštofovo Údolí, FK 1875–1947, s. 167. SOKA Liberec, AO Kryštofovo Údolí, OK 1836–1944, s. 278.

⁵ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv...*, s. 147.

⁶ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 21.

⁷ **Překlad:** „Svatá patronko kostela, Kateřino, pros za nás všechny v hodině smrti!“

Zde nedochované zvony:

Velký zvon (průměr 89 cm, hloubka 73 cm, výška 76 cm, koruna 18 cm, závěs 56 cm, váha 400 kg, laděn: gis). Podrobnosti o reliéfní výzdobě zvonu a podobu nápisů je možné nalézt v kapitole Kryštofovo Údolí, popisující inventář zvonů kostela sv. Kryštofa, kde se zvon dnes nachází.

Zvony sejmuté za první rekvizice:⁹

A) Prostřední zvon (průměr 78 cm, výška 62 cm, laděn: h) daroval kostelu v roce 1691 hrabě Franz Ferdinand Ignaz z Gallasu.¹⁰ Čepec zvonu zdobily čtyři listy. Hranu krku zdobil dekorativní pás z růží a karafiátů s majuskulní latinskou nápisovou páskou, začínající reliéfem ukazující ruky: „☞ *SIT NOMEN DOMINI BENEDICTUM IN SAECULA. ANNO 1691.*“¹¹ Pod nápisem obíhal florální dekorativní pás, podle G. Gürlich-Schmidtové stejný, jako na zvonech kostela sv. Vavřince v Dlouhém Mostu nebo v kostele sv. Jakuba Většího ve Václavících.¹² K. Kühn zmiňuje ještě zvon ze zbořené kaple Anděla Strážce v Jílovém u Hodkovic nad Mohelkou.¹³ Na plášti se nacházel orámovaný sedmiřádkový německý nápis okolo erbu hrabat z Gallasu: „*Fran: Ferd: Igna: Math: des H: R: R: / Gra: v: Gallas zum Schlos Campo v: / Freyenthurn, hertzog zu Lucera. Erb / Herrn der Herrschafft Fridla: / ndt, Reichenberg v: Radim (?) D: Ro: / K: z. Ungarn v: Bohem K: M: / wurdli: Camerer v: Obrister.*“ Vpravo od toho byl nerozeznatelný reliéf. Vlevo pak vyobrazení apoštola Jana s korunovanou Pannou Marií jako Královnou Nebes. Světice držela v náručí Ježíška a v pravé ruce třímala žezlo. Pod oběma světci se nacházel jen částečně čitelný nápis: „*A. P. Kirchenvater... N. I. S.*“ Další reliéf na plášti zobrazoval Krista na kříži s umrlčí hlavou vztyčeného na dvoustupňovém podstavci. Přímě naproti krucifixu se nacházel třířádkový německý nápis majuskulou se jménem zadavatele: „*DER ZEIT H. ADAM LEHELL | PFARRER | CHRIST: PLATZ AMBTSVERWALTER.*“¹⁴

⁸ **Překlad:** „Za šťastnou hodinu smrti. Věnovala stavební firma Anton a Josef Plischkeovi. Krásná Studánka-Starý Habendorf (Stráž nad Nisou).“

⁹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 15, váha a ladění zvonu.

¹⁰ SOKA Liberec, AO Stráž nad Nisou, OK 1911–1944, s. 6.

¹¹ **Překlad:** „Ať je jméno Boží požehnáno navěky. Léta 1691.“

¹² GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 19.

¹³ KÜHN. *Topographie...*, s. 9

¹⁴ KÜHN. *Topographie...*, s. 9, uvádí nápis ve znění: „*Fran: Ferd: Igna: Math: des H:R:R | Gra: v: Gallas zum Schlos Campo v: / Freyenthurn, Herzog zu Lucera. Erb | Herrn der Herrschafft Fridla: / ndt, Reichenberg u: Radim (?) D: Ro: | K: z. Ungarn u: Bohem K: M: | wurckli: Camerer u: Obrister.*“ Nápis pod reliéfem: „*A. P. Kirchenvater ... N. J. S.*“ Nápis pod světci: „*Der Zeit H. Adam Lehell (Löhl) | Pfarrer | Christ: Platz Ambstverwalter.*“

B) Malý zvon „Kateřina“ (Wetterglocke, průměr 62 cm, laděn: e). Podle zvyku se na něj vyzvánělo během bouří, pocházel z roku 1700.¹⁵ Benediktinský kněz Maur Rontaka ho posvětil ho na hřbitově libereckého děkanského kostela 19. června 1701 s dalšími 12 zvony z okolí Liberecka.¹⁶ Kolem krku pod čepcem obíhal ornament z květů a listů s latinskou nápisovou páskou majuskulou vprostřed: „*A FULGURE ET TEMPESTATE ET AETERNA MORTE LIBERA NOS DOMINE JESU CHRISTE.*“¹⁷ Na plášti se nacházel nápis kolem erbu hrabat z Clam-Gallasu: „*Kirchenvatter | Elias Peucker von | Schönborn Adam Pilz | zu Ratchendorf Geog | Nöring zu Habendorf | goß mich Johan Baltha | sar Crommeli von | Aussig. Anno 1700.*“ Pod erbem byla vyobrazena sv. Kateřina s korunou na hlavě a s kolem po své pravici. V levé ruce držela meč, v pravé palmovou ratolest. Pod reliéfem se nacházelo orámované nápisové pole: „*S: Catharina | V: et M: ora | pro nobis.*“

C) Sanktusníkový zvon (průměr 22,5 cm, laděn: cis. Bez ozdob).

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:¹⁸

A) Nový velký zvon „Ave“ (průměr 118 cm, hmotnost 950 kg, laděn: f¹) nebyl zdoben žádným reliéfem. Na plášti se nacházel německý nápis s věnováním: „*Gewidmet von Carl Zimmermann-Nießenau. Ave Maria! 1922.*“¹⁹

B) Nový druhý zvon (průměr 97 cm, hmotnost 526 kg, laděn: as¹). Nad reliéfem sv. Antonína na plášti se nacházel německý nápis: „*Dem verstorbenen Senior-Chef Anton Siegmund gewidmet von den Gesellschaftern der Firma Brüder Siegmund. 1922.*“²⁰

C) Nový třetí zvon (průměr 75 cm, hmotnost 242 kg, laděn: c²). Plášť zdobí pouze reliéf Panny Marie a německý nápis: „*Maria, Königin, des Frieden, bitte für uns! 1922.*“²¹

D) Nový čtvrtý zvon (průměr 64 cm, hmotnost 145 kg, laděn: es²). Kromě reliéfu sv. Ducha se na plášti nacházel německý nápis: „*Zum Andenken an der verstorbenen Gründer der Firma Ferdinand Zedlitz. 1922.*“²²

E) Nový sanktusníkový zvon (nebo šestý zvon, průměr 40 cm, hmotnost 40 kg, laděn: b). Na plášti se nacházel německý nápis: „*Eucharistisches Herz Jesu, erbarme dich unser! 1922.*“²³

¹⁵ SOKA Liberec, AO Stráž nad Nisou, OK 1911–1944, s. 6.

¹⁶ KÜHN. *Topographie...*, s. 10.

¹⁷ **Překlad:** „*Osvobod' nás, pane Ježíši Kriste, před blesky, bouří a věčnou smrtí.*“

¹⁸ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 20–21.

¹⁹ **Překlad:** „*Věnován Carlem Zimmermannem z Nisy. Zdravas Maria! 1922.*“

²⁰ **Překlad:** „*Zesnulému řediteli Antonu Siegmundovi věnováno společníky firmy Bratři Siegmundové.*“

²¹ **Překlad:** „*Marie, královno míru, pros za nás! 1922.*“

²² **Překlad:** „*V upomínku na zesnulého zakladatele firmy Ferdinanda Zedlitze.*“

²³ **Překlad:** „*Eucharistické Srdce Ježíšova, smiluj se nad námi!*“

Krásná Studánka (Schönborn) – barokní kaple se sanktusníkem²⁴

Nedochované zvony:

A) Nový zvon (průměr 50 cm, hmotnost 70 kg, laděn: gis). Z prostudovaných pramenů není možné určit, kdy a za jakých okolností kaplička zmizela. Zda postupem času zchátrala, nebo byla zbořena za minulého režimu. Není ani možné s jistotou určit, jestli zvon přečkal rekvizice za druhé světové války. Vyrobita ho dílna Richarda Herolda v Chomutově v roce 1922. Pořízen za 3 225 K 65 h jako náhrada za zvon odevzdaný během rekvizice za první světové války. Na plášti se nacházel německý nápis s letopočtem: „*Maria Hilf. Gewidmet von den Ortskindern der Gemeinde Schönborn. 1922.*“²⁵

Zvony sejmuté za první rekvizice:

A) Zvon (výška 48,2 cm, hmotnost 50 kg,²⁶ laděn: gis) vyrobila v roce 1858 litecká dílna Eduarda Paula v Liberci. Kolem krku obíhala prázdná nápisová páska ohraničená hladkými šňůrami a ornamentem vespod. Plášť zdobí reliéf Panny Marie, Matky Boží s Ježíškem v náručí a žezlem v pravé ruce. Pod vyobrazením se nacházel německý nápis s letopočtem: „*Gestiftet durch Wohlthäter der Gemeinde Schenborn. | Gegossen von E. Paul in Reichenberg 1858.*“²⁷ Na protější straně byl umístěn nápis se jmény donátorů: „*Franz Müller V. steher | Jps. Leukert G. Rath Jos. Sieber G. R. | Franz Rieger Ausschuß | Gottf. Simon Ignaz Lux | Jos. Simon Franz Siegmund | Joh: Beikert Schulaufseher.*“ Větec zvonu zdobila jakási větévka.

Radčice u Krásné Studánky (Ratschendorf) – kaple sv. Václava

A) Nový hřbitovní zvon (průměr 50 cm, výška 70 cm). Jediný zvon v obci, nahrazený po první světové válce. Vyrobený neznámo kde v roce 1880. Před první světovou válkou visel v továrně v Chrastavě a obci ho věnoval po roce 1918 továrník Anton I. Pauker z Liberce.²⁸ Na plášti nemá ani nápis, ani reliéf.

Zvony sejmuté za první rekvizice:²⁹

A) Hřbitovní zvon (průměr 44,5 cm, laděn: b) odlila v roce 1910 zvonařská dílna Richarda Herolda v Chomutově. Kolem krku obíhal asi 4,5 cm široký pás z dubových listů. Na věnci se mezi blíže nespecifikovanými ozdobami nacházel podpis zvonaře s letopočtem: „*Mich goß Oktav Winter in Braunau 1910.*“

²⁴ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 30.

²⁵ **Překlad:** „*Marie, pomoz. Věnováno místními dětmi (obyvateli) obce Krásná Studánka.*“

²⁶ DAL. *Glockenliste...* 1917.

²⁷ **Překlad:** „*Darováno dobrodinci obce Krásná Studánka. Odlit Eduardem Paulem v Liberci 1858.*“

²⁸ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 30.

²⁹ GÜRLICH-SCHMIDT. *Die Glocken...*, s. 30.

B) Školní zvon (průměr 41 cm, hmotnost cca 40 kg,³⁰ laděn: c) pocházel z roku 1862 od neznámého zvonaře. Krk pod čepcem zvonu obíhala prázdná nápisová páska a ovíjel ho věnec z vavřínových listů. Plášť zdobí reliéf sv. Vavřince a německý nápis se jmény donátorů: „*Ratchendorf den 5. Mai 1862 | I. Demuth Vorsteher | V. Simon A. Simon | A. Demuth I. Gahler | S. Hermman D. Hannisch F. Muller.* ☼“ Poslední řádek nápisu byl zakončen malou květinou.

³⁰ DAL. *Glockenliste...* 1917.

Světlá pod Ještědem (Swetla) – kostel sv. Mikuláše

Během požáru několika obecních domů a kostela 23. července 1899 přišel kostel sv. Mikuláše o **tři staré zvony** z věže a jeden **sanktusníkový**.¹ Největší z nich byl vyroben pokračovateli mistra Bartholoměje z Nového Města pražského v roce 1537. Nepoužíval se už od roku 1888, protože praskl během vyzvánění při pohřbu rychtáře Javornického Dvora.² Na zvonu se nacházel latinský nápis: „*Anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo septimo illa campana fusa est in Domo magistri Bartholomaei in nova civitate semper Virginis et omnibus sanctis.*“³ Během požáru kostela v roce 1899 se utrhl ze závěsu a zřítíl se. Při pádu prorazil klenbu a rozbil se na kusy při dopadu na chór, který následně i s varhany vzplanul vinou padajících hořících trosek trámů věže. Prostřední s malým zvonem se žárem roztavily. Řemeslníci, vedeni stavitelem Karnoldem, dokončili opravu věže kostela v září roku 1900. Čtyři nové zvony farnost pořídila u litecké firmy Arnošt Diepolt z Prahy za celkovou částku 1 174 zl. (1 223 zl. 60 kr. vč. dopravy). Materiálem pro jejich výrobu byla zvonovina z původních zvonů o hmotnosti zhruba 440 kg, kterou farnost prodala téže firmě za 343 zl. (kurz 80 kr. za 1 kg). Zbytek nákladů zcela pokryly peníze vyplacené z pojištění zvonů 830 zl. Jako první byl během června 1900 přivezen a zavěšen **sanktusníkový zvon** (průměr 37 cm), zachovaný dodnes. Zbylé tři zvony pro hlavní věž přivezl 31. července 1900 do Světlé pod Ještědem Josef Pavlů, chalupník z blízkých Hodek č. p. 38. září. Všechny pak posvětil pražský generální vikář a kanovník u sv. Víta František Brusák. Slavnostní zavěšení se konalo 5. září 1900, kdy se zvony také poprvé rozezněly.⁴

Během rekvizice za první světové války, v rozmezí let 1916–1917, přišel kostel sv. Mikuláše ve Světlé pod Ještědem o všechny tři zvony (velký, průměr 80 cm; prostřední, průměr 63 cm; malý, průměr 52 cm) z hlavní věže od litce Arnošta Diepolda. Sanktusníkový zvon (průměr 37 cm) byl kostelu ponechán pro vykonávání církevních úkonů.⁵

V roce 1936 farnost pořídila u firmy Rudolf Manoušek z Brna jako náhradu tři nové zvony (velký, průměr 69 cm; prostřední, průměr 48 cm; malý, průměr 36 cm) pro kostelní věž. Žádný z nich nepřečkal rekvizice za druhé světové války.⁶

¹ SOKA Liberec, FÚ Světlá pod Ještědem, FK 1220–1903, s. 64–67.

² SOKA Liberec, FÚ Světlá pod Ještědem, FK 1220–1903, s. 65.

³ **Překlad:** „*Léta Páně tisícího pětistého 37. tento zvon slit v domě mistra Bartholoměje v Novém Městě pražském. [Požehnané?] vždy Panně Marii a všem svatým.*“ SOKA Liberec, FÚ Světlá pod Ještědem, FK 1220–1903, s. 64–67.

⁴ SOKA Liberec, FÚ Světlá pod Ještědem, FK 1220–1903, s. 67.

⁵ DAL. *Glockenliste*... 1917.

⁶ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv*..., s. 148.

A) Zvon vzkříšení (Auferstehungsglocke, Obr. 47, průměr 70 cm, výška 60,5 cm, hloubka 58 cm, koruna 11 cm, závěs 27 cm) odlila firma Richard Herold z Chomutova v roce 1922. Ve farní kronice obce Světlá pod Ještědem⁷ nebyla o tomto zvonu nalezena

Obr. 47: Detail ověnceného kříže na plášti zvonu vzkříšení v kostele sv. Mikuláše ve Světlé pod Ještědem.

jediná zmínka, takže je možné, že se jedná o transfer po druhé světové válce a původně patřil do jiného kostela. Kolem hrany čepce na krku obíhají tři hladké šňůry a pod nimi úzký pás květinového ornamentu. Plášť zdobí reliéf kříže se svatozáří a vavřínového věnce se stuhou. Součástí vyobrazení je elipticky zakřivený nápis nad křížem: „**AUFERSTEHUNGSGLOCKE**“ a

pod vavřínovým věncem: „**ICH BIN DIE AUFERSTEHUNG UND DAS LEBEN!**“⁸ Na protější straně se nachází pětiřádkový německý veršovaný nápis s letopočtem: „**O MENSCH, VERNIMMST MEIN TÖNEN DU, | DANN BET' FÜR EINER SEELE RUH' | UND DENK, AUCH - O VERSÄUM' ES NICHT - | ANS EIG'NE END' UND DAS GERICHT! | 1922.**“⁹ Na věnci, opticky odděleném od pláště dvěma hladkými šňůrami, je umístěn nápis o zvonaři: „**MICH GOSS RICHARD HEROLD, KOMOTAU.**“

Ve zvonici věže se nacházejí dva cymbály, které jsou součástí mechanismu pro odbíjení hodin. Oba jsou zavěšené na zvonové stolici a bez jakékoli ozdoby nebo litécké značky.

B) Větší cymbál (průměr 43,5 cm, výška 22 cm, hloubka 19 cm, závěs 18,5 cm).

C) Menší cymbál (průměr 33 cm, výška 17 cm, hloubka 15 cm, závěs 14 cm).

D) Sanktusníkový zvon (průměr 37 cm, výška 30 cm, hloubka 28 cm, koruna 7 cm, závěs 32 cm, hmotnost 30 kg).¹⁰ Hranu čepce lemuje hladká šňůra, pod kterou kolem krku obíhá úzký pás rostlinného ornamentu. Další tři hladké šňůry tvoří pomyslný předěl mezi věncem a pláštěm, který nese třířádkový český nápis: „**POŽÁREM ZNIČEN DNE 23. ČERVNA 1899 | NOVĚ ULITÝ ROKU 1900 | ARNOŠT DIEPOLD ZVONÁŘ V PRAZE**“.

⁷ SOKA Liberec, FÚ Světlá pod Ještědem, FK 1220–1903.

⁸ **Překlad:** „Já jsem vzkříšení a život.“ (Jan, 11–25) Bible, s. 108.

⁹ **Překlad:** „Ó člověče, uslyšíš-li můj hlas, modli se za pokoj duše a mysli též - ó, neopomeň to - na svůj konec a poslední soud! 1922.“

¹⁰ SOKA Liberec, FÚ Světlá pod Ještědem, FK 1220–1903, s. 68.

***Zvony sejmuté za první rekvizice:*¹¹**

A) Velký zvon (průměr 80 cm, výška 65 cm, hmotnost 320 kg, laděn: h). Zasvěcený k počtě sv. Mikuláše a nesl třířádkový český nápis s informacemi o původním velkém zvonu, zničeném při požáru roku 1899: „*Tento zvon byl r. 1537 Bartolomějem mistrem pražským ulitý, | r. 1899. spadl při požáru chrámu Páně rozbitý, | r. 1900. byl s oběma (rozlitymi)*¹² *zvony přelity.*“

B) Prostřední zvon (průměr 63 cm, výška 50 cm, hmotnost 150 kg, laděn: d). Na plášti zvonu zasvěceného k počtě Panny Marie se nacházel čtyřřádkový český nápis: „*O Požehnaná Panno Maria! | Se synem svým nás smiř, | Synu svému nás poroučej | Synu svému nás obětuj. Amen! r. 1900.*“

C) Malý zvon (průměr 52 cm, výška 42 cm, hmotnost 87 kg, laděn: fis). Plášť zvonu zasvěceného k počtě sv. Václava nesl třířádkový český nápis: „*Václave Svatý, věrný kníže náš, | měj nad národem, věrnou svoji stráž! | Nam nedej zhynouti, ani budoucím! r. 1900.*“

***Zvony sejmuté za druhé rekvizice:*¹³**

Všechny tři nové zvony odlila firma Rudolf Manoušek z Brna v roce 1936. Podoba jejich reliéfní výzdoby není známá.

A) Nový velký zvon (průměr 69 cm, hmotnost 200 kg).

B) Nový prostřední zvon (průměr 48 cm, hmotnost 121 kg).

C) Nový malý zvon (průměr 36 cm).

Vlastibořice (Wlastiborschtz) – chrám sv. Kateřiny

Před první světovou válkou visely v dřevěné zvonici v rohu hřbitova tři zvony. Během dvou světových válek přišla farnost o **velký** (průměr 100,2 cm) a **malý zvon** (průměr 53,5 cm). **Prostřední** (průměr 81 cm) přečkal obě rekvizice a dochoval se dodnes.

A) Tzv. Prostřední zvon (Obr. 48, průměr 81 cm, výška 63 cm, hloubka 61,5 cm, koruna 14,5 cm, závěs 51 cm). Přestože mimo nápisové pásky a reliéfu není zvon jinak zdoben a není na něm uvedeno jméno zvonaře ani rok odlití, lze podle způsobu zpracování jeho vznik datovat do přelomu 15. a 16. století, kdy byla umělecká tvorba převážně anonymní. Kolem krku pod čepcem obíhá česká nápisová páska gotickou minuskulou, ohraničená dvěma hladkými šňůrami s úzkou gotickou bordurou vespod: „*pane ✠ kryste ✠ narozen I ✠ pane G boze ✠ bud ✠ snami ✠ G k me ✠ pomocy ✠ ziadame ✠ byt se G smylowal ✠ nad namy G*“. Pod bordurou krk obtáčí pletená šňůra, svázaná uzlem pod

¹¹ SOKA Liberec, FÚ Světlá pod Ještědem, FK 1220–1903, s. 68.

¹² Pozn. kronikářova. SOKA Liberec, FÚ Světlá pod Ještědem, FK 1220–1903, s. 68.

¹³ BENEŠOVÁ. *Glockenarchiv*..., s. 148.

slovem „pane“. Střapaté konce šňůry zasahují asi do poloviny pláště. Horizontálně pod uzlem se nachází reliéf sv. Václava v brnění, knížecí čapkou na hlavě a praporcem v pravé ruce.

B) Sanktusníkový zvon (Obr. 49, míry neznámé) je zavěšený v sanktusníku a přístupný pouze ze střechy, takže nedosažitelný běžnými a bezpečnými metodami terénního výzkumu. Kolem krku obíhají dvě hladké šňůry. Plášť zvonu zdobí reliéf sv. Jiří s rozevlátým pláštěm na koni, jak oštěpem probodává draka. Věncem lemovaný jednou hladkou šňůrou od pláště opticky oddělují dvě tenké linky.

*Nedochované zvony:*¹⁴

A) Velký zvon (průměr 100,2 cm, výška 88 cm). Hranu čepce na krku lemoval akantový dekorativní pás. Pod ním kolem krku obíhala latinská nápisová páska s chronogramem, začínající reliéfem ukazující ruky: „☞ *PACE INTER CHRISTIANOS PRINCIPES RVPTA ET EGO RVPTA HOC ANNO REFVSA A VALENTINO LISACK CIVE MICROPRAGENSI* [1740]“. ¹⁵ Pod nápisem se dokola opakoval motiv vznášejících se andílků držících prověšené festony. Mezi oblouky věnců se opakoval reliéf moravské orlice. Plášť zdobil reliéf sv. Kateřiny a čtyřřádkový latinský nápis majuskulou: „☞ *S. CATHERINA V : ET M : PATRONA / ECCLESIAE LASTIBORZICENSIS. | ☞ CURATO LAUKOVICENSI VEN : P : WENC : NUTTER / SS : THEO : BACC : FOR : ET AR : EP : VIC : FOR*“. Na protější straně se nacházel erb pánů z Valdštejna a pětiřádkový latinský nápis: „*SUB PATRONATU JLLMI ET EXCC : D : D : / FRANCISCI JOSEPHI S. R. T. COMITIS DE | WALDSTEIN S : CAESA : REGIAEQVE MAYE : | INT : ACT : CONSIL : REG : BOH : HAERED | PRÆCISORIS* :“. Věncem lemovaly dva ornamentální rostlinné pásy. Srdce neslo drobný pětiřádkový nápis: „*1819 | FA | 22 / 17 | 62*“. Na druhé straně stálo v šesti řádcích: „*MA AZ | IA · PE | W · A | II | RI | · 2*“.

Obr. 48: Detail uzlu reliéfu sv. Václava na tzv. prostředním zvonu v chrámu sv. Kateřiny ve Vlastibořicích.

Obr. 49: Malý, nepřístupný sanktusníkový zvon s reliéfem sv. Jiří na koni.

¹⁴ ŠIMÁK. *Soupis památek...*, s. 247.

¹⁵ **Překlad:** „Mír mezi znesvářenými křesťanskými knížaty. Praskl a toho roku byl přelit Valentinem Lisackem, obyvatelem menšího města Pražského.“

B) Malý zvon (průměr 53,5 cm, výška 40 cm). Původní podoba zvonu není známa. V roce 1835 jej přelil pražský zvonař Karl Bellmann. Kolem krku pod čepcem obíhal dekorativní pás z vinných listů. Plášť zdobil orámovaný, ve srovnání s jinými zvony nezvykle propracovaný reliéf Bolestné Matky Boží. Pod tím se nacházel český třířádkový nápis: „*Přelýt náklodem Wáclawa Gizle | ze Sedlisstek N. 18 L. P. 1835 | Fusa Carolo Bellmann*“.

Zdislava (Schönbach) – kostel sv. Jana Křtitele

Během rekvizice za první světové války musela farnost odevzdat pro válečné účely dva ze tří zvonů, zavěšených v kostele sv. Jana Křtitele.¹⁶ O jejich sejmutí se postaral 19. září 1916 J. Svoboda z České Lípy se třemi tesaři. **Velký** (průměr 91 cm) a **malý zvon** (průměr 47 cm) byly postupně spuštěny z věže dolů a pod ní rozbity na kusy. **Prostřední** (průměr 60 cm) zůstal na svém místě. Oba zvony vážily celkem 519 kg, za které farnost obdržela, v obvyklém kurzu 4 Kč za 1 kg zvonoviny, kompenzaci 2 076 Kč. Den před touto akcí se dvěma místními učiteli, Friedrichu Nedwedovi a Robertu Honsekowitzovi, ještě podařilo zvony změřit a zaznamenat jejich nápisy.

Jako náhradu za malý odevzdaný zvon farnost pořídila v roce 1922 pravděpodobně pouze tento jediný **nový** (průměr 53,5 cm) od firmy Richard Herold z Chomutova. O prostřední zvon přišel kostel během rekvizice za druhé světové války, v roce 1942.

Menší ze dvou zvonů (průměr 47 cm), které dnes visí ve zvonici kostela sv. Jana Křtitele ve Zdislavě, pravděpodobně pochází z kostela Nejsvětější trojice v Českém Dubu, odkud byl odvezen 2. dubna 1942. Do zdislavského kostela se pak mohl dostat po skončení druhé světové války. Podrobnosti o možném transferu nejsou známy.

A) Nový zvon (průměr 53,5 cm, výška 44 cm, hloubka 41 cm, disková koruna 11 cm, závěs 28 cm) odlila dílna Richarda Herolda z Chomutova v roce 1922. Hranu čepce na krku lemuje široký dekorativní pás tvořený opakujícími se rozetami a z každé strany ohraničený dvěma hladkými šňůrami. Pod ním obíhá ještě jeden, užší ornament, tvořený rostlinami stylizovanými do gotických lomených oblouků. Plášť zdobí reliéf sv. Josefa stojícího na obláčku v dlouhém splývavém rouchu s Ježíškem v náručí. Pod vyobrazením je napsáno: „*ST. JOSEF.*“ Na protější straně se nachází čtyřřádkový německý nápis švabachem: „*NEUANGESCHAFT AN STELLE | DER IM JAHRE 1916 FÜR KRIEGSZWECKE / REQUIRERTEN KLEINEN GLOCKE / VON MILDEN*“.

¹⁶ SOkA Liberec, AO Zdislava, OK 1930–1933, fol. 29–30.

SPENDEN.¹⁷ Plášť a věnec opticky oddělují dvě vodorovné hladké šňůry. Na věnci je umístěna německá nápisová páska se jménem zvonaře a letopočtem: „**MICH GOSS RICHARD HEROLD KOMOTAU IM JAHRE DES HEILES 1922**“

B) Menší zvon (Obr. 50, průměr 47 cm, výška 35 cm, hloubka 33 cm, koruna 7 cm, závěs 25 cm) vyrobil zvonař Nicolaus Löw z Löwenbergu v roce 1709. Zřejmě se jedná o zvon, který původně visel v kostele Nejsvětější Trojice v Českém Dubu a sem se dostal až po druhé světové válce. Kolem krku obíhá německá nápisová páska ohraničená dvěma hladkými šňůrami, lemovaná z obou stran pruhem rostlinného ornamentu: „**GOSS • MICH • NICOLAVS • LÖW • V : L : B : IN • TVRNNAV • ANNO • 1709 : •**“ Jedinou další ozdobou pláště byl pomyslný předěl mezi pláštěm a věncem, který tvořily tři vodorovné tenké linky.

Obr. 50: Menší zvon pocházející ze hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice v Českém Dubu od Nicolause Löwa z Löwenburgu.

Zvony sejmuté za první rekvizice:¹⁸

A) Velký zvon (průměr 91 cm, výška 70 cm, laděn: a). Kolem krku pod čepcem obíhala německá nápisová páska: „*Ich rufe mit meinem Gelaut zu sagen Gott dem Herren Dank, erinnere auch zu rechter Zeit die Menschen ihrer Sterblichkeit.*“

B) Malý zvon (průměr 47 cm, výška 35,5 cm, laděn: a). Hranu čepce na krku lemovala německá nápisová páska: „*Durchs Feuer floss ich Adam Schunke goß mich in Prag anno 1898.*“¹⁹ Na plášti se nacházela jména donátorů ve dvou řádcích: „**Adam Metzner Josef Gattermann / Seelsorger in Pangraz. Kirchenvatter Schönbach.**“

Zvony sejmuté za druhé rekvizice:²⁰

Prostřední zvon (průměr 60 cm, výška 47 cm) odlila Paulova dílna v České Lípě v roce 1759. Kolem krku obíhala latinsko-německá nápisová páska: „*In honorem immaculatae conceptionis c. w. Paul goß mich in Leipa*“²¹ Na zakřivení pláště se nacházel letopočet 1759.

¹⁷ **Překlad:** „Nově pořízený za laskavé dary, na místo malého zvonu rekvírovaného pro válečné účely v roce 1916.“

¹⁸ SOKA Liberec, AO Zdislava, OK 1930–1933, fol. 29.

¹⁹ Překlad: „Oheň mne rozlil, Adam Schunke mne slil v Praze léta 1898.“

²⁰ SOKA Liberec, AO Zdislava, OK 1930–1933, fol. 29.

²¹ **Překlad:** „Ke cti Neposkvrněného početí Panny Marie. Paul mne ulil v [České] Lípě.“

Závěr

Cílem kampanologického výzkumu bylo zmapovat stav dochovaných zvonových památek v rámci někdejšího libereckého okresu, nově je změřit, fotodokumentovat, transliterovat a přeložit nápisy do českého jazyka. Až na drobné výjimečné situace, kdy mi nebyl umožněn vstup do objektu (Andělská Hora), nebo byl zvon nepřístupný kvůli absenci bezpečné přístupové cesty (Vlastibořice), proběhlo díky ochotě duchovních správců veškeré bádání v tomto směru bez větších komplikací. Díky vstřícnosti a ochotě pracovníků SOkA v Liberci se podařilo prostudovat všechny zde uložené farní a obecní kroniky.

Tabulky se statistickými údaji týkajícími se počtu vyrobených zvonů pro oblast tehdejšího libereckého okresu, dochovaných a nedochovaných zvonů představují konečný stav mého výzkumu k červnu roku 2013.

Seznam použitých zdrojů

Archivní prameny

- [1] Archiv Národního muzea, Sbírka rukopisů [1500]–1989, sign. B 330, Georg Adalbert WAHNER. *Nápisý na zvonech, které K. Bellmann, zvonář v Praze, v letech 1819–1820 přeléal. Co očitý svědek toho sepsal P. G. A. Wahner.* Sešit 1/2.
- [2] Archiv Národního muzea, Sbírka rukopisů [1500]–1989, sign. B 337, Georg Adalbert WAHNER. *Nachrichten von Gotteshäusern und ihren Denkwürdigkeiten im Bunzlauer Kreise.*
- [3] Diecézní archiv Litoměřice. Složka Glockenliste des Ordinariates Leitmeritz. N. 2480 von 1917.
- [4] Germanisches Nationalmuseum Nürnberg, das Deutsche Glockenarchiv, lístková kartotéka zvonů C, B.
- [5] Österreichisches Staatsarchiv Wien, Abt. Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Nr. 2151/A1918.
- [6] Österreichisches Staatsarchiv Wien, Abt. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, fond Nachlass Hermann Hallwich, složka č. 66 (Reichenberg-Friedland I).
- [7] SOkA Liberec, fond Archiv obce Stráž n. N., karton 13 1933/40, sk. III-b inv. č. 102.
- [8] SOkA Liberec, osobní fond Josef Kvaček, dějiny obce Hlavičky do r. 1910.

Kroniky

- [1] SOkA Liberec, fond Archiv města Český Dub, Obecní kronika 1014–1916.
- [2] SOkA Liberec, fond Archiv města Liberec, Obecní kronika Harcov 1924–1937.
- [3] SOkA Liberec, fond Archiv města Liberec, Obecní kronika Liberce 1919–1925.
- [4] SOkA Liberec, fond Archiv města Liberec, Obecní kronika Liberce 1369–1899.
- [5] SOkA Liberec, fond Archiv obce Andělská hora, Obecní kronika 1836–1891.
- [6] SOkA Liberec, fond Archiv obce Bedřichovka, Obecní kronika 1836–1916.
- [7] SOkA Liberec, fond Archiv obce Bílý Kostel n. N., Obecní kronika 1836–1936.
- [8] SOkA Liberec, fond Archiv obce Hrádek nad Nisou, Obecní kronika I. 1255–1938.
- [9] SOkA Liberec, fond Archiv obce Hrádek nad Nisou, Obecní kronika II. 1914–1918.
- [10] SOkA Liberec, fond Archiv obce Hrádek nad Nisou, Obecní kronika III. 1918–1938.
- [11] SOkA Liberec, fond Archiv obce Chrastava, Obecní kronika 1836–1933.
- [12] SOkA Liberec, fond Archiv obce Kryštofovo Údolí, Obecní kronika 1836–1944.
- [13] SOkA Liberec, fond Archiv obce Osečná, Obecní kronika 1848–1934.
- [14] SOkA Liberec, fond Archiv obce Ostašov, Školní kronika 1836–1945.

- [15] SOkA Liberec, fond Archiv obce Stráž n. N., Obecní kronika 1911–1944.
- [16] SOkA Liberec, fond Archiv obce Vratislavice nad Nisou, Obecní kronika 1903–1935.
- [17] SOkA Liberec, fond Archiv obce Zdislava, Obecní kronika 1930–1933.
- [18] SOkA Liberec, fond Farní úřad Bílý Kostel n. N., Farní kronika 1925–1944.
- [19] SOkA Liberec, fond Farní úřad Český Dub, Farní kronika 1692–1955.
- [20] SOkA Liberec, fond Farní úřad Dlouhý Most, Farní kronika 1789–1913.
- [21] SOkA Liberec, fond Farní úřad Hodkovice nad Mohelkou, Farní kronika 1844–1877.
- [22] SOkA Liberec, fond Farní úřad Hodkovice nad Mohelkou, Farní kronika 1877–1944.
- [23] SOkA Liberec, fond Farní úřad Hrádek nad Nisou, Farní kronika 1843–1946.
- [24] SOkA Liberec, fond Farní úřad Hrádek nad Nisou, Farní kronika do 1886.
- [25] SOkA Liberec, fond Farní úřad Chrastava, Farní kronika 1300–1895.
- [26] SOkA Liberec, fond Farní úřad Chrastava, Farní kronika 1891–1955.
- [27] SOkA Liberec, fond Farní úřad Jeřmanice, Farní kronika I. 1747–1899.
- [28] SOkA Liberec, fond Farní úřad Jeřmanice, Farní kronika II. 1900–1945.
- [29] SOkA Liberec, fond Farní úřad Kryštofovo Údolí, Farní kronika 1768–1875.
- [30] SOkA Liberec, fond Farní úřad Kryštofovo Údolí, Farní kronika 1875–1947.
- [31] SOkA Liberec, fond Farní úřad Křižany, Farní kronika 1845–1943.
- [32] SOkA Liberec, fond Farní úřad Osečná, Farní kronika 1883–1919, s. 555–556.
- [33] SOkA Liberec, fond Farní úřad Osečná, Farní kronika 1919–1955.
- [34] SOkA Liberec, fond Farní úřad Osečná, Farní kronika I. 1827–1882.
- [35] SOkA Liberec, fond Farní úřad Osečná, Farní kronika II. 1880–1883.
- [36] SOkA Liberec, fond Farní úřad Osečná, Farní kronika III. 1881–1884.
- [37] SOkA Liberec, fond Farní úřad Ruprechtice, Farní kronika 1910–1946.
- [38] SOkA Liberec, fond Farní úřad Světlá pod Ještědem, Farní kronika 1220–1903.
- [39] SOkA Liberec, fond Farní úřad Vratislavice nad Nisou, Farní kronika I. 1830–1874.
- [40] SOkA Liberec, fond Farní úřad Vratislavice nad Nisou, Farní kronika II. 1874–1889.
- [41] SOkA Liberec, fond Farní úřad Žibřidice, Farní kronika 1889–1944.
- [42] SOkA Liberec, fond Obecná škola Jítrava, Školní kronika 1898–1919.
- [43] SOkA Liberec, fond Panství Liberec, Vrchnostenská kronika 890–1838.

Vydané prameny

- [1] KŘÍČKA Z BÍTYŠKY, Vavřinec. *Vavřince Kříčky z Bítyšky Návod k lití a přípravě děl, kulí, hmoždířů, zvonů, konví ke zvedání vody, k vodotryskům a pod. četnými kresbami opatřený: (Mathesis Bohemica)*. Vydání I. Praha: Technické knihkupectví a nakladatelství, 1947. Historická knihovna technická. Řada pramenů I; [Sv.] 1.

- [2] GÜRLICH-SCHMIDT, Grete. *Die Glocken des Jeschken-Isergaues*. Reichenberg: Im Selbstverlage des Vereines für Heimatkunde, 1927.
- [3] KÜHN, Karl. *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale im Bezirke Reichenberg*. Prag – Brünn – Leipzig: Rudolf M. Rohrer Verlag, 1934.
- [4] *Mitteilungen des Vereines für Heimatkunde des Jeschken-Isergaues*. Jahrgang XVII, Reichenberg, 1923.
- [5] SAGASSER, Ferdinand. *Adressbuch und Wohnungs - Anzeiger der Stadt Reichenberg*, Reichenberg: Verlag von A. Schöpfer, 1871.
- [6] ŠIMÁK, Josef V. *Soupis památek, Politický okres turnovský*, ročník 32. Praha, 1909.

Monografie

- [1] ATTWATER, Donald – MATĚJŮ, Jitka. *Slovník svatých*. 2. revid. a dopl. vyd. Vimperk: Papyrus, 1993. ISBN 80-85776-06-5.
- [2] *Bible: Písmo svaté starého a nového zákona*. 9. vyd., 7. přeprac. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1994. ISBN 80-85810-05-0.
- [3] CHVOJKA, Miloš – SKÁLA, Jiří. *Malý slovník jednotek měření*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1982. Malé encyklopedie; sv. 13.
- [4] POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech. 1, A-J*, 1. vyd. Praha: Academia, 1977.
- [5] POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech. 2, K-O*, 1. vyd. Praha: Academia, 1978.
- [6] POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech. 3, P-Š*, 1. vyd. Praha: Academia, 1980.
- [7] POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech. 4, T-Ž*, 1. vyd. Praha: Academia, 1982.
- [8] ČECHURA, Martin. *Zaniklé kostely Čech*. 1. vyd. Praha: Libri, 2012. ISBN 978-80-7277-507-1.
- [9] KOLÁŘ, Martin – SEDLÁČEK, August. *Českomoravská heraldika. 1, Část všeobecná*. Praha: Argo, 1996. ISBN 80-7203-026-4.
- [10] MYSLIVEČEK, Milan – KOPAL, Miloš. *Erbovník aneb kniha o znacích i osudech rodů žijících v Čechách a na Moravě: podle starých pramenů a dávných ne vždy věrných svědectví*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1993. ISBN 80-7012-070-3.
- [11] MYSLIVEČEK, Milan. *Erbovník, aneb, Kniha o znacích i osudech rodů žijících v Čechách a na Moravě: podle starých pramenů a dávných ne vždy věrných svědectví*. 2. Vyd. 1. Praha: Horizont, 1997. ISBN 80-7012-091-6.
- [12] SEDLÁČEK, August. *Českomoravská heraldika. [2], Část zvláštní*. Vyd. 2., v Argu 1. Praha: Argo, 1997. ISBN 80-7203-062-0.
- [13] TECHNIK, Svatopluk. *Liberecké domy hovoří. 1*. Liberec: Město Liberec, 1992.
- [14] TECHNIK, Svatopluk. *Liberecké domy hovoří. 2*. Liberec: Město Liberec, 1993.

- [15] TECHNIK, Svatopluk. *Liberecké domy hovoří. 3.* Liberec: Město Liberec, 1995.
- [16] TECHNIK, Svatopluk. *Liberecké domy hovoří. 4.* Liberec: Město Liberec, 1997.
- [17] TECHNIK, Svatopluk. *Liberecké domy hovoří. 5.* Liberec: Město Liberec, 2001.
- [18] BÍLKOVÁ, Libuše – KARPAŠ, Roman et al. *Kniha o Liberci. 2., dopl. a rozš. vyd.* Liberec: Dialog, 2004. ISBN 80-86761-13-4.
- [19] *Mapový lexikon obcí ČSSR: Podle správního rozdělení 1. února 1967. 1. vyd.* Praha: Kartografické nakl., 1968.
- [20] KYBALOVÁ, Ludmila – LUNGA, Radek – VÁCHA, Petr. *Pražské zvony: [s úvodní studií o zvonařství, výrobě zvonů a dějinách jejich výtvarné výzdoby]*. Praha: Rybka Publishers, 2005. ISBN 80-86182-95-9.
- [21] MANOUŠEK, Petr Rudolf. *Zvonařství. 1. vyd.* Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1294-6.

Články

- [1] LUNGA, Radek. Průběh a charakter rekvizice českých zvonů za druhé světové války. In: *Nepřichází-li práce k Tobě... Různé podoby nucené práce ve studiích a dokumentech.* Praha 2003. s. 124–130.

Studentské práce

- [1] BENEŠOVÁ, Kateřina. *Zvony na Frýdlantsku do r. 2007.* Bakalářská práce, Liberec: Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, 2009.
- [2] BENEŠOVÁ, Kateřina. *Glockenarchiv Nürnberg – Významný zdroj informací pro českou campanologii (1941–1945).* Diplomová práce, Liberec: Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, 2012.
- [3] UHLÍŘ, Jaroslav. *Zvony na Liberecku do r. 2007.* Bakalářská práce, Liberec: Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, 2010.

Internetové zdroje

- [1] ŠOLC, Ervín (překl.). *Pamětní kniha obce Jeřmanice*, [vid. 5. 6. 2013] dostupné z www: <http://www.jermanice.cz/assets/files/historie/kronika.pdf>.
- [2] <http://www.znicenekostely.cz/?load=detail&id=15180>. [vid. 6. 6. 2013].
- [3] <http://www.liederdatenbank.de/song/256>. [vid. 19. 6. 2013].
- [4] <http://www.liederdatenbank.de/song/343>. [vid. 19. 6. 2013].
- [5] <http://www.liederdatenbank.de/artist/4616>. [vid. 19. 6. 2013].
- [6] <http://www.liederdatenbank.de/artist/11747>. [vid. 19. 6. 2013].
- [7] <http://gutenberg.spiegel.de/buch/3352/32>. [vid. 19. 6. 2013].
- [8] <http://www.mjakub.cz/?idc=251> [vid. 19. 6. 2013].
- [9] <http://www.znicenekostely.cz> [vid. 26. 6. 2013].
- [10] <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [vid. 26. 6. 2013].

Část statistická

Zvonaři

Abecední seznam zvonařů v regionu a přibližné období jejich působení na Liberecku. Hodnoty uvedené ve třetím sloupci udávají, na kolika zvonech se ten který litec podílel bez ohledu na reálné množství zaznamenaných kampanologických památek v regionu. Do výsledných hodnot byly započítány i zvony jednou, či vícekrát přelité. V takovémto případě byl připsán ke každému litci, pokud je znám.

Tab. č. 1: Zvonaři		
<i>Jméno zvonaře, město</i>	<i>Rok</i>	<i>Zvony</i>
Bartoloměj, mistr, <i>Praha</i>	1536–1537	2
Bellmann, Carl, <i>Praha</i>	1820–1835	8
Bellmannová, Anna, <i>Praha</i>	1866	1
Bierling, Albert Christian., <i>Drážďany</i>	1901	3
Brikcí z Cimperka, <i>Praha</i>	1575	1
Cromel, Jan Balthasar, <i>Ústí nad Labem</i>	1694–1701	6
Diepold, Arnošt, <i>Praha</i>	1900–1907	5
Diepold, Josef, <i>Praha</i>	1879	1
Dietrich, Zacharias, <i>Praha</i>	1744	2
Franck, František Antonín,	1709	1
Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1906–1934	51
Hilzer, Ignác, <i>Vídeň</i>	1880	1
Hilzer, Peter, <i>Vídeň</i>	1880–1896	19
Kohlert Josef, <i>Kraslice</i>	20. st.	2
Kühner, František Josef, <i>Praha</i>	1804	1
Kühner, Jan Jiří, <i>Praha</i>	1765–1789	4
Kühner, Jan Václav, <i>Praha</i>	1798–1801	3
Kühnerová, Anna, <i>Praha</i>	1804–1807	3
Lišák, Valentin, <i>Praha</i>	1740	1
Löhner, Jakub Konrád, <i>Praha</i>	1735–1738	3
Löw z Löwenbergu, Nicolaus, <i>Turnov</i>	1687–1709	3
Manoušek Rudolf a spol., <i>Brno</i>	1918	1
Manoušek, Rudolf, <i>Brno</i>	1933–1936	6
Paul, Eduard, <i>Liberec</i>	1849–1858	10
Paul, Josef, <i>Česká Lípa, Liberec</i>	1855–1863	3
Paul, Karl Wenzel, <i>Česká Lípa</i>	1745–1810	2
Perner, Rudolf, <i>České Budějovice</i>	1922–1930	11
Petr, mistr, <i>Mladá Boleslav</i>	1551–1568	4
Pietschmann, Josef, <i>Mikulášovice</i>	1771	1
Ponhut, Peter, <i>Žitava</i>	1481–15??	4?
Schoenfeld, Anton, <i>Praha</i>	1707–1710	2
Schoenfeld, Wilhelm, <i>Praha</i>	1658	1
Schröter, Donát, <i>Hostinné</i>	1601–1603	4
Schröter, Martin, <i>Hostinné</i>	1642	2
Schunke, Adam, <i>Praha</i>	před 1898	1
Schunke, Johan Christian, <i>Praha</i>	1756–1784	4
Tomášková-Dytrychová, Marie, <i>Brodek u Přerova</i>	2000–2001	3
Ullmann, Josef, <i>Liberec</i>	1869–1870	3
Wildt, Georg, <i>Žitava</i>	1600–1619	4
Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1906–1923	30
Zelsmann, Robert, <i>Liberec</i>	1877	1
Zorbe, Martin, <i>Žitava</i>	1691–1692	2

Poměr dochovaných a nedochovaných zvonů

První sloupec tabulky č. 2 znázorňuje poměr celkových počtů dochovaných a nedochovaných kampanologických památek na území někdejšího Libereckého okresu. Hodnoty ve druhém a třetím sloupci vypovídají o zvonech, u kterých nebyl, nebo nemohl být z různých důvodů zjištěn autor zvonu nebo období jeho vzniku. Procenta u výsledků hodnot ukazují míru neznámých údajů vzhledem k celkovému počtu zkoumaných děl.

Tab. č. 2: Poměr dochovaných a nedochovaných zvonů			
<i>Status</i>	<i>Počet zvonů</i>	<i>Neznámý zvonař</i>	<i>Neznámý rok</i>
dochované	78 zvonů	28	4
nedochované	216 zvonů	59	18
celkem	294 zvonů	(29,6%) 89	(7,5%) 22

Přehled dochovaných a nedochovaných kampanologických památek

Tabulka č. 3 obsahuje údaje týkající se dochovaných kampanologických památek Libereckého regionu. Tabulka č. 4 uvádí informace o zvonech nedochovaných. Seznamy lokalit jsou vždy řazeny abecedně podle názvů. Přifařené obce nebo městské části jsou kurzívou. Základní informace tvoří umístění, typ a spodní průměr v centimetrech, zasvěcení, zvonař a rok výroby. Zvony, které byly v průběhu dějin z různých důvodů přelity, jsou označeny písmenem P. V tabulce č. 4 se navíc objevují informace, za které světové války došlo k odevzdání zvonu (R1/R2). Obsahuje i čtyři zvony (označené písmenem Z), které se nedochovaly na původních lokalitách a do celkové sumy nedochovaných zvonů nebyly započítány.

Vysvětlivky všech zkratk z posledního sloupce obou tabulek se nacházejí v zápatí stránky.

Tab. č. 3: Dochované kampanologické památky

č.	Obec	Kostel / jiné umístění	Typ (průměr v cm)	Zasvěcení	Zvonař	Vznik	Pozn.
1.	Andělská Hora (Engelsberg)	Panny Marie Sněžné	umíráček (32,5)	sv. Jan Nep., sv. Antonín Pad.			? D
2.	Bílý Kostel n. N. (Weißkirchen)	sv. Mikuláš	velký cymbál (53)		Kohlert, Josef a spol., Kraslice	20. st.	
3.			malý cymbál (47)		Kohlert, Josef a spol., Kraslice	20. st.	
4.	Český Dub (Böhmische Aicha)	Seslání Ducha sv.	druhý zvon (95,5)	sv. Trojice	Cromel, Jan Balthasar, Ústí nad Labem	1694	
5.	Letařovice (Letařowitz)	sv. Jakub Větší	velký zvon (106)	Bůh	Petr, mistr, Mladá Boleslav	1567	
6.	Dlouhý Most (Langenbruck)	sv. Vavřinec	zvon (58)	Ježíš Kristus	Winter, Oktav, Broumov	1921	
7.			větší cymbál (38)			20. st.	
8.			menší cymbál (31)			20. st.	
9.	Grabštejn (Grafenstein)	hradní věž	zvon (44)	sv. Barbora	Tomášková-Dytrychová, Brodek u Přerova	2001	
10.		dolní zámek	větší cymbál (44,5)			20. st.	
11.		dolní zámek	menší cymbál (36,5)			20. st.	
12.	Hlavice (Hlawitz)	sv. Linhart	velký zvon (91)	Bůh	Petr, mistr, Mladá Boleslav	1568	
13.			malý zvon (39,5)	sv. Mikuláš		20. st.	
14.	Hodkovice n. M. (Liebenau)	sv. Prokop	prostřední zvon (86)	sv. Prokop	Petr, mistr, Mladá Boleslav	1551	
15.			nový malý zvon (44)		Manoušek, Rudolf a spol., Brno	1918	
16.			sanktusníkový zvon (44,5)	Ježíš Kristus	Herold, Richard, Chomutov	1934	
17.	Hrádek n. N. (Grottau)	sv. Bartoloměj	renesanční zvon (87)	Bůh	Brikcí z Cimperka, Praha	1575	NP
18.			šestý zvon (21)			1586?	
19.			sanktusníkový zvon (33)	sv. Vojtěch	Ullmann, Josef, Liberec	1869	
20.			čtvrtý zvon (38)	Ukřižování	Winter, Oktav, Broumov	1923	
21.			pátý zvon (33)	sv. Josef			
22.			velký zvon Ave (100)	Ježíš Kristus	Tomášková-Dytrychová, Brodek u Přerova	2000	
23.			třetí zvon (75,5)	sv. Bartoloměj	Tomášková-Dytrychová, Brodek u Přerova	2000	
24.		Pokoje (CČH)	nový malý zvon (94)	světské	Herold, Richard, Chomutov	20. st.	
25.	Chrastava (Kratzau)	sv. Vavřinec	velký zvon (124)	Ukřižování	Schröter, Donát, Hostinné	1601	
26.			velký cymbál (72)		Winter, Oktav, Broumov	1922	
27.			malý cymbál (64)		Winter, Oktav, Broumov	1922	
28.	Jeřmanice (Hermannstal)	sv. Anna	velký zvon (114)	P. Marie	Löhner, Jakub Konrád, Praha?	1754	NP
29.			nový umíráček (43)	sv. Antonín	Winter, Oktav, Broumov	1924	NP
30.	Jítrava (Pankraz)	sv. Pankrác	zvon (46,5)	sv. Pankrác	Herold, Richard, Chomutov	1934	
31.	Kryštofovo Údolí (Christophsgrund)	sv. Kryštof	velký zvon (89)	Ukřižování	Wildt, Georg, Žitava	1600	NP
32.		hostinec U Sv. Kryštofa	malý školní zvon		Hilzer, Peter, Videň	1887	?
33.	Novina (Neuland)	škola	školní zvon (38)		Herold, Richard, Chomutov	20. st	?

Vysvětlivky: NP = není původní; P = přelit; D = nedostupný; Z = zachoval se jinde; ? = existence neprokázána.

Tab. č. 3: Dochované campanologické památky

č.	Obec	Kostel / jiné umístění	Typ (průměr v cm)	Zasvěcení	Zvonař	Vznik	Pozn.
34.	Křižany (Kriesdorf)	sv. Maxmilián	nový sanktusníkový zvon (38)		Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1919	D
35.			větší cymbál (60)			20. st.	
36.			menší cymbál (46)			20. st.	
37.	Liberec (Reichenberg)	sv. Antonín Veliký	pozdně gotický zvon (107)	P. Marie, Ukřižování	Ponhut, Peter, <i>Žitava?</i>	15. /16. st.	NP
38.			prostřední zvon (88)	Mojžíš	Schröter, Donát, <i>Hostinné</i>	1602	NP
39.			umíráček (43,5)	Ukřižování	Franck, František Antonín, Ullmann, Josef, <i>Liberec</i>	1709 1880	P
40.		Boží Srdce Páně	nový malý zvon (60)	sv. Josef	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	
41.		sv. Máří Magdalena	nový zvon (43)	P. Marie	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1923	NP
42.		neorenesanční radnice	malý zvon (45)	P. Marie	Schoenfeld, Wilhelm, <i>Praha</i> Zorbe, Martin, <i>Žitava</i>	1604, 1658 1692	P NP
43.			zvon bez srdce (42)		Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1932	
44.			cymbál (52)			20. st.	
45.		Severočeské muzeum	velký cymbál (65)			20. st.	
46.			malý cymbál (41)			20. st.	
47.	Kateřinky (Katharinberg)	hřbitovní kaple	nový hřbitovní zvon (30)			20. st.	?
48.	Machnín (Machendorf)	Boží Srdce Páně	zvon z kaple (37)	Ukřižování	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1924	NP
49.	Ostašov (Berzdorf)	sv. Vojtěch	nový zvon Ave (59)	P. Marie, Ježíš Kristus	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1918	
50.			větší cymbál (35)			20. st.	
51.			menší cymbál (30)			20. st.	
52.	Rochlice (Röchlitz)	sv. Jan Křtitel	větší cymbál (75)		Cromel, Hans Balthasar, <i>Ústí n. L.</i>	1700	
53.			nový umíráček (69)	sv. Josef	Perner, Rudolf, <i>České Budějovice</i>	1928	
54.			menší cymbál (45)			20. st.	
55.	Ruprechtice (Ruppersdorf)	sv. Antonín Pad.	nový malý zvon (83)	sv. Antonín	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1921	
56.			větší cymbál (42)			20. st.	
57.			menší cymbál (31)			20. st.	
58.		hřbitov	nový hřbitovní zvon (25)			20. st.	D
59.	Vratislavice n. N. (Maffersdorf)	Nejsvětější Trojice	sanktusníkový zvon (34)	sv. Erasmus	Kühner, Jan Václav, <i>Praha</i>	1800	
60.			nový hřbitovní zvon (48)	Ježíš Kristus	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1925	
61.			malý cymbál (45)			1925	
62.	Nová ves u Liberce (Neundorf)	Nanebevzetí P. Marie	nový umíráček (41)	sv. Kříž	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1923	
63.			větší cymbál (92)			20. st.	

Vysvětlivky: NP = není původní; P = přelit; D = nedostupný; Z = zachoval se jinde; ? = existence neprokázána.

Tab. č. 3: Dochované kampanologické památky

č.	Obec	Kostel / jiné umístění	Typ (průměr v cm)	Zasvěcení	Zvonař	Vznik	Pozn.
64.			menší cymbál (70,5)			20. st.	
65.	Osečná (Oschitz)	sv. Vít	umíráček (49)	sv. Václav	Bellmann, Carl, <i>Praha</i> Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1827 1922	P
66.			malý zvon (26,5)				
67.	Rynoltice (Ringelshain)	sv. Barbora	nový zvon (47)	sv. Josef	Perner, Rudolf, <i>České Budějovice</i>	1922	
68.	Šimonovice – Rašovka (Ruschen)	sv. Antonín Pad.	zvon (45)			1932	
69.	Stráž n. N. (Alt-Habendorf)	sv. Kateřina Alex.	nový umíráček (45,5)	sv. Kateřina	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	
70.	Radčice u Kr. Studánky (Ratschendorf)	kaple sv. Václava	nový hřbitovní zvon (50)			1880	?
71.	Světlá pod Ještědem (Swetla)	sv. Mikuláš	sanktusníkový zvon (37)		Diepold, Arnošt, <i>Praha</i>	1900	
72.			zvon Vzkříšení (70)	Ježíš Kristus	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	
73.			větší cymbál (43,5)			20. st.	
74.			menší cymbál (33)			20. st.	
75.	Vlastibořice (Wlastiborschitz)	sv. Kateřina	prostřední zvon (81)	Ježíš Kristus, sv. Václav		15. /16. st.	
76.			sanktusníkový zvon	sv. Jiří			
77.	Zdislava (Schönbach)	sv. Jan Křtitel	nový zvon (53,5)	sv. Josef	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	
78.			menší zvon (47)		z Löwenbergu, N. Löw, <i>Turnov</i>	1709	NP

Vysvětlivky: NP = není původní; P = přelit; D = nedostupný; Z = zachoval se jinde; ? = existence neprokázána.

Tab. č. 4: Nedochované kampanologické památky

č.	Obec	Kostel / jiné umístění	Typ (průměr v cm)	Zasvěcení	Zvonař	Vznik	Pozn.
1.	Andělská Hora (Engelsberg)	P. Marie Sněžné	cymbál (46,5)		Schoenfeld, Anton, <i>Praha</i>	1707	R1
2.			velký zvon (67,4)	P. Marie	Paul, Eduard, <i>Liberec</i>	1857	P R1
3.			nový velký zvon (46)		Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1923	R2
4.			nový prostřední zvon (53)		Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1923	R2
5.			nový malý zvon (40)		Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1923	R2
6.	Bílý Kostel n. N. (Weißkirchen)	sv. Mikuláš	velký zvon (98)	Ježíš Kristus	Schröter, Donát, <i>Hostinné</i>	1603	R1
7.			malý zvon (58)	sv. Václav	Schunke, Johan Christian, <i>Praha</i>	1782	R1
8.			prostřední zvon (78)	Ježíš Kristus	Paul, Josef, <i>Česká Lípa</i>	1855	R1
9.			umíráček (33)	Máří Magdalena	Kühner, Franz Josef, <i>Praha</i>	1804	R1
10.	Český Dub (Böhmische Aicha)	Seslání Ducha sv.	sanktusníkový zvon (25)			1735	R1
11.			umíráček (45)			1735	R1
12.			nový velký zvon (115)	Ježíš Kristus	Perner, Rudolf, <i>České Budějovice</i>	1924	R2
13.			nový prostřední zvon (86)	P. Marie	Perner, Rudolf, <i>České Budějovice</i>	1924	R2
14.			nový umíráček (52)	sv. Václav	Perner, Rudolf, <i>České Budějovice</i>	1934	R2
15.			velký zvon (120)				R1
16.			třetí zvon (80)				R1
17.			čtvrtý zvon (50)	sv. Václav			R1
18.		Nejsvětější Trojice	hřbitovní zvon (47)		Löw z Löwenbergu, N., <i>Turnov</i>	1709	Z R2
19.	Letařovice (Letařowitz)	sv. Jakub Větší	nejstarší zvon (91)	Ježíš Kristus		1363?	R1
20.			prostřední zvon	Ježíš Kristus		1844	R1
21.			umíráček				R1
22.			nový velký zvon	P. Marie	Manoušek, Rudolf, <i>Brno</i>	1933	R2
23.			nový prostřední zvon	sv. Václav	Manoušek, Rudolf, <i>Brno</i>	1933	R2
24.			nový umíráček	sv. Jan Nep.	Manoušek, Rudolf, <i>Brno</i>	1933	R2
25.	Dlouhý Most (Langebruck)	sv. Vavřinec	velký zvon (82)	P. Marie, sv. Florián		1721	R1
26.			prostřední zvon (66)	P. Marie	Kühner, Jan Václav, <i>Praha</i>	1798	R1
27.			malý zvon (54,5)	sv. Barbora, sv. Vavřinec	Paul, Josef, <i>Liberec</i>	1863	R1
28.			sanktusníkový zvon (35)	sv. Václav	Kühner, Jan Václav, <i>Praha</i>	1801	R1
29.			nový velký zvon (70)	P. Marie		20. st	R2
30.			nový malý zvon (55)	Ježíš Kristus		20. st	R2
31.	Grabštejn (Grafenstein)	zámecká věž	zvon (64)	sv. Barbora	Paul, Josef, <i>Česká Lípa</i>	1863	R1
32.			nový zvon (46)		Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1921	R2
33.		Mezi lipami u rybníka	umíráček (38)				D R1
34.	Hlavičky (Hlawitz)	sv. Linhart	prostřední zvon (61)		Kühnerová, Anna, <i>Praha</i>	1807	N

Vysvětlivky: NP = není původní; R1 = odevzdán za 1. rekvizice; R2 = odevzdán za 2. rekvizice; P = přelit; D = nedostupný; Z = zachoval se jinde; N = nedochoval se; ? = existence neprokázána.

Tab. č. 4: Nedochované kampanologické památky

č.	Obec	Kostel / jiné umístění	Typ (průměr v cm)	Zasvěcení	Zvonař	Vznik	Pozn.
35.			malý zvon (60)		Petr, mistr, <i>Mladá Boleslav?</i>	1568?	N
36.	Hodkovice n. M. (Liebenau)	sv. Prokop	velký nedělní zvon (100)	P. Marie, sv. Petr	Bartoloměj, mistr, <i>Praha</i>	1536	R2
37.			sanktusníkový zvon (41)	Ježíš Kristus		16. st	R1
38.			dušičkový zvon (72)		Löw z Löwenbergu, N., <i>Turnov</i>	1709	R1
39.			zvon Ave (71,5)	sv. Jan, sv. Pavel	Diepold, Josef, <i>Praha</i>	1879	R1
40.			nový umíráček (40)			1920	R2
41.		Kalvárie	zvon (47)	Ukřižování	Bellmannová, Anna, <i>Praha</i>	1866	R1
42.			nový zvon (43)			1929	R2
43.		márnice	umíráček (43,5)	sv. Florián	Kühnerová, Anna, <i>Praha</i>	1808	R1
44.	Jílové u Hodkovic n. M. (Jilowei)	Kaple Anděla Strážce	velký zvon			1693	R1
45.			prostřední zvon (50)			1693	R1
46.			malý zvon (40)			1693	R1
47.			zvon z kalvárie (34)				R1
48.	Hrádek n. N. (Grottau)	sv. Bartoloměj	velký nejstarší zvon (107)	P. Marie	Ponhut, Peter, <i>Žitava?</i>	15. /16. st	Z R2
49.			druhý zvon (84)	Ukřižování	Wiesenhauer, Georg, <i>Žitava</i> , Hilzer, Peter, <i>Vídeň</i>	1642 1893	P R1
50.			třetí zvon (77)	Ukřižování	Paul, Eduard, <i>Liberec</i>	1724, 1849	P R1
51.			sanktusníkový zvon (45)	sv Jan, sv. Pavel	Kühner, Jan Jiří, <i>Praha</i>	1765	R1
52.			velký umíráček (45)			před 1783	R1
53.			hřbitovní zvon (37)	sv. Vojtěch			R1
54.			prostřední umíráček (28)	sv. Vojtěch		1751	R1
55.			nový velký zvon (109)	sv. Bartoloměj	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
56.			nový prostřední zvon (92)	Ježíš Kristus	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
57.			nový malý zvon (71)	sv. Josef	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
58.		Pokoje (CČH)	velký zvon (144)	Ježíš Kristus	Bierling, Albert C., <i>Drážďany</i>	1901	R1
59.			prostřední zvon (114)	Mír, Bůh	Bierling, Albert C., <i>Drážďany</i>	1901	R1
60.			malý zvon (96)	Otto von Bismarck	Bierling, Albert C., <i>Drážďany</i>	1901	R1
61.			nový velký zvon	Ježíš Kristus		20. st	R2
62.			nový prostřední zvon	Mír, Bůh		20. st	R2
63.	Václavice (Wetzwalde)	sv. Jakub Větší	prostřední zvon (87,5)	P. Marie	Ponhut, Peter, <i>Žitava?</i>	15. /16. st	N
64.			malý zvon (62,5)	Matka Boží Bol.	Schunke, Johann Christian, <i>Praha</i>	1775	R1
65.			velký zvon (100)	sv. František Seraf.	Hilzer, Peter, <i>Vídeň</i>	1884	R1
66.			umíráček (44,6)	P. Marie	Hilzer, Peter, <i>Vídeň</i>	1884	R1
67.			sanktusníkový zvon (37,5)		Hilzer, Peter, <i>Vídeň</i>	1884	R1
68.			nový velký zvon (99)	Nejsvětější Trojice	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1924	R2

Vysvětlivky: NP = není původní; R1 = odevzdán za 1. rekvizice; R2 = odevzdán za 2. rekvizice; P = přelit; D = nedostupný; Z = zachoval se jinde; N = nedochoval se; ? = existence neprokázána.

Tab. č. 4: Nedochované kampanologické památky

č.	Obec	Kostel / jiné umístění	Typ (průměr v cm)	Zasvěcení	Zvonař	Vznik	Pozn.
69.			nový druhý zvon (78)	sv. Jakub Větší	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1924	R2
70.			nový třetí zvon (60)	P. Marie	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1924	R2
71.			nový umíráček (44)		Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1923?	R2
72.			nový sanktus. zvon (27)		Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1923	R2
73.	Chrastava (Kratzau)	sv. Vavřinec	prostřední zvon (106)	Ukřižování	Schröter, Donát, <i>Hostinné</i>	1602	R1
74.			sanktusníkový zvon (57)		Schröter, Donát, <i>Hostinné</i>	1602	R1
75.			polední zvon (78)	P. Marie	Bellmann, Carl, <i>Praha</i> Diepold, Ernst, <i>Praha</i>	16. st, 1823 1907	P R1
76.			umíráček (40)	sv. Antonín Pad., sv. Barbora	Kühnerová, Anna, <i>Praha</i>	1723, 1804	P R1
77.			hřbitovní zvon (40,5)		Hilzer, Peter, <i>Videň</i>	1886	R1
78.			nový velký zvon (92)		Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1922	R2
79.			nový velký zvon (69)		Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1922	R2
80.			nový umíráček (42)		Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1922	R2
81.			nový hřbitovní zvon (40)	Ukřižování	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1923	R2
82.	Jeřmanice (Hermannstal)	sv. Anna	prostřední zvon (72)	P. Marie, sv. Jiří		1732	NP R1
83.			sanktusníkový zvon (42)	sv. Jan Nep.	Löhner, Jakub Konrád, <i>Praha</i>	1735	NP R1
84.			nový prostřední zvon (62)	Sv. Anna	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1919	R1
85.	Kryštofovo Údolí (Christophsgrund)	sv. Kryštof	prostřední zvon (77,5)	sv. Kryštof	Dietrich, Zacharias, <i>Praha</i>	1744	R1
86.			velký zvon (82)	sv. Kryštof	Paul, Eduard, <i>Liberec</i>	1603, 1857	P R2
87.			sanktusníkový zvon (41,5)	Bůh		1608	R1
88.			umíráček (41)	sv. Jan Křtitel	Schunke, Johann Christian, <i>Praha</i>	1784	R1
89.			nový sanktus. zvon (38)	sv. Helena	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1919	R2
90.			nový zvon Ave (66)	P. Marie	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1924	R2
91.	Novina (Neuland)	škola	školní zvon (40,8)	sv. Josef	Hilzer, Peter, <i>Videň</i>	1887	R1
92.	Křižany (Kriesdorf)	sv. Maxmilián	prostřední zvon (84)	P. Marie	Ponhut, Peter, <i>Žitava</i>	1484–1500	R1
93.			zvon Ave (50)	P. Marie, sv. Šimon Kan.	Ponhut, Peter, <i>Žitava</i> Paul, Eduard, <i>Liberec</i> Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1481 1856 1912	P R1
94.			sanktusníkový zvon			1894	R1
95.			umíráček				R1
96.			velký zvon (88)	Mojžíš			Z R2
97.			nový velký zvon	Nejsvětější Trojice	Perner, Rudolf, <i>České Budějovice</i>	1930	R2
98.			nový prostřední zvon		Perner, Rudolf, <i>České Budějovice</i>	1930	R2
99.			nový malý zvon	Matka Boží	Perner, Rudolf, <i>České Budějovice</i>	1930	R2

Vysvětlivky: NP = není původní; R1 = odevzdán za 1. rekvizice; R2 = odevzdán za 2. rekvizice; P = přelit; D = nedostupný; Z = zachoval se jinde; N = nedochoval se; ? = existence neprokázána.

Tab. č. 4: Nedochované kampanologické památky

č.	Obec	Kostel / jiné umístění	Typ (průměr v cm)	Zasvěcení	Zvonař	Vznik	Pozn.
100.	Žibřidice (Seifersdorf)		velký zvon (100)			1566	R2
101.			prostřední zvon (85)			1791	R1
102.			umíráček (50)			1804	R1
103.			malý zvon (63)			1851	R1
104.			hřbitovní zvon				R1
105.	Liberec (Reichenberg)	sv. Antonín Veliký	velký zvon (153)	P. Marie	Hilzer, Peter a Ignác, <i>Videň</i>	1880	R1
106.			druhý zvon (127)	Matka Boží Bolestná	Schunke, Johan Christian, <i>Praha</i> , Paul, Eduard, <i>Liberec</i>	1756, 1770 1800, 1849	P NP R2
107.			třetí zvon (104,5)	sv. Filip Neri, sv. Antonín	Hilzer, Peter, <i>Videň</i>	1756, 1887	P NP R2
108.			čtvrtý zvon (75)	sv Jan, sv. Pavel	Paul, Eduard, <i>Liberec</i>	1756, 1863	P NP R2
109.			pozdvihovací zvon (45)	Bůh	Zorbe, Martin, <i>Žitava</i>	1691	R2
110.		Boží Srdce Páně	velký zvon (66)	sv. Josef	Hilzer, Peter, <i>Videň</i>	1897	R1
111.			prostřední zvon (53)	Matka Boží Bolestná	Hilzer, Peter, <i>Videň</i>	1897	R1
112.			malý zvon (40,5)	Ukřižování	Hilzer, Peter, <i>Videň</i>	1897	R1
113.			nový velký zvon (92)		Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
114.			nový prostřední zvon		Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
115.		Nalezení sv. Kříže	sanktusníkový zvon (40)		Löw z Löwenbergu, N., <i>Turnov</i> , Hilzer, Peter, <i>Videň</i>	1687 1896	P R1
116.			zvon nad stolicí (90)	Matka Boží Bolestná	Kühner, Johan Georg, <i>Praha</i> , Hilzer, Peter, <i>Videň</i>	1789 1886	P R1
117.			zvon u okna (77)	sv. Josef	Kühner, Johan Georg, <i>Praha</i> , Hilzer, Peter, <i>Videň</i>	1789 1886	P R1
118.			malý zvon (58)	Ukřižování	Hilzer, Peter, <i>Videň</i>	1891	R1
119.			umíráček (27)				R1
120.			velký zvon (118)	Ukřižování	Kühner, Johan Georg, <i>Praha</i> , Bellmann, Carl, <i>Praha</i>	1789 1820	P R1
121.			nový velký zvon (118)	Mír	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
122.			nový druhý zvon (97)		Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
123.			nový třetí zvon (75)	P. Marie	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
124.			nový čtvrtý zvon (56)	sv. Josef	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
125.			nový sanktus. zvon (42)		Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
126.		sv. Máří Magdalena	nový zvon (43)	P. Marie	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1910	R2
127.		zámecká kaple	velký zvon (77)	sv. Marek	Wildt, Georg, <i>Žitava</i>	1604	R1

Vysvětlivky: NP = není původní; R1 = odevzdán za 1. rekvizice; R2 = odevzdán za 2. rekvizice; P = přelit; D = nedostupný; Z = zachoval se jinde; N = nedochoval se; ? = existence neprokázána.

Tab. č. 4: Nedochované kampanologické památky

č.	Obec	Kostel / jiné umístění	Typ (průměr v cm)	Zasvěcení	Zvonař	Vznik	Pozn.
128.			malý zvon (57)	sv. Prokop		1657	R1
129.		neorenesanční radnice	ukazovací zvon (98)		Wiesenhauer, Georg, <i>Žitava</i>	1621	NP R1
130.	Harcov (Alt-Harzdorf)	Navštívení P. Marie	sanktusníkový zvon (33,5)		Ullmann, Josef, <i>Liberec</i>	1870	R1
131.			prostřední zvon (63)	Nejsvětější Trojice, P. Marie		1826	R1
132.			velký zvon (80)	P. Marie	Hilzer, Peter, <i>Vídeň</i>	1887	R2
133.			malý zvon (53,5)	Ježíš Kristus, P. Marie, sv. Jan Kř.	Hilzer, Peter, <i>Vídeň</i>	1887	R1
134.			nový prostřední zvon (65)		Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
135.			nový malý zvon (57,7)		Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
136.	Nový Harcov (Neu-Harzdorf)	kaple	zvon Ave			1783	D R1
137.		dům č. p. 70	zvon (70)	sv. Václav		1818	D
138.	Kateřinky (Katharinberg)	dům č. p. 64	zvon (42)	sv. Tadeáš	Zelsmann, Robert, <i>Liberec</i>	1877	P
139.		hřbitovní kaple	hřbitovní zvon				R1
140.	Kristiánov (Christianstadt)	evangelický kostel	velký zvon (142)			1868	N
141.			prostřední zvon (120)			1868	N
142.			malý zvon (98)			1868	N
143.	Machnín (Machendorf)	Boží Srdce Páně	neznámý velký zvon				R2
144.			neznámý prostřední zvon				R2
145.			neznámý malý zvon				R2
146.		škola	školní zvon (50)		Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1906	R1
147.	Bedřichovka (Friedrichshain)	kaple P. Marie	neznámý zvon				R1
148.			zvon z kaple (37)	Ukřižování	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1924	Z
149.	Ostašov (Berzdorf)	sv. Vojtěcha	zvon Ave (40)		Pietschmann, Josef, <i>Mikulášovice</i>	1771	R1
150.	Dolní ostašov (Nieder-Berzdorf)	škola	školní zvon (37,5)	Ukřižování, sv. Jan Nep.		1759	R1
151.	Rochlice (Röchlitz)	sv. Jan Křtitel	malý zvon (81)		Martin, Schröter, <i>Hostinné</i> , Paul, Eduard, <i>Liberec</i>	1642, 1753 1853	P N
152.			umíráček (47)	P. Marie, Ježíš Kristus		1741	N
153.			velký zvon (112)	sv. Jan	Schröter, Martin, <i>Hostinné</i>	1642, 1774	P R1
154.			prostřední zvon (88)	sv. Antonín	Bellmann, Carl, <i>Praha</i>	1766, 1829	P R1
155.			sanktusníkový zvon (38)		Schoenfeld, Anton, <i>Praha</i>	1710	R2
156.			nový velký zvon (112)		Perner, Rudolf, <i>České Budějovice</i>	1928	R2
157.			nový druhý zvon (94)		Perner, Rudolf, <i>České Budějovice</i>	1928	R2

Vysvětlivky: NP = není původní; R1 = odevzdán za 1. rekvizice; R2 = odevzdán za 2. rekvizice; P = přelit; D = nedostupný; Z = zachoval se jinde; N = nedochoval se; ? = existence neprokázána.

Tab. č. 4: Nedochované kampanologické památky

č.	Obec	Kostel / jiné umístění	Typ (průměr v cm)	Zasvěcení	Zvonař	Vznik	Pozn.
158.			nový třetí zvon (83)		Perner, Rudolf, <i>České Budějovice</i>	1928	R2
159.	Ruprechtice (Ruppersdorf)	Matka Boží U Obrázku	velký zvon (60)		Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1906	R1
160.			prostřední zvon (48)	Ukřižování	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1906	R1
161.			malý zvon (40)		Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1906	R1
162.			nový velký zvon		Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1924	R2
163.			nový prostřední zvon		Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1924	R2
164.			nový malý zvon		Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1924	R2
165.		sv. Antonín Pad.	velký zvon (131)	sv. Josef	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1910	R1
166.			malý zvon (90)	Ukřižování	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1910	R1
167.			prostřední zvon (102)	P. Marie	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1910	R2
168.			nový velký zvon (132)	sv. Josef	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1930	R2
169.		hřbitov	hřbitovní zvon (34,5)		Hilzer, Peter, <i>Videň</i>	18??	R1
170.		škola	školní zvon (49,5)				N
171.	Vratislavice n. N. (Maffersdorf)	Nejsvětější Trojice	prostřední zvon (84,3)	Nejsvětější Trojice	Cromel, Hans Balthasar, <i>Ústí n. L.</i> , Paul, Karl Wenzel, <i>Česká Lípa</i>	1701, 1745	N
172.			velký zvon (105)	Nejsvětější Trojice	Cromel, Hans Balthasar, <i>Ústí n. L.</i> , Paul, Karl Wenzel, <i>Česká Lípa</i>	před 1698, 1745, 1810	P R1
173.			malý zvon (63)	sv. Barbora	Cromel, Hans Balthasar, <i>Ústí n. L.</i> , Paul, Karl Wenzel, <i>Česká Lípa</i> , Paul, Eduard, <i>Česká Lípa</i> , Paul, Josef, <i>Liberec</i>	1701 1810 1840 1863	P R1
174.			sanktusníkový zvon (49)	sv. Vavřinec	Paul, Eduard, <i>Liberec</i>	1849	R2
175.			nový velký zvon (109)	Nejsvětější Trojice	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1925	R2
176.			nový mariánský zvon (87)	P. Marie	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1925	R2
177.			nový malý zvon (71)	sv. Josef	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1925	R2
178.			velký cymbál (52)			1925	R2
179.	Nová Ves u Liberce (Neundorf)	Nanebevzetí P. Marie	prostřední zvon (54)		Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	15. st?	N
180.			velký zvon (85)	světské	Wildt, Georg, <i>Žitava</i>	1619	R1
181.			malý zvon (42)	sv. Martin		1872	R1
182.			nový velký zvon (80,2)	P. Marie	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1923	R2
183.			nový prostřední zvon (65,8)	sv. Josef	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1923	R2
184.			nový malý zvon (54,8)	sv. Anna	Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1923	R2
185.	Osečná (Oschitz)	sv. Vít	velký zvon (92)	Matka Boží Bolestná	Bellmann, Carl, <i>Praha</i>	1927	R1
186.			druhý zvon (73)	sv. Florián	Bellmann, Carl, <i>Praha</i>	1927	R1
187.			třetí zvon (58)	sv. Linhart	Bellmann, Carl, <i>Praha</i>	1927	R1

Vysvětlivky: NP = není původní; R1 = odevzdán za 1. rekvizice; R2 = odevzdán za 2. rekvizice; P = přelit; D = nedostupný; Z = zachoval se jinde; N = nedochoval se; ? = existence neprokázána.

Tab. č. 4: Nedochované kampanologické památky

č.	Obec	Kostel / jiné umístění	Typ (průměr v cm)	Zasvěcení	Zvonař	Vznik	Pozn.
188.			nový velký zvon	Ježíš Kristus	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
189.			nový druhý zvon	P. Marie	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
190.			nový třetí zvon	sv. Vendelín, sv. Cecilie	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
191.	Rynoltice (Ringelshain)	sv. Barbora	velký zvon (77)			1800	R1
192.			prostřední (63)			1800	R1
193.			malý zvon (50)	sv. Josef		1896	R1
194.	Šimonovice (Schimsdorf)	sv. Vavřinec	zvon Ave (38)	P. Marie	Löhner, Jakub Konrád, <i>Praha</i>	1738	R1
195.			nový zvon (35)	P. Marie	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	po 1918	N
196.	Minkovice (Münkendorf)	kaple sv. Jana Nep.	zvon (34)	P. Marie		1865	N
197.	Stráž n. N. (Alt-Habendorf)	sv. Kateřina Alex.	velký zvon (89)	Ukřižování	Wildt, Georg, <i>Žitava</i>	1600	Z
198.			prostřední zvon (78)	P. Marie, sv. Jan		1691	R1
199.			malý zvon (62)	sv. Kateřina	Cromel, Jan Balthasar, <i>Ústí n. L.</i>	1700	R1
200.			sanktusníkový zvon (22,5)				R1
201.			nový velký zvon (118)	P. Marie	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
202.			nový druhý zvon (97)	sv. Antonín	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
203.			nový třetí zvon (75)	P. Marie	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
204.			nový čtvrtý zvon (64)	sv. Duch	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
205.			nový sanktus. zvon (40)	Ježíš Kristus	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	R2
206.	Krásná Studánka (Schönborn)	kaple	zvon (48,2)	P. Marie	Paul, Eduard, <i>Liberec</i>	1858	R1
207.			nový zvon (50)	P. Marie	Herold, Richard, <i>Chomutov</i>	1922	N
208.	Radčice u Kr. S. (Ratschendorf)	hřbitov	hřbitovní zvon (44,5)		Winter, Oktav, <i>Broumov</i>	1910	R1
209.		škola	školní zvon	sv. Vavřinec		1862	R1
210.	Světlá p. Ještědem (Swetla)	sv. Mikuláš	velký zvon (80)	sv. Mikuláš	mistr Bartoloměj, <i>Praha</i> , Diepold, Arnošt, <i>Praha</i>	1537 1900	P R1
211.			prostřední zvon (63)	P. Marie	Diepold, Arnošt, <i>Praha</i>	1900	R1
212.			malý zvon (52)	sv. Václav	Diepold, Arnošt, <i>Praha</i>	1900	R1
213.			nový velký zvon (69)		Manoušek, Rudolf, <i>Brno</i>	1936	R2
214.			nový prostřední zvon (48)		Manoušek, Rudolf, <i>Brno</i>	1936	R2
215.			nový malý zvon (36)		Manoušek, Rudolf, <i>Brno</i>	1936	R2
216.	Vlastibořice (Wlastiborschitz)	sv. Kateřina	velký zvon (100,2)	sv. Kateřina	Lisack, Valentin, <i>Praha</i>	před 1740	P R1
217.			malý zvon (53,5)	Matka Boží Bolestná	Bellmann, Carl, <i>Praha</i>	před 1835	P R1
218.	Zdislava (Schönbach)	sv. Jan Křtitel	velký zvon (91)				R1
219.			malý zvon (47)		Schunke, Adam, <i>Praha</i>	před 1898	P R1
220.			prostřední zvon (60)	P. Marie	Paul, Karl Wenzel, <i>Česká Lípa</i>	1759	R2

Vysvětlivky: NP = není původní; R1 = odevzdán za 1. rekvizice; R2 = odevzdán za 2. rekvizice; P = přelit; D = nedostupný; Z = zachoval se jinde; N = nedochoval se; ? = existence neprokázána.

